

Inv. A. 36.630

Sublet

ORIGINILE

12.296

PRINCIPATELOR
ROMÂNE

DE

284443

DIMITRE ONCIUL

BUCUREȘTI

Stab. de Arte Grafice «ELZEVIR», Pasagiul Român, 12

1899

TABLA MATERIEI

Prefață	pag.	V
Introducere	»	I
Originile principatului Țării Românești	»	5
Originile principatului Moldovei	»	69
Incheiere	»	104
Note :		
I. Originile Țării Românești	»	109
II. Originile Moldovei	»	229

P R E F A Ț Ă

Acum un an făcându-se în Ateneul Român un ciclu de conferențe istorice, am ținut doue conferențe despre originile Principatelor Române, cu care s'au început acel ciclu.

Publicațiunea de față conține aceste conferențe, însă mai dezvoltate, mai ales cea despre originile Țerii Românești. Păstrând de altminte dispozițiunea și forma dată conferențelor, am păstrat și Introducerea și Încheierea lor.

Chestiunelor tratate aci neputându-se da o dezvoltare mai mare fără a schimba cu totul forma originală a conferențelor, am adăugat în Note ceea ce am crezut necesar spre lămurire asupra rezultatelor expuse în text. În partea despre originile Țerii Românești, aceste note au luat, prin natura lucrului, o întindere mai mare, trecând peste cadrul obicnuit.

Mai ales în urma scrierii d-lui B. Petriceicu-Hașdeu: «*Negru Vodă, un secol și jumătate din începuturile statului Țerii Românești, 1230—1380*» (Etymologicum mag-

num Romaniae t. IV, Introducere), apărută după ce redactasem textul în forma prezentă, se impuneă necesitatea de a da o specială atențiune chestiunilor în care expunerea difere de vederile D-Sale. După o nouă și amănunțită examinare a controverselor, mi-am întărit convingerea că trebuie să măntin rezultatele la care ajunseseam. Temeiurile ce mai rămâneă să le arăt le-am expus în note. Astfel acestea, în mai multe locuri, au luat mai mult întinderea unor suplamente.

Dacă mijloacele istorice de care dispunem astăzi nu ne dau încă posibilitatea de a spune cuvântul din urmă asupra întrebării fundamentale, totuși un adevăr reiese sigur : originile Statului Român nu pot fi înțelese decât în legătură cu dezvoltarea istorică din peninsula balcanică și sub influența predominantă a acesteia. Și dacă din acest punct de plecare voiu fi reușit să aduc mai multă lumină în întunericul ce acopere începuturile noastre politice, scopul șirilor următoare va fi ajuns.

București, în 14 Mart 1899.

D. Onciul.

ORIGINILE
PRINCIPATULUI ȚERII ROMÂNEȘTI

ORIGINILE PRINCIPATULUI ȚERII ROMÂNEȘTI

Intrebarea, care sunt originile principatului Țerii Românești, se înfățișează ca una din cele mai dificile ale istoriei noastre. Dela cele dintâi cercetări critice asupra ei s'a ivit controversă între istorie și tradiție, și critica istorică n'a spus încă cuvântul din urmă în discuția ce a urmat.

Să vedem mai întâiu care este tradiția cronicelor noastre. Cea mai veche cronică a Țerii Românești, *cronica anonimă*, care înfățișează tradiția în forma ei mai originală și a servit de basă și cronicelor posterioare, începe astfel :

«Istoria Țerii Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini.

Însă dintâiu isvodindu-se de Românii carii s'au despărțit de Romani și au pribegit spre meazănoapte. Deci trecând apa Dunării, au descălecat

la Turnul Severinului, alții în Țeara Ungurească, pre apa Oltului și pre apa Mureșului și pre apa Tisei, ajungând și până la Maramureș. Iar cei ce au descălecat la Turnul Severinului s'au tins pre sub poalele munților până la apa Oltului, alții s'au pogorît pre Dunăre în jos, și așa umplându-se tot locul de ei, au venit până în marginea Nicopoi.

Atuncea s'au ales dintr'inșii boiarii, carii au fost de neam mare, și puseră banoveți un neam ce le zicea Basarabii, să le fie lor cap, adecă mari bani. Și așezară întâiu să le fie scaunul la Turnul Severinului, al doilea scaun s'au pus la Strehaia, al treilea scaun s'au pogorît la Craiova. Și așa fiind, multă vreme au trecut, tot ei oblăduind acea parte de loc.

Iar când a fost cursul anilor 6798 (=1290), fiind în Țeara Ungurească un voevod ce l-au chemat Radul Negru Voevod, mare herțeg pre Amlaș și pre Făgăraș, ridicatu-s'au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroadе, Români, Papistași, Sași și tot telul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dâmboviței, început-au a face țeară nouă. Întâiu au făcut orașul ce-i zic Câmpulung; acolo au făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au descălecat la Argeș, și iară au făcut oraș mare și și-au pus scaunul de domnie, făcând curți de piatră și case domnești și biserică mare și frumoasă. Iar noroadеle ce pogorise cu dînsul, unii s'au tins pre sub podgorie, ajungând până în apa Siretului și până la Brăila, iară alții s'au tins în jos preste tot locul de au făcut orașe și sate până în marginea Dunării și până în Olt.

Atuncea și Băsrăbeștii, cu toată boierimea ce eră mai înainte preste Olt, s'au sculat cu toții de au venit la Radul Vodă Negru, închinându-se să fie sub porunca lui, și numai el să fie preste toți stăpânitor. Și de atuncea s'au numit de-i zic Țeara Românească.

Iară titlușul domnului s'au făcut precum arată mai jos: Intru Christos Dumnezeu cel bun-credincios și cel bun-de-cinste și cel iubitor de Christos și singur biruitor Io. Radul Negru Voevod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Țeara Românească și dela Amlaș și Făgăraș herțeg. ¹⁾ Acesta este titlușul tuturor domnilor de atunci începându-se până acuma, precum adevărat se vede că este scris la toate chrisoavele țerii.

Și într'acesta chip tocmitu-și-au Radul Vodă țeara cu bună pace, că încă nu eră de Turci împre-surată; și au domnit până la moarte, îngropându-l la biserica lui din Argeș, domnind ani 24.» ²⁾

Această tradiție se compune, cum vedem, din doue părți ce trebuesc deosebite una de alta: una despre bănatul Basarabilor din Oltenia, înființat prin Români veniți din mează-zi de Dunăre «multă vreme» înainte de întemeierea principatului «a toată Țeara Românească»; alta despre descălecatul lui Radul Negru din Amlaș și Făgăraș, căruia se atribue întemeierea principatului în întinderea sa de apoi.

Dar ce vechime are ea ca tradiție scrisă? In forma cum ni s'a păstrat, cronica anonimă este redactată pe la finea secolului XVII, sfârșindu-se cu anul 1688. Elementele ei cele mai vechi sunt însă, cu bună seamă, din secolul XVI; căci începând dela Neagoe Basarab (1512—1521), ea conține date mai mult sau mai puțin contemporane cu evenimentele, compilate mai târziu în cronică. ³⁾ Dar aceste prime începuturi de istoriografie indigenă încă nu putea să aibă și tradiția întemeierii, cel

puțin nu în forma dezvoltată cum o dă cronică anonimă. Aceasta rezultă numai decât din compararea ei cu partea mai veche a cronicii până la Mihaiu Viteazul: narațiunea descălecatului cu amănuntele ei despre Radul Negru are o formă evident mai dezvoltată decât acea parte a cronicii cu elemente mai vechi. Ori și cum, ca tradiție scrisă, ea nu este constatată înainte de secolul XVII.

Primele urme ale tradiției despre descălecatul lui Radul Negru se găsesc abia pe timpul lui Mateiu Basarab, în inscripția pusă de el la biserica din Câmpulung în 1636,⁴⁾ apoi în cronică Moldoveanului Grigore Ureche, scrisă pe la 1646.⁵⁾ Încă pe la anul 1620, Olteanul Mihail Moxa, scriind o cronică universală cu date din istoria Țerii Românești, nu face nici o mențiune de începutul acestui stat, cu toate că el înregistrează descălecatul Moldovei la anul 1359, ca și cronicile moldovenești.⁶⁾ De aci urmează că tradiția despre descălecatul Țerii Românești, constatată abia în timpul lui Mateiu Basarab, încă nu se află în cronicile cunoscute lui Moxa; și dacă se află poate în vr'o redacțiune de cronică necunoscută lui, ea cu bună seamă nu eră încă, chiar în Țeara Românească, așa răspândită ca tradiția despre descălecatul Moldovei. Ca tradiție scrisă, ea n'ar fi putut deci să existe decât numai de curând, probabil nu înainte de secolul XVII.⁷⁾

Așa fiind, tradiția despre începutul Țerii Românești, așa cum ni s'a păstrat, a fost fixată prin scrisoare abia după trei secole în urma datei de

când existența principatului e adeverită prin documente. Dar până a fi scrisă, părțile ei deosebite există, în o formă oarecare, ca tradiție orală.

Această constatare este prea importantă pentru chestiunea noastră. Ea ne dă măsura pentru o dreaptă aprețiere a tradiției transmise prin cronică, în ceea ce privește valoarea ei istorică și crezarea ce i se cuvine. Remâne acum să vedem întrucât mărturia cronicelor noastre poate fi susținută față cu știrile istorice ce avem în afară de ea, și care poate fi elementul istoric al tradiției orale dela care ea purcede.

* * *

Ca cel mai vechiu element de tradiție orală se înfățișează partea întâia a descălecatului, cea relativă la bănatul Basarabilor din Oltenia. După această tradiție, evident de origine olteană, a existat în Oltenia o formațiune politică mai veche sub conducători numiți Bani, din neamul Basarabilor, înființată prin Români veniți din mează-zi de Dunăre, «carii s'au despărțit de Romani», multă vreme înainte de Radul Negru. Afară de numele *Romani*, străin graiului popular și datorit probabil cronicarului, nici o vorbă din tradiția olteană nu des-tăinuește vr'o influență literară. Originea ei populară este evidentă. Cu simplitatea ce o distinge, ea păstrează un fond istoric, transmis prin viu graiu din generație în generație, până ce s'a închiegat în fine în cronică. Care este acest fond?

X Inainte de toate, ne surprinde faptul că știrea tradiției despre teritoriul ocupat mai întâiu de Români, cuprinzând Oltenia, Bănatul Timișean, Ardealul și Maramureșul, arată adevărata stare a lucrului din timpurile mai vechi. Chiar acest teritoriu, afară de Maramureș, e știut că a fost colonizat de Romani la cucerirea Daciei, lucru dovedit astăzi prin cercetările arheologice și istorice din timpul nostru. Tot numai acest teritoriu, colonizat și romanizat în timpul dominațiunii romane, putea să fie românesc după părăsirea Daciei, până când Românii au ocupat mai târziu partea resăriteană a Țerii Românești și Moldova. Această coincidență de fapte dovedește că tradiția își are originea în acel timp depărtat când numai teritoriul arătat era ocupat de Români, pe când părțile resăritene încă nu erau românești. Acel timp este, cum vom vedea mai în urmă, înainte de secolul XII.

Dar tradiția mai are știre și de venirea Românilor din mează-zi de Dunăre. Având în vedere coincidența vechiului teritoriu românesc al ei cu teritoriul colonizat de Romani, s'ar părea că această știre conține o vagă amintire de cucerirea și colonizarea romană a Daciei, cu care coincide și locul trecerii peste Dunăre la Turnul Severinului, pe unde chiar, pe podul lui Traian, au venit Romanii cuceritori. Însă acest înțeles nu i-au dat cronicarii. Tradiția din cronica anonimă spune că acei Români «au pribegit spre mează-noapte, trecând apa Dunării». Istoriografi noștri mai vechi au înțeles aceasta ca o migrare posterioară cuceririi Daciei

și anume ca admigrare la Români remași aci din timpul dominațiunii romane; / ei o rapoartă în special la Oltenia și Basarabi, pe care îi consideră ca veniți din sudul Dunării. Așa autorul *Istoriei Terii Românești*, scrisă către sfârșitul secolului XVIII și publicată de frații *Tunusli*, care pune admigrarea și întemeierea bănatului Basarabilor între secolul VI și XII; apoi *Dionisie Fotino*, care o pune pe la începutul secolului VII. ⁸⁾ După ei urmează și *Mihail Cogălniceanu*, punând această admigrare, mai conform cu evenimentele istorice, pe la finea secolului VII. ⁹⁾

Originea transdunăreană a Basarabilor o indică și autorul *Istoriei Terii Românești dintru început*, scrisă între 1668—1680; el zice că «Băsarăbeștii se trag din neam sârbesc». ¹⁰⁾ Prin «neam sârbesc», cronicarii noștri înțeleg nu numai pe Serbi, ci și pe Bulgari.

În legătură cu această tradiție fie observat că cu multă probabilitate se derivă și numele Basarabilor dela un neam thracic al peninsulei balcanice, numit *Bessi*, al căror vechiu centru în muntele Rhodope eră cetatea *Bessapara*. Bessii, romanisați sub dominațiunea romană, au păstrat numele lor național și ca popor romanic până după așezarea Slavilor în secolul VII; el se mai găsește, ca nume de popor vechiu, în tradițiile Bulgarilor de astăzi. Încă în secolul XI, Români peninsulei balcanice sunt identificați, la un scriitor grec, cu vechii *Bessi*. ¹¹⁾ Admițând deci acea derivare, ar urma, în conformitate cu tradiția noastră, că Basarabii sunt veniți

ca Români din mează-zi de Dunăre, din părți ocupate pe atunci de Slavi. Numai acest înțeles de origine transdunăreană poate să aibă și versiunea că ei «se trag din neam sərbesc». ¹²⁾

În părțile din sudul Dunării, elementul roman, suprapus pe strat illyro-thracic între Adriatică și marea Neagră, devenise, în timpul dominației romane dela Octavian August pe la începutul erei creștine și până la așezarea Slavilor pe la începutul secolului VII, elementul predominant și ca populațiune. ¹³⁾ Dar prin năvălirile barbare, mai ales ale Avarilor, Slavilor și Bulgarilor (urmate mai cumplit în secolul VII), populațiunea romanică din provinciile de mează-noapte ale peninsulei balcanice, formată prin amestecul colonilor romane cu elementul illyro-thracic romanizat, a fost, câtă scăpase cu viața, în cea mai mare parte scoasă din locuințele ei. ¹⁴⁾ Cei mai mulți emigrați s'au mutat spre mează-zi, unde se mai află încă Macedo- și Pindo-Românii, astăzi foarte reduși în raport cu întinderea lor de altă dată. } Un mic rest s'a mai păstrat la țărmul Adriaticei, în Istro-Românii de astăzi, împinși și ei spre apus. Celelalte vechi resturi pe teritoriul ocupat de Serbi și de Bulgari au dispărut între aceste popoare, dar fără a lăsa urme considerabile în limba lor, ceea ce indică un amestec mai neînsemnat. Partea cea mai mare s'a retras, dar nu numai spre mează-zi și apus, ci și spre mează-noapte.

Pe când în peninsula balcanică elementul romanic, odinioară predominant ca populațiune în

provinciile de mează-noapte, dela Adriatică până la marea Neagră, s'a redus atât de mult după așezarea Serbilor și Bulgarilor în acele părți, el din contra prosperează apoi în Dacia lui Traian. Această prosperare în o țeară remasă prin veacuri pradă năvălirilor barbare nu putea să urmeze decât sprijinită fiind prin o admigrare dela mează-zi. Pentru asemenea admigrare vorbesc, în afară de scăderea și dispariția elementului romanic în provinciile romane din sudul Dunării, mai multe considerații, de care însă nu ne putem ocupa aci.¹⁵⁾ Perioada de liniște ce urmează în părțile românești din nordul Dunării, prin două secole după așezarea Bulgarilor până la venirea Ungurilor (679—895), a favorizat foarte mult emigrarea română dinspre mează-zi, pusă în mișcare prin ocuparea slavă. Astfel, elementul roman din Dacia lui Traian, redus foarte mult în timpul năvălirilor după părăsirea acestei provincii, a putut apoi să se întărească în așa măsură încât nu numai să prospereze, dar să și absoarbă aci elementul slavon care ne-a lăsat atâtea urme în limba noastră, ca și în numirile geografice de origine slavă, respândite peste întreg teritoriul Daciei.

La această admigrare din mează-zi de Dunăre se rapoartă tradiția noastră din cronica anonimă despre «Românii carii au pribegit spre mează-noapte, trecând apa Dunării». Dar acești Români, bine înțeleși, n'au putut să ocupe numai întîmplător exact același teritoriu care, cu vr'o șese secole mai înainte, fusese colonizat de Romani, teritoriu cunoscut și tradiției noastre ca fiind cel mai dintâiu românesc. Ei numai

au adăugat numărul celor remași aicea după părăsirea Daciei. Deci știrea tradiției despre acest teritoriu înfățișează faptul deja existent la admirarea română încă din timpul colonisării romane, fără ca ea, în forma cum ni s'a păstrat, să indice direct pe aceasta din urmă.

Cu Românii admigrați din mează-zi de Dunăre — «pravoslavnicii creștini», cum îi mai numește tradiția¹⁶⁾ — au venit și Basarabii, cei dintâi organizatori al Olteniei ca țeară românească. Vechii Basarabi nu pot fi considerați ca dinastie sau ca o singură familie, ci numai ca clasă conducătoare, stare mai ales explicabilă la admigrații ce până atunci fusese părtași la civilizațiunea romană din imperiu. Abia mult mai în urmă, din această clasă conducătoare s'a ridicat dinastia Basarabilor.

* * *

Organisarea Olteniei prin Basarabi, de care ne dă știre tradiția păstrată în cronică anonimă, se făcù, după această tradiție, în urma migrării române din mează-zi, «multă vreme» înainte de întemeierea principatului a toată Țeara Românească. Ea a urmat, probabil, după întemeierea imperiului bulgar la mează-zi de Dunăre (679) și în oarecare dependență de acesta.

Legăturile Românilor din nordul Dunării cu Bulgarii au fost, timp îndelungat, foarte strinse. După unele indicii, ele par a fi început încă pe când Bulgarii, înainte de a ocupa Bulgaria de azi, locuiau ca po-

por de rassă turaniană la mează-noapte de gurile Dunării. Pe la anul 635, ducele bulgar Cubrat, supus până atunci Avarilor și voind a se desface de Avari, intră în legătură cu imperiul roman; împăratul Heraclius îi conferi chiar titlul de *Patricius*, care indică un raport mai strâns cu imperiul.¹⁷⁾ În urmă, după cum arată legenda S-lui Dimitrie dela Thes-salonic, *un popor creștin și de origine romană din nordul Dunării*, compus din captivi aduși de Avari din imperiul roman, cum și din populațiunea indigenă încreștinată prin ei, și devenit prin acest amestec „*un popor foarte numeros și mare*“, se redică, în unire cu Bulgarii, în contra stăpânirii Avarilor și isbutește a scutura jugul avar.¹⁸⁾

E știut că împărații romani consideră Dacia lui Traian, după părăsirea acestei provincii, ca țeară dependentă de imperiu. Goții (271—375), apoi Gepizii (453—566) au luat-o în stăpânire cu sancțiunea împăraților romani și în calitate de federați ai imperiului. Numai pe timpul stăpânirii Hunnilor (375—453) și Avarilor (după 566), acest raport federal nu există.

Oare să nu fie și la rescoala creștinilor romani din nordul Dunării în unire cu Bulgarii în contra Avarilor vr'o conexitate între Românii din Dacia și între ducele bulgar Cubrat ca patriciu roman, care ar fi luat în stăpânire o parte a Daciei deasemenea cu sancțiunea împăratului roman? Atunci tot dela imperiul roman ar purcede și titlul de stăpânire a Bulgarilor asupra Daciei, adevărită în urmă.

După moartea lui Cubrat (668), fiul seu Asparuch, care moștenise partea de lângă Dunăre, trecu în anul 679 cu oarda sa peste Dunăre și ocupă țeara numită de atunci Bulgaria. Supunând pe Slavii așezați acolo de pe la începutul aceluiași secol, în mijlocul cărora Bulgarii lui Asparuch se slavisară apoi cu desăvârșire, ei întemeiară aci un nou stat. După aceasta, partea Daciei ce cuprinde Țeara Românească și Ardealul se găsește unită, chiar dela început, cu imperiul bulgar din sudul Dunării. După risipirea Avarilor prin Carol cel Mare (796), și părțile Daciei de lângă Tisa, până atunci supuse Avarilor, se unesc cu imperiul bulgar. Faptul este constatat prin mărturii contemporane byzantine și occidentale.¹⁹⁾ Așa găsim apoi Ungurii Dacia, când se așează la Dunăre și Tisa pe la 895.

După tradiția indigenă, păstrată în cea mai veche cronică a Ungariei, Ungurii au aflat, în părțile Daciei ocupate de ei, trei ducate: unul românesc în Ardeal, care avea cetatea sa pe râul Sameșului și era locuit de Români și Slavi; altul în țeara Crisului, între râurile Sameș și Mureș, cu cetatea Bihor; al treilea în Bănatul Timișean cu cetatea Kevee (azi Cubin), în care sunt arătați Bulgari și Români. Despre cele doue din urmă, cronicarul dă a înțelege că ele erau dependente de imperiul bulgar. Tradiția ungurească despre existența acestor ducate arată cum avem să înțelegem mărturiile contemporane externe despre stăpânirea imperiului bulgar din sudul Dunării asupra acelor părți ale Daciei. De aci rezultă că stăpânirea bulgară în Dacia, con-

statată prin știri contemporane, există în formă de supremație asupra unor ducate dependente de imperiul bulgar, ducate cu populațiune compusă din Români, vechii locuitori a Daciei, și din Slavi (numiți și Bulgari), dispăruți în urmă între Români și Unguri.²⁰⁾

După supunerea acestor ducate prin Unguri, în vreme ce Bulgarii eră în lupte cu Byzantinii, un ducat româno-bulgar mai continuă să existe în Ardeal în partea din sud-est de Mureș, pe care regele unguresc Stefan cel Sânt îl supuse și desființă pe la 1003. Înainte de Stefan, Ungurii nu pătrunsese în Ardeal decât în partea nord-vestică, unde înființară un ducat, considerat ca continuare a fostului ducat român în acea parte. Acest ducat unguresc fù desființat de Stefan pe la 1002—1003.²¹⁾ Numai după desființarea ducatului unguresc din partea nord-vestică a Ardealului și după cucerirea ducatului româno-bulgar din sud-est de Mureș, Ardealul întreg deveni provincie ungurească, administrată ca provincie autonomă de un voevod ca funcționar unguresc.

În Bănatul Timișean, ducatul supus de Unguri continuă să existe în dependență de noul stăpân; dar în urmă el întră iarăși în legături cu imperiul bulgar și fù din nou supus și desființat de Stefan cel Sânt după anul 1003.²²⁾ El fù apoi încorporat în Ungaria propriu zisă, ca și mai înainte ducatul bihorean, însă totuși ca teritorii mai mult sau mai puțin autonome.

Urmele vechii organizațiuni româno-bulgare s'au

păstrat încă timp îndelungat în cnezatele Românilor din Ardeal și Ungaria (până în secolul XVI), cum și în voevodatul Românilor din Maramureș (până la finea secolului XIV), pe teritorii cu autonomie națională și cu drept propriu românesc.²³⁾

Ducatele româno-bulgare supuse de Unguri ne conduc la concluziunea că un asemenea ducat român în dependență de imperiul bulgar a trebuit să existe și în Oltenia românească. Acesta ar fi bănatul Basarabilor, cunoscut tradiției indigene. Punând originea lui în timpul supremației bulgare, găsim cea mai plausibilă explicație a tradiției cu știrea ei despre venirea Basarabilor din sudul Dunării, din părțile «neamului sârbesc» al Bulgarilor.

Ori și cum, așezămintele noastre cu atâtea reminiscențe slavo-bulgare, cu limbă bulgărească în stat și biserică până în secolul XVII, nu puteau să se instaleze la noi în timpul influenței Ungariei catolice cu limbă oficială latină. Ele sunt de dată mai veche, din timpul supremației imperiului bulgar asupra țărilor noastre. Și dacă influența mai de apoi a Ungariei occidentalizate, dacă mereu întezita propagandă catolică pentru a introduce la noi ritul latin n'au putut a ne face să ne desbărăm de bulgărismele moștenite, să primim limba latină în locul celei bulgare: atunci această limbă, străină nouă și totuși atât de lung timp stăpână la noi, atât dincoace cât și dincolo de Carpați, trebuie să fi fost de mult și adânc înrădăcinată în țările noastre, în toată organizațiunea noastră ca stat și biserică. Faptul se explică îndată ce știm că,

dela înființarea imperiului bulgar în secolul VII și până la desființarea lui la începutul secolului XI, noi am fost în atârnare de acest imperiu, și că în timpul supremației lui noi am primit organizațiunea politică și bisericească care a produs acele efecte. ²⁴⁾

Înainte de supremația bulgară, pe timpul stăpânirii Goților, Hunnilor, Gepizilor și Avarilor, condițiunile desvoltării noastre ca popor nu eră priincioase pentru organizațiune mai durabilă. Abiã în perioada de liniște ce domnește în Dacia după întemeierea imperiului bulgar și până la venirea Ungurilor, timp de mai bine de douë secole, Românii de aicea, întăriți prin admigrarea din sudul Dunării, au putut să se reculeagă în urma furtunelor de pe vremuri și să pună cele dintâi baze ale unei organizațiuni de oarecare stabilitate. Aceasta se face în dependență de imperiul bulgar și sub influență bulgară, care supremație și influență se mântine până la sfârșitul aceluï imperiu. ²⁵⁾

* * *

Pe timpul când regele unguresc Stefan cel Sânt făcea cuceririle sale în Ardeal și Bănatul Timișean, desființând ultimele resturi ale supremației bulgare în acele părți, imperiul bulgar, în continuă luptă cu Byzantinii, mergea spre cădere. În anul 1018 el fû supus în sfârșit de împăratul Vasile II Bulgarohtonul (=ucigătorul de Bulgari) și incorporat în imperiul byzantin. Dunărea devenind limita impe-

riului byzantin spre mează-noapte, o nouă epocă începe pentru țerile române.

În peninsula balcanică, unde imperiul bulgar în ultima sa întindere cuprindeà aproape tot teritoriul locuit de Români până în Thessalia de Nord și până în Epir, Români continuă a împărți, sub stăpânirea byzantină, o soarte comună cu Bulgarii, cu care ei remaseră uniți în biserică sub jurisdicțiunea arhiepiscopatului de Ochrida. ²⁶⁾ În nordul Dunării, Ardealul și părțile de lângă Tisa rămân, de nimene contestate, sub stăpânirea Ungurilor, căroro chiar pe atunci un norocos destin le dedese un mare rege. În partea din răsărit de Olt se întind Pecenegii, un neam turanian din ramura turcă, așezați în apus de Nipru, pe Bug, Nistru, Prut și Siret, încă dela finea seculului IX. Singură Oltenia remase Românilor.

Mai fericită Oltenia, situată între imperiile Byzantinilor, Ungurilor și Pecenegilor, dar neapartenând nici unuia din ei, a fost, atât prin așezare geografică cât și prin condițiuni etnografice și politice, cași menită dela soarte să fie cetatea Românilor. În ea prinse rădăcină, din ea crescù în urmă statul național al Românilor. Ea este și leagănul dinastiei românești a Basarabilor.

Existența ducatului român din Oltenia după desființarea imperiului bulgar este adevărată. Marea poemă germană *Nibelungenlied*, compusă în secolul XII din elemente mitologice și istorice mai vechi, cum și din elemente contemporane, face mențiune de dînsul. Între popoarele și principii ce vin la nunta

lui Attila cu Kriemhild, poema numește, pe lângă Greci, Ruși, și Pecenegi, și pe *Vlachi* cu ducele lor *Ramunc*. Ea zice :

«Der herzoge Râmunc úzer Vlâchen lant
«Mit siben hundert mannen kom er für si ge-
[rannt». ²⁷⁾

(Și ducele Ramunc din Țeara Românească
Cu șapte sute de voinci grăbi să sosească).

Valoarea poemelor epice populare ca izvoare istorice, și în special cea a cântecului Nibelungilor, este recunoscută. În cazul de față, poetul punând, alătura cu Românii, pe Greci, Pecenegi și Ruși, nu face decât reproduce charta etnografică-politică a Europei orientale din timpul seu, despre care a căpătat știri mai deaproape mai ales cu ocaziunea primelor cruciate. Dacă nu sunt numiți și Bulgarii, e pentru-că aceștia nu formă pe atunci un stat propriu, fiind supuși Grecilor. Iar Ungurii sunt considerați ca urmași ai Hunnilor, despre al căror rege Attila e chiar vorbă aci.

Ducele Ramunc, nume ce nu pare a fi decât forma coruptă a numelui *Român*, aparține deci, ca și Grecii byzantini, Rușii și Pecenegii, timpului poetului, când charta etnografică-politică a Europei orientale aveà cutare configurațiune. El este reprezentantul epic al ducatului român din acel timp.

Pe atunci însă, un ducat român, ca substrat real pentru ducele Ramunc al poemei, nu puteà să existe decât în Oltenia, celelalte părți românești fiind stăpânite de alte popoare. Acest ducat, băna-

tul Basarabilor al tradiției noastre, trece în secolul XII de îndestul de vechiu pentru ca să poată fi pus de poet, bine înțeles ca anachronism, în timpul lui Attila. Astfel, tradiția noastră olteană găsește confirmare nu numai prin concluziune din situațiunea istorică a țărilor noastre, ci și prin știri străine, deși cu caracter epic. Ea se confirmă în urmă și prin documente, care pe la mijlocul secolului XIII arată în Oltenia un voevodat român existent mai denainte, cum vom vedea la locul seu.

După desființarea imperiului bulgar urmă, în a doua jumătate a secolului XI, o schimbare în țările noastre ce deveni importantă pentru expansiunea elementului român spre resărit. Pecenegii din resărit de Olt și din Moldova trecură, în cea mai mare parte, peste Dunăre, așezându-se în Bulgaria și alte părți ale peninsulei balcanice. Resturile lor dintre Nipru și Carpați se supuseră Cumanilor, un neam de aceeași seminție și limbă ca Pecenegii. De atunci, țeara Pecenegilor din nordul Dunării se află în stăpânirea Cumanilor, cu care resturile pecenege de aci se contopiră în urmă. Toțiș centrul puterii Cumanilor remase, ca mai înainte, în locuințele lor vechi dintre Don și Nipru, până ce Tătarii îi siliră, după bătălia de lângă Kalka (1223), să se retragă spre apus.

Remarcabil este că partea resăriteană a țerii stăpânite de Cumani, unde se află centrul puterii lor, se numea *Cumania albă*, pe când partea apuseană, mai înainte țeara Pecenegilor, fii numită, ca țeară supusă, *Cumania neagră*.²⁸⁾

Epitetul *alb*, dat capitalei unei țeri, apoi și țării principale, eră un obicei general la popoarele turaniene. Așa găsim la Chazari capitala *Sarkel* lângă Don, la Pecenegi *Aspron-Castron* (traducere grecească) lângă Nipru, la Unguri *Fehérvár* în Ungaria și în Ardeal, la Bulgari *Belgrad*, ș.a., toate cu înțelesul de *Cetate-Albă*.²⁹⁾ Tot așa și la Cumani, țeara principală eră numită *Cumania albă*. Țeara dominantă fiind *albă*, cea supusă a fost numită, prin contrast, *neagră*. În mod analog, și Ardealul s'a numit, după cucerirea ungurească, *Ungaria neagră*.³⁰⁾ Așa și țeara cucerită de Cumani a devenit *Cumania neagră*. Epitetul *negru* al Cumaniei negre a ramas acestei părți și după desființarea stăpânirii cumane, partea resăriteană a Țerii Românești și Moldova fiind numite apoi *Vlachia neagră* (turcește *Kara-Iflak*, bulgărește și serbește *Kara-Vlaška*=Țeara Românească; grecește *Mauro-Vlachia*, turcește *Kara-Bogdan*=Moldova).

După mutarea Pecenegilor peste Dunăre, locurile părăsite de ei la resărit de Olt și de Carpați începură a fi ocupate de Români. Stăpânirea dintru început numai nominală a Cumanilor în aceste părți a favorisat expansiunea elementului românesc din Oltenia și din regatul Ungariei spre resărit.

Pe la mijlocul secolului XII, partea resăriteană a Țerii Românești se găsește deja ocupată de Români. Tot pe acel timp, Români apar pentru prima dată și în Moldova. Și unii și alții întrețin relațiuni amicale cu imperiul byzantin în domnia lui Manuil Comnen, care, învingător asupra Cumanilor

(1144, 1148, 1152), îi silii a se ține mai departe de Dunăre. Românii, recunoscători împăratului pentru îndepărtarea barbarilor, se dau pe partea lui.

În anul 1166, Manuil întreprinde o expediție în contra Ungurilor, atacându-i din două părți deodată. O armată intră în Ungaria pe la Dunăre, alta în Ardeal prin Țeara Românească, pe unde Ungurii nici nu se așteptă să fie atacați. În armata trimisă în Ardeal se află, cum spune istoriograful contemporan al domniei lui Manuil, «o mare mulțime de Vlachi din părțile de lângă marea Neagră, de care se zice că sunt urmași ai vechilor coloni din Italia». ³¹⁾ Acești Români de lângă marea Neagră eră cu bună seamă din partea resăriteană a Țării Românești, de unde s'a și făcut atacul asupra Ardealului dinspre sud-est. ³²⁾

Oastea byzantină ajutată de Români repurtă o strălucită victorie. Asemene succes avu o a treia armată, trimisă apoi prin Moldova, ca să atace Ungaria dinspre nord-est. În amintirea acestor lupte victorioase se puse o cruce cu inscripție în distichuri grecești, care ziceă :

«Nenumărată mulțime de gintă pannoniană
 «Ares ucise aci cu-al Ausonilor braț,
 «Când divul Manuil domneà 'n Roma glorioasă,
 «Fala Comnenilor celor puternici și mari». ³³⁾

Douezeci de ani după această faptă de arme, Românii din Țeara Românească ajută pe frații lor

din Balcani să scuture jugul byzantin și să întemeieze imperiul româno-bulgar al Asaneștilor (1186). După moarta lui Manuil, întâmplată cu șese ani înainte (1180), alianța cu Byzantinii se schimbă în dușmănie.

Puternica individualitate a lui Manuil, viteazul seu braț și larga lui vedere politică dedese, pentru ultima dată încă, un mare avânt, cu înnoită putere și strălucire, împărăției Resăritului. Invingător asupra Cumanilor la Dunăre, el atrase pe Românii de aicea pe partea sa. El visă un măreț plan politic: să unească Ungaria și țerile române cu imperiul seu, să restabilească în Italia autoritatea Cesarilor din Roma-Nouă, și astfel să facă să reînvie imperiul lui August și Traian în urmașii lui Constantin. Dar cu Manuil muri și marele seu proiect. După moartea lui, imperiul byzantin, demult putred în sine, încercă o grea crasă prin înființarea imperiului româno-bulgar al Asaneștilor, pentru a cădea apoi în mâinile Latinilor cruciați.

Și cel mai viteaz duce în resboiu, și cel mai înțelept om de stat nu mai poate scăpa de cădere un organism politic ajuns în descompunere.

* * *

Rescoala Românilor și Bulgarilor, urmată de întemeierea imperiului româno-bulgar al Asaneștilor, se făcù în vara anului 1186, sub conducerea fraților Petru și Asan, Români din muntele Hemului.

Toate știrile contemporane îi arată ca Români, numindu-i *Vlachi* și deosebindu-i de Bulgari. ³⁴⁾ Ioaniță, fratele mai mic al lui Petru și Asan, care le urmă în domnie, se recunoaște chiar el însuși, în corespondența sa cu Papa Inocențiu III, ca fiind de «*origine romană*». ³⁵⁾ Deci în zădar unii istorici slavi caută să reclame pe Asanești pentru naționalitatea lor, făcându-i Bulgari. Naționalitatea română a Asaneștilor este în afară de îndoială. ³⁶⁾

După căderea vechiului imperiu bulgar, care cuprindea și părțile românești din Balcani, Macedonia, Albania, Epir și Thessalia, pe unde azi se mai află resturile macedo- și pindo-române, Bulgarii și Românii din peninsula balcanică aveau să sufere multe asupriri din partea stăpânirii byzantine. Dejà în anul 1040 ei încercară, sub conducerea a doi descendenți ai foștilor tsari bulgărești, Delean și Alusian, să scuture jugul byzantin și să reînființeze imperiul bulgar, dar fără succes ³⁷⁾. Cu atât mai apăsătoare deveniră în urmă asupririle.

Mai ales temuți de Greci eră Românii, soții de luptă ai Bulgarilor. În a doua jumătate a secolului XI, puțin după rescoala din 1040 și un secol înainte de rescoala Asaneștilor, un scriitor byzantin, cu multă amărăciune în contra Românilor, dă povețe compatrioților sei cum să se păzească de «*necredința Vlăchilor*», în cas că, între altele, *s'ar isca rescoală în Bulgaria*. ³⁸⁾ Această încordare dintre Români și Greci, potolită pentru câțva timp în domnia lui Manuil Comnen, ajunse la culme după moartea acestuia, sub împăratul Isac II Angel,

venit la domnie în anul 1185. Dări noue, puse de acest împărat și apăsătoare mai ales pentru Români și Bulgari, ațîțară din nou focul ce ardea demult sub cenușă.

La rescoala urmată sub conducerea Asaneștilor se însoțiră și Românii din nordul Dunării. După înfrângerea suferită în prima luptă, Asan și Petru se retraseră peste Dunăre în Țeara Românească. Cu ajutor dela Românii de dincoace și de la vecinii Cumani, arătați numeroși în oștile Asaneștilor în toate resboaiele lor următoare, Asan și Petru remaseră învingători. Ei înființară un imperiu al Românilor și Bulgarilor cu capitala Târnova, care stat treceă drept reînființare a vechiului imperiu bulgar. Petru, fratele mai mare, luă titlul de împărat; dar în urmă el se mulțumî numai cu o parte de țeară în Bulgaria resăriteană, pe când Asan, conducătorul principal al mișcării, purtă domnia, având rezidența la Târnova.³⁹⁾

Cea dintâiu știre despre titulatura domnească a Asaneștilor o aflăm la istoriograful contemporan al cruciatei lui Frederic Barbarossa, cu care împărat, la trecerea lui prin peninsula balcanică spre Ierusalim în anul 1189, Asan și Petru intrară în relațiuni. Acest scriitor zice că «Petru, domnul Vlachilor, se numea și *Împărat al Greciei*», adică al imperiului byzantin. Și în adevăr, după mărturia aceluiași scriitor, Asan și Petru, oferind lui Frederic un ajutor de 40.000 oameni, îi cerură, pe lângă recunoașterea titlului de împărat, și ajutorul lui pentru a cuceri Constantinopolul⁴⁰⁾. Domnul român pretindea coroana Romei-Noue.

Urmașii lui Petru și Asan poartă titlul de «Im-părați ai Bulgarilor și Românilor» sau ai «*Bulgariei și Vlachiei*»; în străinătate li se recunoaște titlul de «Regi ai Bulgarilor și Românilor» sau ai «*Bulgariei și Vlachiei*». Deasemenea și arhiepiscopul de Târ-nova are titlul de «Arhiepiscop Primat a toată *Bulgaria și Vlachia.*» ⁴¹⁾

Din această titulatură reiese că imperiul româno-bulgar al Asaniștilor se compunea din două țeri deosebite după naționalitate: *Bulgaria și Vlachia*. Bulgaria, fiind numită mai întâiu, se înfățișează ca țeara principală; ea este Bulgaria dintre Dunăre și Balcan, unde se află și capitala imperiului, Târnova. Dar unde eră *Vlachia*, țeara Asaneștilor numită în al doile rând?

În peninsula balcanică găsim ținuturi numite *Vlachia* numai la mează-zi de Balcan, în Macedonia, Thes-salia, Epir și Albania, ⁴²⁾ părți în care imperiul Asa-neștilor încă nu se întinsese pe timpul când docu-mentele arată deja acea titulatură. Din corespondența lui Ioaniță (1197—1207), cel întâiu urmaș al lui Asan (1186—1196) și Petru (1186—1197), reiese că *Vla-chia* imperiului româno-bulgar se află în vecinătatea *Ungariei*, fiind vorbă de niște neînțelegeri pentru con-finiile *Bulgariei și Vlachiei* cu *Ungaria*. ⁴³⁾ Această *Vlachie* nu se hotăreă cu *Ungaria* prin *Dunăre*, ca s'o putem căuta în sudul fluviului; căci tot în acea co-respondență *Dunărea* este arătată ca hotar numai în-tre *Bulgaria și Ungaria*, cum și capitala *Târnova* este arătată ca fiind în *Bulgaria*, pe când imperiul lui Ioaniță e numit aci totdeuna *Bulgaria și Vlachia.* ⁴⁴⁾

Deci *Vlachia* imperiului româno-bulgar, vecină cu Ungaria, nu putea fi decât la nordul Dunării, adică *Țeara Românească*.

Aceasta se confirmă și prin mărturia unui călugăr frances, trimis în misiune la Tătari în anul 1253. Vorbind de ținuturile tributare Tătarilor, el numește între acestea, în ordine dela mează-noapte spre mează-zi, *Valachia lui Asan*, apoi Bulgaria; iar când, mai în urmă, înșiră ținuturile în ordine inversă, dela Constantinopol spre mează-noapte, el numește mai întâiu Bulgaria, apoi *Valachia*.⁴⁵⁾ *Valachia* lui Asan, după cum rezultă de aci, fiind situată la *mează-noapte* de Bulgaria și *vecină* cu Ungaria, ea nu poate fi decât *Țeara Românească*, numită și mai apoi *Valachia* până în zilele noastre.

Luând parte chiar din început, ca și în urmă, la luptele Asaneștilor cu Byzantinii, Românii din *Valachia* făcea parte și din imperiul româno-bulgar, înființat de Asanești cu concursul lor. Dacă la întemeierea acestui imperiu și sub primii sei domnitori elementul român are rolul preponderant care îl arată toate știrile contemporane, acest rol nu se datorea numai Românilor din muntele Hemului, cu bună seamă puțini la număr și dispăruți în urmă, ci mai ales Românilor din nordul Dunării. De aceea, după ce *Țeara Românească* se constituie ca stat deosebit, imperiul Asaneștilor pierde caracterul seu preponderant românesc ce-l avea la început și devine stat bulgar.

Unind *Țeara Românească* și Bulgaria, imperiul româno-bulgar al Asaneștilor restabilește vechile

legături ale ambelor țeri din timpul fostului imperiu bulgar. Deasemenea în acest înțeles, el este considerat de contemporani ca reînființare a vechiului imperiu, prin care se «reuni — cum zice principalul istoriograf byzantin al acestor evenimente — domnia Românilor și Bulgarilor așa cum fusese mai înainte». ⁴⁶⁾ Această nouă uniune politică nu durează însă decât până la invasiunea Tătarilor în anul 1241.

* * *

Dar până a vedea cum s'a făcut separarea, mai este încă o întrebare de lămurit. Care eră, pe timpul Asaneștilor, situațiunea Olteniei cu vechiul ei bănat sau ducat românesc?

La această întrebare, tradiția croniciei anonime despre începutul Țerii Românești ne dă răspunsul. Ea zice: «*Atuncea și Băsrăbeștii, cu toată boierimea ce eră mai înainte preste Olt, s'au sculat cu toții de au venit la Radul Vodă Negru, închinându-se să fie sub porunca lui, și numai el să fie preste toți stăpânitor*».

Radul Vodă Negru, căruia se închină Basarabii din Oltenia la descălecatul lui în partea resăriteană a Țerii Românești, nu se adeverește în istorie așa cum ni-l prezintă cronicile noastre. El nu există nici ca «herțeg de Amlaș și Făgăraș» înainte de întemeierea principatului Țerii Românești, nici ca întemeietor al acestui principat. Există numai un *Radul Basarab* zis și *Negru*, constatat prin documente ca domn al Țerii Românești pe la 1373—1384, mai

bine de un secol după ce existența principatului este adeverită cu documente. La acest Radul se rapoartă, cum vom vedea mai în urmă, așa zisul descălecat din Amlaș și Făgăraș, însă nu în înțelesul ce i-l dau greșit cronicile. Până la dînsul, documentele arată, după domnia Asaneștilor și imediat după invasiunea Tătarilor din 1241, șapte domni ai Țerii Românești, toți cu nume, și nici unul numit Radul sau Negru.

În tradiția populară, existentă până astăzi în gura poporului și cunoscută din baladele și tradițiile publicate, întemeietorul statului, căruia după tradiția cronicii anonime se închină Basarabii din Oltenia, este numit *Negru Vodă*, iar nu *Radul Negru*. Numai cu numele *Negru* el apare și în cele mai vechi mențiuni istoriografice ce avem despre dînsul la scriitori externi, mai întăiu la Ragusanul Luccari, apoi la Miron Costin. ⁴⁷⁾ Cu acest *Negru Vodă* al tradiției populare, legendar întemeietor al statului Țerii Românești, cronicarii au confundat, cum se va vedea în urmă, pe Radul Basarab dela 1373—1384, atribuind acestui Radul întemeierea statului și numindu-l, prin împreunarea ambelor nume, Radul Negru.

Negru Vodă al tradiției, căruia se închină mai vechii Basarabi din Oltenia, este reprezentantul statului român în partea din resărit de Olt a țerii, numită *Vlachia neagră*. Cum tradiția cronicelor, așa și toate tradițiile locale relative la *Negru Vodă* în Țeara Românească se rapoartă exclusiv numai la *partea resăriteană*, nu și la Oltenia. Lui *Negru Vodă* tradiția îi atribue întemeierea statului cu capitala

Curtea-de-Argeș în partea din resărit de Olt, lui toate construcțiile mai vechi din această parte: curți domnești, cetăți, biserici, mănăstiri, până și marea Mănăstire de Argeș a lui Neagoe Basarab (terminată în 1517); cu un cuvânt, lui Negru Vodă se atribuie de tradiție toate faptele și monumentele vechi din partea resăriteană, ai căror diferiți autori s'au șters ca persoane reale din amintirea poporului. Astfel, Negru Vodă al tradiției populare se înfățișează nu ca una și aceeași persoană, ci ca personificare poetică a originilor, reprezentând nu pe un sigur fondator al diferitelor fundațiuni, ci pe diferiți fondatori cu nume necunoscute tradiției și numiți toți deopotrivă Negru Vodă.

Ca personificare poetică a originilor în partea resăriteană a Țerii Românești, Negru Vodă este și un nume poetic, nu un nume de personaj real. Înainte de a se întemeia un stat român în partea resăriteană a țării, această parte se numea *neagră*: mai întâiu *Cumania neagră*, apoi *Vlachia neagră*. Pe timpul invasiunii Tătarilor în anul 1241, Românii din partea din resărit de Olt se află numiți, în o cronică tătară-persană, *Kara-Ulaghi*, adecă *Negri-Vlachi*.⁴⁸⁾ Încă până astăzi, Turcii, Bulgarii și Serbii numesc Țeara Românească *Kara-İflak* și *Kara-Vlașka*, adecă *Vlachia neagră*, nume dat mai întâiu numai părții resăritene. Astfel, *Negru Vodă* este personificarea originilor la *Negrii-Români* din *Vlachia neagră*.⁴⁹⁾

Dar pe acest Negru Vodă, tradiția populară, așa cum ea trăiește încă astăzi în gura poporului, nu-l

arată ca domn venit din Amlaș și Făgăraș, cum e Radul Negru al cronicelor; ea știe numai că el a venit din altă parte. Descălecatul din Amlaș și Făgăraș de care vorbește cronica, nu și tradiția populară, nu se rapoartă la Negru Vodă, legendarul întemeietor al statului, ci la Radul Basarab dela 1373—1384, confundat cu Negru Vodă al tradiției și numit Radul Negru.

Negru Vodă al tradiției, ca personificare a originilor la Negrii-Români în partea din resărit de Olt numită Vlachia neagră, este domn român venit din altă parte, dar nu din Oltenia; el întemeează statul român în partea resăriteană a Țerii Românești, dar nu dinastia; lui închinându-se Basarabii din Oltenia, care-i urmează ca dinastie, el devine, în acest înțeles, și întemeietorul statului a toată Țeara Românească. Aceste criterii constituiesc nota lui esențială cu privire la întemeierea statului. Așa fiind, fondul istoric al tradiției despre întemeietorul Negru Vodă cată să întrunească toate aceste criterii. Ca întemeietor al statului, Negru Vodă ar mai urma să reprezente, ca cel dintâiu fapt personificat în tradiție prin dînsul, un fapt anterior voevozilor Țerii Românești constatați prin documente după Asanești.

Domn român, venit aci din altă parte, și nu din Oltenia; domn care întemeează aci statul, dar nu dinastia; domn căruia se închină Basarabii olteni, foști înainte de dînsul și urmași după el: Negru Vodă, ca personificare a întemeierii statului, reprezintă în tradiție, din toate punctele de vedere, domnia

Asaneștilor în Țeara Românească, imediat precedentă voevozilor constatați în urmă, domnie care, din scurta ei durată de abia jumătate de secol, n'a lăsat altă amintire în memoria poporului.

În deosebi, închinarea de bună voie a Basarabilor, bine înțeles că unui domn mai puternic și totodată protector, nu s'ar putea raporta decât la puternicii împărați Asanești ai Românilor și Bulgarilor, restauratorii vechilor legături dintre bănatul oltenesc și fostul imperiu bulgar. Basarabii din Oltenia urmând apoi după Asanești în partea din resărit de Olt, considerată dela domnia Asaneștilor ca partea principală a Țerii Românești, vechiul lor bănat oltenesc a păstrat autonomia sa de mai înainte și în noul stat, în a cărui organizațiune bănatul autonom al Craiovei s'a menținut până la începutul secolului nostru. Această veche și atât de lung timp păstrată organizațiune pune în afară de îndoială preponderanța părții resăritene în stat încă pe când Basarabii domneau numai în Oltenia. În nici un caz, această preponderanță a părții resăritene nu i s'ar fi putut da mai în urmă de Basarabii olteni înșiși; ea emană dela o domnie anterioară lor în această parte, cum arată și tradiția despre închinarea Basarabilor.

Închinarea vechilor domni ai Olteniei, care dau apoi statului întreg dinastia, sub supremația unui emigrat «herțeg de Amlaș și Făgăraș», care ar fi întemeiat statul, dar nu dinastia, — de altminte absolut neexistent în istorie așa cum îl presentă cronicile

noastre, — n'ar avea nici un înțeles. Ea este explicabilă numai cu privire la domnia Asaneștilor.

Existența unor principate vasale în imperiul Asaneștilor, precum eră bănatul Basarabilor, o certifică corespondența lui Ioaniță cu Papa. După uniunea cu biserica romană făcută în anul 1204, Ioaniță dă asigurarea că el, cum și *ceilalți principii ai imperiului seu* nici când nu se vor desface de biserica romană și de scaunul apostolic. ⁵⁰⁾ Deasemenea și în scrisoarea despre conflictul cu Ungaria pentru confiniile Bulgariei și Vlachiei, Ioaniță numește, alături cu sine, și pe *principii imperiului seu*. ⁵¹⁾

În părțile din sudul Dunării e constatat un sigur principat dependent de imperiul lui Ioaniță, anume în Macedonia nord-vestică, la hotarele meridionale ale Bulgariei occidentale și Serbiei de azi: este principatul lui Chrys (un nepot al lui Ioaniță), cu capitala Prosac pe râul Vardar. ⁵²⁾ Ceilalți principii vasali în imperiul româno-bulgar se găsesc la nordul Dunării, în Țeara Românească. Acî sunt documentate, după invasiunea Tătarilor, doue voevodate române ca existente de mai înainte: unul în Oltenia, altul în partea din resărit de Olt, ambele arătate în anul 1247 ca dependente de Ungaria, însă, după cum reiese din documente anterioare, numai de curând intrate în acest raport de vasalitate. ⁵³⁾

— Pe timpul invasiunii Tătarilor (1241), Țeara Românească eră încă unită cu Bulgaria în imperiul Asaneștilor. În consecuență, cronica tătară-persiană a lui Rashîd, scrisă în anii 1303—1304 la curtea hanului tătarec al Persiei, dă Țerii Ro-

mânești la 1241 numele de țeara Bulgarilor.⁵⁴⁾ Această Bulgarie din nordul Dunării, evident identică cu Vlachia imperiului româno-bulgar al Asaneștilor, o găsim adevărată, pentru timpul înainte de invasiunea Tătarilor, și în chartografia evului mediu, unde partea nord-danubiană apare sub numele «*Burgaria*», alăturarea cu «*Bulgaria*» din sudul Dunării.⁵⁵⁾ Cele două părți ale Țerii Românești din 1247, cu un voevodat în dreapta și altul în stânga Oltului, sunt deosebite și în cronica lui Rashid la 1241: partea apuseană, *bănatul Basarabilor* al tradiției noastre, este arătată sub conducerea unui *Basarab Ban*, care se opune Tătarilor și este învins; partea resăriteană, țeara lui *Negru Vodă* al tradiției, este arătată ca locuită de *Kara-Ulaghi*, adică *Negri-Români*, și sub alt conducător.⁵⁶⁾

Această prea importantă știre respândește o neașteptată lumină în întunecul istoriei noastre din acel timp. Ea restabilește cea mai naturală legătură între tradiția noastră indigenă și celelalte știri istorice ce avem asupra începutului Țerii Românești, prin următoarele date esențiale:

1. Banii Basarabi ai tradiției, originari din Oltenia și întemeietori ai dinastiei Basarabilor a principatului Țerii Românești, se adevăresc ca existenți în Oltenia pe timpul invasiunii Tătarilor la 1241.

2. Negrii-Români, baza reală și singură dată pentru Negru-Vodă al tradiției, se constată în partea resăriteană a Țerii Românești, chiar unde tradiția pune exclusiv fundațiunile lui Negru Vodă.

3. Țeara Românească, unită cu Bulgaria în im-

periul româno-bulgar al Asaneștilor cel compus din Bulgaria și Vlachia, se numește pe acel timp, evident numai din cauza acestei uniri, și Bulgaria.

Astfel, și Basarabii tradiției, care se închină lui Negru Vodă; și Asaneștii istoriei, cu domnia lor în Țeara Românească, domnie reprezentată în tradiție prin Negru Vodă; și dualitatea Țerii Românești, cu vechiul bănat oltenesc al Basarabilor și cu mai noul stat român al lui Negru Vodă în Vlachia Neagră,— se explică și se întregesc reciproc, cu acord între tradiție și istorie. Așa concordând și legându-se între olaltă, toate aceste date tradiționale și istorice, fiind analizate și verificate, se sintetizează în domnia Asaneștilor în Țeara Românească.

Dar rezultatele noastre cu privire la această domnie mai au pentru sine și tradiția bulgărească. O istorie a tsarilor Bulgariei, scrisă în anul 1762, parte după isvoare cunoscute nouă, parte după «cărți manuscrise vechi», cum zice autorul ei Paisie (proigumenul mănăstirei Chilandar din muntele Athos), între care și isvoare azi necunoscute, arată foarte lămurit domnia Asaneștilor în Țeara Românească. Ea zice: «*Asean a luat în stăpânirea sa și amândoue Vlachiile și le-a făcut supuse.*»⁵⁷)

Amândoue Vlachiile stăpânite de Asan concoardă perfect cu Oltenia Basarabilor ce se închină lui Negru Vodă, și cu Vlachia neagră, întemeiată de Negru Vodă al tradiției noastre. Ele sunt identice cu cele doue voevodate românești ce se găsesc aci după invasiunea Tătarilor. Voievodatul sau bănatul oltenesc există din timpul vechiului imperiu bulgar,

precum l-am arătat în cele precedente; iar voevodatul din resărit de Olt, constatat abia după invaziunea Tătarilor, dar ca existent de mai înainte, a fost înființat sub Asanești.

Voevodul părții resăritene va fi fost instituit din început ca guvernator al provinciei; dar în urmă el deveni principe vasal, cum îl găsim apoi în dependență de Ungaria. Înainte de Asanești, Românii de aci, aliații împăratului byzantin Manuil în contra Ungurilor, nu se găsesc încă organizați în stat; organizațiunea lor eră, probabil, cea cnezească, ca și la Românii din Ardeal și Ungaria, cum și la cei din Moldova înainte de întemeierea principatului. Asaneștii fiind întemeietorii statului român în partea resăriteană a Țerii Românești numită Vlachia neagră, numai domnia lor, sub care se închină și Basarabia din Oltenia, a putut să fie personificată dintâiu prin Negru Vodă în tradiția noastră.

Ca urmași ai Asaneștilor, domnii Țerii Românești, și după ei și cei ai Moldovei, voind să exprime suveranitatea lor, se numeă toți *Ioan*, prescurtat *Io*. Acest nume domnesc, pus înaintea numelui personal, este moștenit dela primul Ioan al imperiului româno-bulgar, numit și Ioaniță sau Caloioan, care cel întâiu a fost recunoscut de statele europene ca suveran al Românilor și Bulgarilor, fiind încoronat ca rege de legatul Papei după uniunea bisericească cu Roma (1204). Tot așa și urmașii Asaneștilor în Bulgaria se numeă *Ioan*, întocmai ca domnii noștri. În mod analog, și domnii Serbilor se numeă *Stefan*, după întemeietorul statului serbesc, Stefan Ne-

mania. Este același us ca la împărații romani, care și ei se numeă toți Cesar după întemeietorul monarhiei.

Deasemenea și instituțiunile de origine byzantină-bulgară ale principatului Țerii Românești, transplatare de aci și în Moldova, arată legătura cu imperiul româno-bulgar al Asaneștilor. Dacă statul ar fi fost întemeiat din regatul ungar, instituțiunile lui ar trebui să arete urmele originii sale ungurene, care urme însă nu se găesc.

După această serie de date și fapte, explicabile în modul cel mai firesc prin domnia Asaneștilor în Țeara Românească, conclusiunea că statul lui Negru Vodă al tradiției noastre își are originea chiar în imperiul româno-bulgar al Asaneștilor se impune ca singură admisibilă.⁵⁸⁾ Aceasta se confirmă, cum vom vedea, și prin modul cum Țeara Românească a devenit dependentă de Ungaria, prin care dependență ea a fost desfăcută de imperiul ultimilor Asanești. X

X

* * *

h

Uniunea Țerii Românești cu Bulgaria în imperiul Asaneștilor durează până la invasiunea Tătarilor în anul 1241. După această invasiune, cele doue voevodate ale Țerii Românești se găesc în dependență de Ungaria, precum arată diploma regelui unguresc Bela IV din a. 1247 pentru ordinul Ioanniților. Pe atunci, în Oltenia domneă *Lytuon Voevod*, iar în partea resăriteană a Țerii Românești *Seneslau Voevod*.⁵⁹⁾

Dejă înainte de invasiunea Tătarilor, regele Ungariei făcea pregătiri să supună aceste două voevodate. Motivul îl dete desfacerea lui Ioan Asan II (1218—1241) de biserica romană, la care Ioaniță trecuse cu tot imperiul seu. Complicațiunile urmate de aci au fost hotărîtoare pentru viitorul Țerii Românești.

Prin uniunea lui Ioaniță cu biserica română (1204) și prin înființarea imperiului latin de Constantinopol după cucerirea părții europene a imperiului byzantin de cruciați (1204), mai toată peninsula balcanică împreună cu Țeara Românească fusese câștigate pentru scaunul papal.

În curând, autoritatea Romei se întinse și asupra Moldovei, pe atunci supusă Cumanilor. Cavalerii Teutoni din țeara Bârsei (1211—1225) ocupară, ca vasali ai regelui Ungariei, o parte însemnată de țeară între Carpați și Siret, împreună cu valea Buzzeului până la Dunăre, și o supuseră scaunului papal. Papa înființă aci un episcopat, numit *Episcopatul Cuman* (constatat mai întâiu la 1217), care, după retragea cavalerilor Teutoni (1225), fu pus, la reorganizarea lui (1227), sub protectoratul Ungariei.⁶⁰)

Pe când astfel mai tot sud-estul Europei fusese cucerit pentru biserica romană, care părea a-și fi întemeiat aci o dominațiune durabilă, Ioan Asan II, întorcându-se la ortodoxie, schimbă situațiunea cu desăvârșire. Rivalitatea cu imperiul latin de Constantinopol făcù pe împăratul româno-bulgar să încheie, în a. 1235, o alianță cu împăratul de Niceia (restul asiatic al imperiului byzan-

tin) în contra Latinilor, cu scop de a desființa și împărți între dînșii imperiul de Constantinopol. Această alianță aduse cu sine desfacerea lui Ioan Asan de Roma, recunoscându-se de Patriarhiile resăritene autocefalia bisericii româno-bulgare, cu titlul de Patriarch pentru Archiepiscopul de Târnova. Ioan Asan restabilî ortodoxia în tot imperiul seu, atât în Bulgaria cât și în Vlachia, și începù, în unire cu împăratul de Niceia, o luptă înviersunată în contra imperiului latin. ⁶¹⁾

Despărțirea imperiului româno-bulgar de biserica romană eră o grea lovitură pentru autoritatea Papei în Orientul ce fusese câștigat în așa măsură pentru catolicism. Nu numai Bulgaria și Vlachia fură pierdute pentru Roma, ci defecțiunea lui Ioan Asan amenință și pe imperiul latin de Constantinopol, și pe episcopatul cuman din Moldova în existența lor, așa că scaunul papal se vedeà în pericol de a pierde cu totul poziția câștigată aci în timpul din urmă. Toate stăruințele Papei de a readuce pe Ioan Asan la uniune remaseră zădarnice. Domnul Românilor și Bulgarilor urmà neînduplecat lupta începută în contra Latinilor. Atunci Papa îl excomunică și învitâ, în anul 1238, pe regele Ungariei să întreprindă o expediție cruciată în contra «schismaticului» Asan, iar țeara ce o va cuceri dela el să fie unită cu Ungaria. ⁶²⁾

Imperiul lui Asan se compunea atunci, după cum arată documentele, din »*Bulgaria și Vlachia*«. ⁶³⁾ Asupra Vlachiei, regii Ungariei făcea oarecari pretențiuni mai denainte. Faptul că Ro-

mâni din regatul ungar ocupase unele părți transalpine se pare a fi dat Ungurilor motiv de a considera aceste părți, atât în Țeara Românească cât și în Moldova, ca dependente de regat.

Deja pe timpul lui Ioaniță am văzut că eră niște neînțelegeri pentru confiniile Bulgariei și Vlachiei cu Ungaria. Aceste neînțelegeri provoacă, în urmă, un războiu între Ungaria și imperiul româno-bulgar, sub Ioan Asan II, întâmplat pe la anul 1230, în regiunea Vidinului⁶⁴). După acest războiu, în care Ungurii au avut oare-cari succese, se înființează, la hotarele imperiului româno-bulgar, banatul unguresc al Severinului, constatat pentru prima dată în anul 1233⁶⁵), și regele Ungariei ia titlul de rege al *Bulgariei și Cumaniei*⁶⁶).

Cu privire la Cumania, regele Ungariei a început să-și afirme pretențiunile de supremație mai întâiu pe teritoriul ocupat de cavalerii Teutoni din țeara Bârsei și prin protectoratul asupra episcopatului cuman. Aceste pretențiuni capătă apoi expresiunea lor prin titlul de *rege al Cumaniei* în titulatura regilor ungurești, titlu primit odată cu cel de *rege al Bulgariei* și constatat dela 1233 în urmă.

Pe ce se bazează însă titlul de *rege al Bulgariei*, primit odată cu cel de *rege al Cumaniei*? În Bulgaria, Ungurii nu posedă nici o fâșie de pământ și nu aveă pe atunci nici un titlu de suzeranitate asupra acestei țeri. Dar nu încapă îndoială că acest titlu, constatat mai întâiu în anul 1233, după războiul cu imperiul româno-bulgar de pe la 1230,

e în legătură cu succesele obținute în acest război. În același an, în care pentru prima dată întâlnim titlul de *rege al Bulgariei* în titulatura regilor ungurești, se constată și cel întâiu *Ban unguresc de Severin*. Această coincidență arată unde avem să căutăm originea titlului în chestiune și achizițiunea pe care el se bazează.

Bănatul unguresc al Severinului, înființat la hotarele imperiului româno-bulgar pentru paza graniței, cuprinde, după indicațiunile ce avem, partea resăriteană a Bănatului Timișean (numită până astăzi comitatul Caraș-Severinului) cu o fâșie din Ardeal la hotarul Olteniei (țeara Hațegului și ținutul numit apoi al Amlașului) și o parte limitrofă din Oltenia (Mehedinți cu Turnul-Severinului, după care s'a numit bănatul, și o parte din Gorj și din Vâlcea), întinzându-se pe ambele laturi ale munților dela Dunăre până la Olt⁶⁷).

Partea din Oltenia nu se află în posesiunea coroanei ungurești înainte de înființarea bănatului. Primul act de stăpânire ungurească în această parte este donațiunea din anul 1233 pentru comitele Corlard, căruia Bela IV (însoțit la domnie de tatăl seu, regele Andreiu II) îi dăruiește țeara Loviștei pe apa Lotrului⁶⁸). Această diplomă, din același an în care găsim cel întâiu *Ban unguresc de Severin*, este totodată și cel întâiu document în care regele Ungariei poartă titlul de *rege al Bulgariei*. Corelațiunea între acest titlu și donațiune, cum și între înființarea bănatului de Severin pare neîndoioasă. Toate trei, în raportul lor reciproc cum se

presentă, găsesc explicare în resboiul cu imperiul româno-bulgar, întâmplat cu vr'o trei ani înainte.

În acest resboiu, rezultat din neînțelegerile pentru confiniile Bulgariei și Vlachiei cu Ungaria, Ungurii isbutesc a pune mâna pe o parte limitrofă din Oltenia. Spre a-și asigura noua posesiune, ei înființează aci, din teritoriul anexat și din părțile limitrofe ale Ungariei și Ardealului, bănatul de Severin, menit a întări granița la hotarul româno-bulgar. Drept afirmare a suzeranității asupra teritoriului ocupat în Oltenia, Bela IV face donațiunea privitoare la țeara Loviștei pe apa Lotrului. Partea oltenească a noului bănat unguresc fiind desmembrată dela imperiul româno-bulgar, regele Ungariei își însușește, pentru această posesiune, titlul de *rege al Bulgariei*, cum și pe cel de *rege al Cumaniei* pentru teritoriul episcopatului cuman dependent de Ungaria. În afară de fășia din Oltenia ce aparține la bănatul unguresc, și în atară de episcopatul cuman, Ungurii nu aveà nici un temiu real pentru titlul de rege al Bulgariei și Cumaniei, deși acest titlu se pare că mai voià să exprime oare care pretențiune de supremație și asupra restului Țerii Românești și al Moldovei, ocupate în parte de Români ungureni.

Regele Ungariei abià începuse a-și afirma pretențiunile privitoare la partea nord-danubiană a imperiului româno-bulgar (Țeara Românească), anexând o parte din Oltenia și însușindu-și titlul de rege al Bulgariei, când se iviră complicațiunile provocate prin desfacerea lui Ioan Asan II de bi-

serica romană. Invitat de Papa ca să întreprindă o expedițiune cruciată în contra lui Asan, Bela IV primî, cum zice în răspunsul său cătră Papa, «să ocupe Bulgaria și celelalte țeri ale lui Asan, spre a le supune în cele spirituale scaunului apostolic, iar în cele temporale jurisdicțiunii sale». ⁶⁹⁾ El primî această însărcinare mai ales în vederea pretențiunilor dejă manifestate în contra imperiului româno-bulgar. Proiectul Papei îi deschideă perspectiva unei întinse cuceriri în această direcțiune. Și dacă nu putea să cucerească întregul imperiu al lui Asan, el avea în vedere cel puțin partea nord-danubiană, cuprinsă între bănatul de Severin și episcopatul cuman.

Pe când regele Ungariei pregătea expedițiunea ordonată de Papa, invasiunea Tătarilor veni să dea lucrurilor o altă întorsură. De groaza cumplitului dușman, Cumanii din Moldova se retrag în Ungaria și Bulgaria (1239), lăsând țeara lor în mâna noului stăpân. Tătarii se revarsă apoi asupra imperiului lui Asan și asupra Ungariei, prefăcând totul pe unde trecea în foc și cenușă. Câte monumente ale istoriei noastre nu s'au distrus atunci!

În vremea acestei groaznice fortune, Ioan Asan II moare (1241), când imperiul său avea mai mult nevoie de brațul lui. El lasă domnia minorului său fiu Caliman (1241—1246), unui copil de nouă ani. În așa circumstanțe, voevozii români din Țeara Românească, până atunci vasali ai Asaneștilor, ce dează năzuințelor regelui Ungariei și recunosc, spre siguranța lor, suzeranitatea lui. La acest sfârșit au

ajuns proiectele de cuceriri asupra imperiului românobulgar, făcute înainte de invasiunea Tătarilor.

O bulă papală din anul 1245, adresată lui Caliman, următorul lui Ioan Asan II, nu-l mai numește domn al *Bulgariei și Vlachiei*, ca pe predecesorii lui, ci numai al *Bulgariei*.⁷⁰⁾ Vlachiea nu mai făcea parte din imperiul Asaneștilor, compus mai înainte din Bulgaria și Vlachiea. Doi ani în urmă (1247), ea se găsește în dependență de Ungaria.

Suzeranitatea coroanei ungurești asupra Țerii Românești, constatată prin diploma regelui Bela IV din anul 1247 pentru ordinul Ioanniților, eră numai de curând câștigată. Spre a-și asigura această nouă achizițiune, Bela IV dăruiește, în anul 1247, ordinului Ioanniților «toată țeara Severinului cu munții ce se țin de ea și cu toate celelalte atinențe, împreună cu cnezatele lui Ioan și Farcaș, până la râul Olt, afară de țeara lui *Lytuon Voevod*, care rămâne *Vlachilor*, așa precum aceștia au ținut-o până aci; deasemenea peste Olt și Alpii Transilvani toată Cumania, afară de țeara lui *Seneslau Voevodul Vlachilor*, care rămâne acestora așa precum ei au ținut-o până aci și întocmai în aceleași condițiuni ca cele pentru țeara *Lytua*» (=țeara lui *Lytuon*).

Donațiunea se face în condițiunile următoare. Jumătate din foloasele și veniturile țerii Severinului, afară de cădințele arhiepiscopilor și episcopilor, să fie a regelui, iar jumătate a ordinului; deasemenea și jumătate din veniturile ce se vor culege regelui dela Vlachiei țerii *Lytua*, afară de

țeara Hațegului cu apartenențele ei, să primească ordinul. Numiții Vlachi să fie datori a sta Ioanniților în ajutor cu armamentul lor, pentru apărarea țerii și pentru respingerea sau resbunarea injuriilor dela străini, cum și Ioanniții să fie datori a ajuta pe Vlachi în asemenea casuri. În Cumania, afară de țeara lui Seneslau, toate veniturile să fie, prin 25 ani de la intrarea Ioanniților în țeară, ale ordinului; iar după 25 ani, ei vor avea să dea fiscului regal jumătate din veniturile acestei țeri. Din țeara lui Seneslau, ordinul va primi, întocmai ca din țeara Lytua, jumătate din veniturile și foloasele cuvenite regelui. Cheltuețele ce se vor face pentru paza cetăților și fortificațiunilor să fie comune ale regelui și ale ordinului. Pentru zidirea cetăților în Cumania, cum și în contra impugnatorilor Cumaniei, regele va sta în ajutor cu stat și faptă.

Ioanniții, la rândul lor, se obligă «a redica armele în contra tuturor păgânilor, cum și în contra *Bulgarilor și altor schismatici*, dacă aceștia ar încerca să invadeze regatul sau confiniile lui.» Pe lângă aceasta, li se mai impune obligațiunea de a popula țerile dăruite lor; dar să nu primească oameni din regat, fie de ori-ce stare și naționalitate, ca să se așeze acolo, fără de încuviințarea specială a regelui. În cas că vre una din aceste obligațiuni n'ar fi observate din partea ordinului, regele, după trei admonițiuni, va fi în drept să ia amendă prin reținerea veniturilor, sau în alt mod, după buna sa chibzuință⁷¹).

Această donațiune, confirmată de Papa în anul

1251, a fost, în cea mai mare parte, ilusorie. În anul 1254, Bela IV scrie Papei că a aşezat pe Ioanniţi «în loc foarte periclitat, la hotarele Cumanilor şi Bulgarilor, de unde speră a propaga, prin dinşii şi cu favoarea scaunului apostolic, resadul credinţei catolice pe toată întinderea Dunării până la mare». Dar în aceeaşi scrisoare, el zice că «Tătarii au făcut tributare părţile ce se hotăresc cu regatul la resărit, adecă *Rusia, Cumania, ţeara Brodnicilor* (în Moldova inferioară) şi *Bulgaria*, care în mare parte erà mai înainte supuse stăpânirii lui,» şi că ei ameninţă Ungaria şi toată Europa cu o nouă invasiune.⁷²⁾ În acelaşi an, misionarul Wilhelm de Rubruquis arată ca supuse sau tributare Tătarilor «*părţile dela gura Donului până la Dunăre, Valachia lui Asan şi Bulgaria până la Salonica*»,⁷³⁾ ţeri identice cu cele din scrisoarea lui Bela IV. *Cumania* (cu *Valachia lui Asan*), dăruiată ordinului Ioanniţilor, erà deci parte supusă, parte tributară Tătarilor. Ioanniţii nu puteà să poseadă decât *ţeara Severinului fără voevodatul român al lui Lytuon*. Faptul că după donaţiunea acestei ţeri nu se găsesc Bani ungureşti de Severin până la anul 1263, pe lângă spusele lui Bela IV despre aşezarea Ioanniţilor la hotarele Cumaniei şi Bulgariei, pare să indice că ei au luat în posesiune, pentru câtva timp, *bănatul unguresc de Severin* (fără ţeara Haţegului, eximată dela donaţiune).

La atâta se reduce, în cazul cel mai larg, întinsa donaţiune din 1247. Restul nu erà decât o donaţiune fictivă, care să aibă fiinţă în cazul când

cavalerii ar isbuti să-și cucerească țeara dăruită. Prin acest mijloc, regele Ungariei căută să-și afirme pretențiunile de suzeranitate asupra unei țeri ce avea alt stăpân.

Cavalerii Ioanniți n'au avut mult parte nici de teritoriul luat în posesiune în bănatul Severinului. Temerea arătată de Bela IV în diploma de donațiune din 1247, unde are în vedere o eventuală invasiune a *Bulgarilor* în această parte,⁷⁴⁾ se a-deveri prea curând. Pe timpul resboiului lui Bela IV cu Ottokar II al Boemiei din 1260, Bulgarii nă-vălesc în bănatul Severinului; nime nu se găsește care să ia apărarea țerii, până când magistrul Laurențiu, fiind numit Ban, recucerește bănatul, care astfel fu restaurat și restituit Ungariei.⁷⁵⁾ Cavalerii Ioanniți, a căror îndatorire eră să apere țeara, se vede că părăsise nesigura posesiune, fie pe timpul atacului bulgar, fie mai înainte.

Năvălirea Bulgarilor în bănatul Severinului, prevă-zută de Bela IV încă dela 1247 (când dăruiește Ioanniților această țeară), se presentă ca revendi-carea unui drept oarecare asupra teritoriului în li-tigiu. După stingerea dinastiei Asaneștilor (1257), energicul Constantin Asan (căsătorit cu nepoata lui Ioan Asan II), luând moștenirea lor în Bulga-ria, pare a fi încercat astfel să reclame și autori-tatea foștilor împărați româno-bulgari în Țeara Românească și, în virtutea acestui titlu, să recu-cerească (fie pentru imperiul seu, fie pentru Ba-sarabi) teritoriul oltenesc anexat la bănatul ungu-resc și ocupat de Unguri în urma resboiului cu

Ioan Asan II (pe la 1230). Ori și cum, încercarea Bulgarilor de a lua dela Unguri Severinul, probabil în unire cu Oltenii, tindea să restabilească o stare de lucruri anterioară ce fusese violată de Unguri. În cele din urmă, Ungurii rămânând învingători și de astă dată, teritoriul în litigiu a fost iarăși anexat la Ungaria, reînființându-se în același timp și bănatul Severinului. De acum iarăși se găsesc Bani ungurești de Severin. ⁷⁶⁾

Despre voevozii Țerii Românești, menționați cu ocaziunea donațiunii pentru cavalerii Ioanniți, din 1247 (*Lytuon Voevod* în Oltenia, și *Seneslau Voevod* în partea din resărit de Olt), nu mai căpătăm știre decât din doue documente ungurești din 1285 și 1288. În primul document, regele Ladislau IV spune că după moartea tatălui său (1272), când el luă domnia în etate puerilă, *Lython Voevod* cu frații săi a ocupat «o parte de țeară peste munți» ce aparține la regatul Ungariei, și nu voia să plătească tributul convenit regelui pentru acea parte. Regele a trimis în contra lui pe magistrul George, care îl învinse; Lython căzù în luptă, iar fratele său *Barbat* fu prins și liberat numai după plățirea unei însemnate sume de bani. Astfel a fost restaurat tributul acelei țeri. ⁷⁷⁾ Documentul al doile este dela magistrul George însuși, care, vorbind de această expedițiune, numește pe *Barbat*, fratele lui *Lython*, cu atributul *Voevodul Litua*. ⁷⁸⁾

Lython, nume învederat identic cu *Lytuon* din 1247 (voevodul Olteniei), trebuie privit și ca persoană identică ca acesta. ⁷⁹⁾ Probabil, tot el este

și acel *domn al Vlachiei* care, după știri byzantine, a fost socrul regelui serbesc Stefan Milutin (1275 [1281]—1320).⁸⁰⁾ Partea de țeară ocupată de dînsul, pentru care refuză a plăti tribut Ungurilor, eră, după toate indiciile, în partea din resărit de Olt, unde la 1247 găsim voevodatul lui Seneslau. Ocupând (pe la 1272) această parte, Lython, până atunci numai voevod al Olteniei, unește ambele voevodate într'un singur stat. Astfel Basarabii din Oltenia devin întemeietorii principatului a toată Țeara Românească.

Inainte de a fi unit cu Oltenia sub domnia lui Lython, voevodatul din resărit de Olt, care la 1247 se găsește, ca și Oltenia, în dependență de Ungaria, devenise tributar Tătarilor, arătați pe la 1254 ca stăpânind această parte. Lython, ocupând partea din resărit de Olt, trebuia s'o cucerească dela Tătari;⁸¹⁾ ori și cum, el n'a cuprins-o ca țeară dependentă de Ungaria. Așa fiind, el refuză Ungurilor, care pretindea un drept de suzeranitate și asupra părții cucerite de dînsul, tributul cerut. In lupta urmată de aci, Lython cade ca primul erou-martir al independenței române de care știe istoria. Aceasta este, în monumentele istoriei noastre, cea dintâiu luptă a Românilor pentru independență de Ungaria. Ea se repetă în urmă adeseori, până ce și Români și Unguri trebuie să se închine Turcilor.

Lui Lython, pe care documentele îl arată ca cel întâiu domn al principatului Țerii Românești, îi urmă în domnie fratele seu *Barbat* (pe la 1279),

după ce acesta se învoi a plăti Ungurilor tributul. Apoi urmează *Tugomir* (până pe la 1310), tatăl «marelui *Basaraba Voevod*» care are celebrul resboiu cu regele Ungariei, Carol Robert, în anul 1330, resboiu prin care Țeara Românească își cerește independența. ⁸²⁾ De aci înainte, șirul și faptele domnilor Țerii Românești sunt mai bine cunoscute din documente și cronice, statul e consolidat.

* * *

În cronicile noastre, lista domnilor până la Neagoe Basarab, când se face primul început de istoriografie în Țeara Românească, este foarte defectuoasă: mai mulți domni constatați prin documente lipsesc în ea, datele sunt inexacte, iar până la Mircea, și șirul domnilor este de tot greșit. Eată această listă până la Mircea: Radul Negru Voevod, 24 ani; Mihail Voevod, 19 ani; Dan Voevod, frate cu Mircea Vodă Bătrânul, 23 ani; Alexandru Voevod, 26 ani; Mircea Voevod Bătrânul, 29 ani.

Cu totul altfel se presentă șirul primilor domni ai Țerii Românești după mărturiile autentice. După voevozii dependenți de Ungaria, arătați până aci, — *Seneslau* (1247 voevod în partea din resărit de Olt), *Lytuon* sau *Lython* (1247 voevod în Oltenia, pe la 1272 și în resărit de Olt, unind ambele voevodate de până atunci într'un singur principat), *Barbat* (pe la 1279) și *Tugomir* (până pe la 1310), toți necunoscuți cronicelor noastre, — este constatat, ca cel întâiu domn independent al Țerii Românești,

Basaraba Voevod, fiul lui Tugomir. Invingător asupra regelui Ungariei, Carol Robert, în toamna anului 1330, Basaraba Voevod — cunoscut ca domn resboinic și din luptele sale (purtate ca aliat al Bulgarilor) cu Byzantinii (1323) și Serbii (1330) — își cucerește independența și lasă urmașilor, după puțin isbutilte încercări ale predecesorilor sei, un stat consolidat și de sine stătător. ⁸³⁾

Causa resboiului cu Ungurii eră Severinul, care — nu se știe în cari împrejurări — fusese luat în stăpânire de domnul român. ⁸⁴⁾ Carol Robert, intrând în Septembrie 1330 în Oltenia, ocupă Severinul și așeză acolo un ban. ⁸⁵⁾ Apoi înaintă spre capitala Argeș (castrum Argias), unde l-a ajuns urșita. «Făcutu-s'au acolo — zice cronicarul unguresc — măcel mare, și au căzut ostași și nobili nenumărată mulțime. Iar regele cu puțini credincioși ai sei deabiă au scăpat. Intîmplatu-s'au aceasta Ungurilor, pentru ca ei să nu se trufească de mulțimea învingerilor, ci să învețe umilință.» ⁸⁶⁾ Cu toată înfrângerea suferită, Ungurii remân stăpâni pe Severin, unde se află iarăși Bani ungurești. ⁸⁷⁾ Inșă Carol Robert, cât a trăit, n'a mai cercat să restabilească suzeranitatea Ungariei asupra Țerii Românești.

Lui *Basaraba Voevod*, cuceritorul independenței, pe care cronicile noastre nici nu-l cunosc, îi urmează fiul seu *Alexandru*. ⁸⁸⁾ Acesta, pus în cronică la loc greșit între Dan și Mircea cu 26 ani de domnie, moare în anul 1364 și este înmormîntat la Câmpulung, unde mormîntul lui cu data morții se vede

încă azi. ⁸⁹⁾ Alexandru, deși restabilise relațiuni bune cu Ungaria îndată după venirea la domnie a lui Ludovic I (1342—1382), cu care avu la 1343 întâlnire în Ardeal, a continuat să domnească ca domn independent până la sfârșitul vieții sale. ⁹⁰⁾ Lui îi urmează fiul seu *Vladislav* (1364—1372), necunoscut cronicei. ⁹¹⁾ Acest Vladislav se recunoaște iarăși ca vasal al regelui Ungariei și primește în schimb partea oltenească a bănatului unguresc de Severin și ținutul Amlașului, cu titlul de Ban al Severinului, cum și țeara Făgarașului cu titlu de ducat, ca feuduri ungurești. Faptul se constată prin documente, și eată cum.

Luând domnia după moartea tatălui seu (16 Noembre 1364), Vladislav refușă a se închina regelui Ungariei. În urmare, Ludovic emite, în 5 Ianuarie 1365, o proclamațiune de resboiu în contra lui. Prin aceasta, regele provoacă pe credincioșii și oștenii sei din comitatul Ung să se adune la Timișoara, spre a pleca în contra rebelului voevod Vladislav, care după moartea tatălui seu, urmând exemplul acestuia, a luat domnia Țerii Românești fără a se închina regelui, și o ține întru batjocura suveranului dela care se cuvine să o primească. ⁹²⁾

Expedițiunea proiectată în contra domnului român n'a avut loc în 1365. În locul ei, în primăvara aceluși an, Ludovic face resboiu tsarului bulgar Sracimir, cumnatul lui Vladislav, pe care învingându-l îl ia prins, împreună cu soția lui, sora lui Vladislav. ⁹³⁾ Ungurii ocupă Bulgaria apuseană cu capitala Vidin (țeara lui Sracimir), din care, îm-

preună cu partea timișeană a bănatului de Severin, se înființează apoi *bănatul Bulgariei*.⁹⁴⁾

Din Bulgaria, Ludovic aveà, probabil, de gând să atace, cum patru ani în urmă (1369), pe Vladislav. Dar acesta previne atacul de care erà amenințat și el, năvălind în Ardeal și ocupând un teritoriu la hotar ; apoi se împacă cu Ludovic, recunoscându-l ca suzeran și primind în schimb teritoriile ce se află apoi în posesiunea lui ca feuduri ungurești.

În 10 Octobree 1366, Ludovic ordonă, dela Orșova, vicevoevodului Ardealului, Petru, să delimiteze satele *Icilău, Tilișca, Săcel și Orlat*, situate în apus de Sibiu, de «*teritoriul de sub voevodatul domnului Vladislav, voevodul nostru Transalpin*». ⁹⁵⁾ Lângă numitele sate, în vecinătate cu Icilău, se află *Amlașul*. Eată *ducatul de Amlaș* din titlul domnilor români. Teritoriul fusese câștigat de Vladislav numai de curând, căci e necesară o delimitare. El l-a cucerit cu sabia, cum par să indice doue acte ungurești (unul dela vicevoedul Ardealului, Petru, și altul dela capitulul de Alba Iulia, ambele din Noembrie 1369), prin care se arată că Vladislav, voevodul Țerii Românești, năvălind în Ardeal, arsesse mănăstirea dela Tălmațiu (la mează-zi de Sibiu). ⁹⁶⁾ Aceasta nu puteà fi decât pe timpul ostilităților constatate prin proclamațiunea de resboiu a lui Ludovic din 1365, urmată de expedițiunea în Bulgaria. ⁹⁷⁾ În 1365 încă dușman, Vladislav este arëtat, în documentul din 10 Octobree 1366, dejà ca împăcat cu regele Ungariei și ca vasal al lui. Pacea a fost ob-

ținută prin recunoașterea suzeranității ungurești din partea lui Vladislav în schimbul teritoriului cedat de Ludovic ca feud unguresc.

Afară de ținutul Amlășului, care în 1366 se găsește pentru prima dată în posesiunea domnului Țerii Românești ca teritoriu numai de curând câștigat, Vladislav ia în stăpânire, probabil odată cu ținutul Amlășului, și țeara Făgărașului, cum și partea oltenească a bănatului de Severin, unde înființează mănăstirea Vodița și mitropolia Severinului.⁹⁸⁾ În documentele sale, el poartă titlul: *Voevod al Țerii Românești, Ban de Severin și Duce de Făgăraș.*⁹⁹⁾ Țeara Făgărașului este numită, în unul din aceste documente, «*noua plantațiune*» (dux novae plantationis terrae Fugaras), ceea ce probează că și acest teritoriu ardelenesc era câștigat numai de curând, ca și ținutul Amlășului.¹⁰⁰⁾

Pe când ducatul de Făgăraș se găsește, alături de bănaatul de Severin, în titlul lui Vladislav, al doile ducat ardelenesc, cel de *Amlăș*, nu e constatat în titlul domnilor români decât dela Mircea cel Bătrân încoace.¹⁰¹⁾ Și totuși, după documentul din 1366, nu poate fi îndoială că Vladislav a posedat și teritoriul numit apoi *ducatul de Amlăș*. Dacă acest ținut nu se găsește în titlul lui Vladislav, este pentru-că el era încă considerat ca aparținând la *bănaatul de Severin*; abia mai în urmă el a primit numele după localitatea Amlăș (neposedată de Vladislav), cu titlul de ducat, ca și Făgărașul. Titlul de *Ban de Severin*, primit de Vladislav, exprimă deci, sub acest domn, posesiunea

părții oltenești din fostul bănat unguresc al Severinului, cu ținutul limitrof din Ardeal (numit mai apoi ducatul de Amlaș), posedat ca parte din acest bănat.

Această posesiune, cum și «noua plantațiune», ducatul de Făgăraș, au fost dobândite de Vladislav ca feuduri ungurești, pentru care el recunoaște pe regele Ungariei ca «*domn natural*» (=suzeran) al seu, ¹⁰²) stăpânindu-le, cum spune titlul ce-l poartă, «*din grația lui Dumnezeu și a regelui Ungariei*». La acest sfârșit au ajuns ostilitățile dintre Ungaria și Vladislav din primul lui an de domnie.

Invingător în Bulgaria (1365), Ludovic renunță la expedițiunea proiectată în contra domnului român, după ce acesta, năvălind în Ardeal, repurtase unele succese în contra lui. El face pace cu Vladislav, cedându-i acele posesiuni cu titlul de *Ban de Severin și Duce de Fagaraș*, și obținând pentru ele ca feuduri ungurești recunoașterea suzeranității sale din partea domnului român. Prin această cesiune se desființă și bănatul unguresc de Severin, după ce o parte a lui, cu titlul de Ban, trecu în posesiunea domnului român, pe când partea timișeană fù unită cu partea cucerită din Bulgaria, ca bănat al Bulgariei. ¹⁰³)

Asupra părții oltenești a bănatului de Severin, Basarabii aveă pretențiuni vechi. Posesiunile ardelenești însă, anume ținutul Amlașului și țeara Făgărașului, se găsesc în stăpânirea domnilor români pentru prima dată în domnia lui Vladislav, ambele ca de curând câștigate (una fiind delimitată la 1366,

alta fiind numită «noua plantațiune»). Înainte de Vladislav, teritoriile ce formează ducatele de Amlaş și Făgăraș nu se găsesc decât în posesiunea Ungurilor și nu există ca ducate. Ele devin ducate tocmai prin faptul cesiunii lor ca feuduri ungurești, date domnilor români. Vladislav le-a câștigat după ostilitățile avute cu Ludovic, întocmai cum, mai în urmă, și Ștefan cel Mare câștigă *Ciceul* și *Cetatea de Baltă* în Ardeal după resboiul avut cu Mateiu Corvin.

Regii Ungariei, neputând să isbutească prin arme a supune pe domnii români, caută a-și mântine titlul de suzeranitate prin cesiunea de teritorii ardelenesti ca feuduri ungurești. Astfel ei salvă măcar aparența unei suzeranități asupra Principatelor Române, pe când în realitate suzeranitatea nu era decât pentru feudurile ungurești din Ardeal, date domnilor români. Insuși regele Mateiu Corvin, în scrisorile sale, arată ca o normă a politicei ungurești de a reserva districtele Făgărașului și Amlășului pentru a putea fi date domnilor Țării Românești credincioși Ungariei.¹⁰⁴) Aceasta este originea ducatelor de Făgăraș și Amlaş ca posesiune a domnilor români.

Lui Vladislav, cel întâiu domn al Țării Românești în a cărui posesiune se găsesc ducatul de Făgăraș și ținutul Amlășului, îi urmează, după 15 Iulie 1372 (data ultimului document ce avem dela dînsul), fratele seu *Radul*.¹⁰⁵) În domnia acestui Radul, Țeara Românească, cum reiese din documente ungurești dela 1373 în urmă, devine iarăși

independentă de Ungaria.¹⁰⁶⁾ În același timp, țeara Făgărașului și ținutul Amlașului se găsesc iarăși în posesiunea Ungurilor.¹⁰⁷⁾ Totodată se reînființează în Ungaria și funcțiunea Banului de Severin,¹⁰⁸⁾ desființată în timpul lui Vladislav, după ce acesta primî titlul de Ban ca vasal al regelui Ungariei pentru partea bănatului ce i-a fost cedată. Partea oltenească a fostului bănat unguresc, cedată lui Vladislav cu titlul de ban, a ramas, fiind mai strîns unită cu Țeara Românească, în posesiunea domnilor români ca parte integrantă a Principatului, și Radul întemeează aci înăstirea Tismeana. Posesiunile din Ardeal însă, asupra cărorora domnii români nu putea să invoace pretențiuni mai vechi, cum asupra părții oltenești, reintră în posesiunea regelui Ungariei.

Desfăcându-se de Ungaria, Radul nu mai putea să poseadă ducatul de Făgăraș și ținutul Amlașului, a căror posesiune era legată de recunoașterea suzeranității ungurești. El renunță deci la aceste posesiuni, dobândite de predecesorul seu Vladislav ca feuduri ungurești și în calitate de vasal al regelui Ungariei. Astfel Radul Basarab, următorul lui Vladislav Basarab în domnie și fiul lui Alexandu Basarab, este domnul român care părăsește ducatele de Făgăraș și Amlaș, ducate care au încurcat atît de mult pe cronicarii noștri. Acest Radul neafîndu-se în cronică la locul seu, urmează că el este Radul din fruntea listei domnitorilor, confundat cu Negru Vodă al tradiției și numit în cronică *Radul Negru*.

Cronica eunoscută sub numele lui Constantin Căpitanul zice despre Radul Negru : «După ce au trecut domnul dincoace, n'au mai avut stăpânire peste Rumânii în Ardeal, iar nici pre dînsul să-l stăpânească cineva n'au fost». Aceasta concoardă perfect cu faptul părăsirii posesiunilor ardelenesti sub Radul Basarab, următorul lui Vladislav.

Cel mai vechiu domn cunoscut cronicelor noastre din cei constatați prin documente este *Alexandru*, mort în 1364. Toți domnii puși în cronică înainte de dînsul se dovedesc ca domnind în urma lui. Ca și *Radul* din fruntea listei, care nu este altul decât fiul lui Alexandru, sunt puși înainte de Alexandru un voevod *Mihail* cu 19 ani, și *Dan* fratele lui Mircea cu 23 ani. Dan este constatat prin documente ca fiu al lui Radul, căruia i-a urmat în domnie. El domnește între tatăl seu Radul și fratele seu Mircea, pe la 1384—1386 ; deci cei 23 ani ce-i dă cronica nu pot fi decât 23 luni.¹⁰⁹) Mihail, pus imediat după Radul Negru, este fiul lui Mircea, căruia îi urmează în domnie la 1418—1420, pe care Mihail cronica nu-l arată la locul seu. Cei 19 ani ce-i dă cronica se explică și la dînsul drept 19 luni.¹¹⁰)

Eată Mihail, fiul lui Mircea și domn la 1418—1420, pus în cronică un întreg secol mai înainte la 1314—1333 înaintea tatălui seu Mircea, înaintea unchiului seu Dan, înaintea străbunului seu Alexandru! Dan dela 1384—1386 pus la 1333—1356, înaintea bunului seu Alexandru ; iar Alexandru, mort la 1364 și cel mai vechiu dintre toți,

pus imediat înaintea nepotului seu Mircea (1386—1418), cel de al patrulea domn după dînsul!

Față cu această confuziune în șirul și la timpul domnilor, ce crezare mai putem da spuselor cronice despre Radul Negru din fruntea listei ca domn la 1290—1314? Dar nu ne mirăm de confuziunea cronicarului care a compus această listă, cu vr'o 200 de ani și mai bine în urma acelor domnii, din isvoare atât de insuficiente. Ne-am mira numai de ingeniositatea celor de azi care ar mai susține încă pe «Radul Negru, duce de Amlaș și Făgăraș», ca întemeietor al statului Țerii Românești.

Dar tradiția scrisă, pe care se sprijinește acest basm, nici nu este uniformă măcar. Autorul scrierii «Vieța prea cuviosului părinte Nicodim sfințitul», scrisă în mănăstirea Tismeana (fundațiunea lui Radul Basarab) pe basa tradiției păstrate la călugării de acolo, cunoșteă tradiția despre începutul Țerii Românești sub altă formă.

După această scriere, pretinsul fondator al statului, numit și aci Radul Negru, eră *frate* cu «Vladislav craiul Ungariei și domnul Românilor din Ardeal, din bănia Severinului, din Bănat și Ungaria»; iar Vladislav Craiul eră fondatorul mănăstirii *Vodița* din bănia Severinului, cum și fratele seu Radul Negru fondatorul mănăstirii *Tismeana*. Tot aci, Radul Negru este numit ca *tată* al urmașilor sei Dan și Mircea. El vine din Ardeal, pe apa Oltului, tăbărînd pe riul Argeșului, unde au așezat scaunul

domniei sale; și gonind pe Tătari din «județele de peste Olt» (=din răsărit de Olt), unește pe Români de acolo, până atunci supuși Tătarilor, cu Românii din bănia Severinului, care se stăpâneau mai de mult de «domni români binecredincioși și iubitori de Christos.» Intr'acea vreme, zice mai departe Vieța lui Nicodim, au venit sfântul de peste Dunăre în pământul băniei Severinului. El a sfătuit pe «domnul Vladislav Voevod, ce i se zice și craiu Ungariei», să înalțe mănăstire la râul Vodiței, apoi pe «fratele seu Radul Voevod, ce i se zicea Negru», să înalțe mănăstirea Tismena. ¹¹¹⁾

Documentele relative la tundațiunea mănăstirilor Vodița și Tismena sunt păstrate. ¹¹²⁾ Ca fondator al Vodiței, ele arată pe Vladislav Basarab (1364—1372); ca fondator al Tismenei, pe fratele seu Radul Basarab (1373—1384). Primul lor igumen a fost *Nicodim*, a cărui Vieță, scrisă în mănăstirea Tismena, păstrează tradiția arătată.

Vladislav, numit în această tradiție «craiu Ungariei și domnul Românilor din bănia Severinului, din Ardeal, Bănat și Ungaria», este parte confundat cu craiu unguresc Laslău sau Vladislav din tradiția descălecatului Moldovei, parte cunoscut ca stăpânitor al bănatului de Severin și al părților ardelenesti (Făgăraș și Amlaș), cum era în realitate. Iar Radul Negru, pretinsul întemeietor al statului, este arătat ca identic cu Radul Basarab, fratele și următorul lui Vladislav și fondatorul mănăstirii Tismena, confundat cu Negru Vodă al tradiției populare. Despre acest Radul mai știm

din documente că el a fost și primul fondator și donator al mănăstirilor Cozia și Cotmeana.¹¹³) Poate tot el va fi fost și între ctitorii bisericilor mai vechi dela Câmpulung și Argeș, atribuite lui Radul Negru.¹¹⁴)

Pios fondator de mănăstiri și biserici și în special fondator al Tismenei, unde Nicodim, organizatorul monachismului în Țeara Românească, a trăit restul vieții sale cuvioase, Radul a fost pus într'un raport mai strins cu numele călugărului venerat ca sfânt. El a devenit *domnul-erou* al tradiției despre Nicodim. Astfel s'a format și în jurul persoanei lui o tradiție monastică, care-l consideră nu numai ca fondator de mănăstiri și biserici, ci totodată și ca fondator al statului.

Dar până a deveni fondator al statului, el eră cunoscut numai ca domnul care a părăsit ducelele de Amlaș și Făgăraș. Și fiind-că Moldova ca stat a fost descălecată din Ungaria, urmă ca și Țeara Românească să fie descălecată tot de acolo. Influența tradiției moldovenești, cunoscută în Țeara Românească înainte de existența tradiției despre descălecatul din Amlaș și Făgăraș, este evidentă. Această influență se vede și la Vladislav, confundat (în Vieața lui Nicodim) cu craiul Laslău al tradiției moldovenești.

Drept mărturie a descălecatului din Amlaș și Făgăraș, cronica anonimă invoacă titlul: «*Domn a toată țeara Ungro-Vlachiei* (pe care îl traduce: *a toată Țeara Românească dintru Ungaria descălecat*) și dela Amlaș și Făgăraș herțeg», adăugând:

«Acesta este titluşul tuturor domnilor de atuncea începându-se până acuma, precum adevărat se vede că este scris la toate chrisoavele Țerii.»

Sub influența acestui titlu, într'un timp când ducele ardelenesti nu mai era în posesiunea domnilor români și când nu se mai știe rostul lor în titlul domnilor, de altă parte sub influența tradiției despre descălecatul Moldovei din Ungaria, fixată prin scrisoare cu mult mai înainte de cea a Țerii Românești, s'a zămislit tradiția cronicelor Țerii Românești despre descălecatul din Amlaș și Făgăraș, a cărei existență nu se constată înainte de secolul XVII. Ea este o tradiție de origine pur literară, plăsmuită de cronicari mai târziu decât primele redacțiuni de cronică a țerii,¹¹⁵) un mit *istoriografic*, pentru care în zădar căutăm în tradițiile populare urmele izvoarelor sale, ca și în mărturiile autentice confirmare.

Cât despre *Radul Negru*, devenit în acest fel fondator al statului, nu poate, după cele arătate, să mai încapă îndoială că personajul istoric al mitului este Radul Basarab, domnul Țerii Românești care după 1372 părăsește feudurile ungurești Făgăraș și Amlaș, desfăcându-se de suzeranitatea regelui Ungariei; Radul Basarab, fondatorul Tismenei, Coziei și Cotmenei și probabil ctitor încă și al altor mănăstiri și biserici, glorificat de călugări mai mult decât vre unul din predecesorii sei și numit în tradiția dela Tismeană chiar ca fondator al statului. Dat fiind de o parte *Radul Vodă* al călugărilor, de altă parte *Negru*

Vodă al tradiției populare ca fondator, cronicarii au împreunat pe amândoi în personajul astfel plăsmuit al lui *Radul Negru*, personaj care, în înțelesul cronicelor, n'a avut ființă. Această conțopire a lui Radul Basarab al istoriei cu Negru Vodă al tradiției este îndeplinită dejă în a doua jumătate a secolului XVI, când prin doue chrisoave ale lui Alexandru Vodă (din 1569 și 1576) se confirmă *măndăstirii Tismeana donațiunea lui «Negrul Voevod»*, adecă a fundatorului ei *Radul*.¹¹⁶) Eată *Radul Negru* al cronicarilor.

Așă înțelegem tradiția cronicelor noastre despre Radul Negru, pretinsul fundator al principatului Țerii Românești. Pusă în lumina criticei istorice și analizată în elementele ei, această tradiție este unul din cele mai interesante fenomene în istoria legendelor istorice: totul, afară de data cronologică, este, în oarecare înțeles, adevărat în ea, nimic însă în legătura în care e dat.

Și dacă trebuie, acum pentru totdeuna, să renunțăm la figura legendară a fundatorului Radul Negru, devenită scumpă prin credințele în care am crescut: dobândim în schimb cunoștința unui trecut neasemănat mai scump prin adevărul ce ne-a dat ființă, de altminte mai bogat și nu mai puțin glorios.

ORIGINILE
PRINCIPATULUI MOLDOVEI

ORIGINILE PRINCIPATULUI MOLDOVEI

Cu mult mai certă și mai precisă decât asupra originilor Țerii Românești este tradiția noastră indigenă despre începutul Moldovei ca stat român. Și nu e de mirare. Pe când în Țeara Românească cea dintâiu încercare de istoriografie indigenă nu se face decât în prima jumătate a secolului XVI, iar tradiția cronicelor noastre asupra originilor ei nu se găsește fixată prin scrisoare decât după 1620, atât de târziu în urma înființării statului: în Moldova abia se împlinî un secol dela fundațiunea acestui stat când se ivesc primele elemente de istoriografie indigenă.

Dejă sub fiii lui Alexandru cel Bun, în prima jumătate a secolului XV, un secol întreg mai înainte decât în Țeara Românească, sunt constatate în Moldova anale contemporane cu evenimentele. Ele sunt cuprinse în *letopisețul dela Bistrița*, cro-

nică scrisă în mănăstirea dela Bistrița, fundațiunea lui Alexandru cel Bun. Acest letopiseț, început sub fiii lui Alexandru cel Bun și continuat sub domnii următori până la Petru Rareș (1527), este cea dintâiu cronică a Moldovei. A doua cronică după vechime este *letopisețul dela Putna*, scris în mănăstirea Putna din Bucovina, fundațiunea lui Stefan cel Mare. Ea a fost începută în domnia lui Stefan cel Mare și continuată în o redacțiune până la 1526, în o altă redacțiune, păstrată numai în traducere polonă, până la moartea lui Petru Rareș (1546). Amândouă încep cu Dragoș Vodă din Maramureș, arătat ca fundator al statului. O a treia cronică veche este *cronica anonimă a țerii Moldovei*, scrisă pe la sfârșitul domniei lui Stefan cel Mare, cu a cărui moarte se încheie (1504). Ea începe cu o tradiție despre originea Moldovenilor, care nu se află în celelalte cronice; însă și ea arată pe Dragoș Vodă din Maramureș ca fundator al statului.

Aceste trei cronice mai vechi ale Moldovei, din care cele doue dintâi au fost scrise în limba bulgară, pe atunci la noi limbă bisericească și oficială, iar a treia în limba rusească, fiind anexată la o cronică rusească, sunt—pe lângă alte cronice, scrise ca continuare sau amplificare a acestora, — isvoarele indigene ale cronicei lui *Grigore Ureche*, scrisă românește pe la anul 1646. ¹⁾

Mai vechea istoriografie a Moldovei eră cunoscută și în Țeara Românească înainte de a se scrie aci istorie, cel puțin istoria începutului. Așa se ex-

plică cum Olteanul Mihail Moxa, scriind pe la 1620 o cronică universală, știe să spună, după cronicile moldovenești, când s'a întemeiat principatul Moldovei, pe când despre începutul Țerii Românești, al țerii sale, el nu știe să spună nimica. Așa se explică și influența posterioară a istoriografiei moldovenești, cu știrea ei despre descălecatul Moldovei din Maramureș, asupra istoriografiei Țerii Românești, care numai prin analogie a admis descălecatul Țerii Românești din Ardeal, descălecat ce se dovedește ca neadevărat în înțelesul de întemeiere a statului.

Dar să vedem care este tradiția moldovenească despre descălecatul Moldovei.

Letopisețul dela Bistrița și letopisețul dela Putna, cele mai vechi cronice ale Moldovei, nu spun mai mult decât: «In anul 6867 (= 1359) cu voia lui Dumnezeu s'au început țeara Moldovei.» Cel întâiu domn «Dragoș Voevod au venit din Țeara Ungurească dela Maramureș, vînând un zimbru, și au domnit doi ani.»²⁾ Traducerea polonă a letopisețului dela Putna, făcută la Iași în anul 1566, presentă o formă ceva mai dezvoltată. Ea zice: «Cu voia lui Dumnezeu, cel întâiu voevod Dragoș au venit ca vînător din Țeara Ungurească, dela locul și apa Maramureșului, vînând un zimbru, pe care l-au ucis lângă apa Moldovei, și s'au veselit acolo cu boerii sei; și plăcându-i această țeară, au ramas într'însa și au descălecat țeara cu Români ungureni, și au domnit doi ani.»³⁾

Aceste două versiuni, în fond identice, ale tradiției descălecatului Moldovei prin Dragoș Vodă dela Maramureș, păstrate în cele mai vechi cronicale ale țării, presentă cea mai veche formă a tradiției scrise despre începutul Moldovei.

O formă mult mai dezvoltată are tradiția descălecatului în cronică anonimă, cea de a treia cronică a Moldovei după vechime. Ea începe cu o tradiție despre originea romană a Moldovenilor, cu care este împreunată și tradiția descălecatului lui Dragoș din Maramureș. Conținutul acestei tradiții, în cronică mai pe larg expusă, este pe scurt următorul:

In vremea lui Vladislav craiul Ungariei, Tătarii ce locuiau pe atunci în Moldova, pe apa Prutului și pe apa Moldovei, au năvălit în Ardeal și Țeara Ungurească. Spre a-i scoate din țeară, craiul Vladislav ceru ajutor de la Râm (= Roma). Atunci Râmlenii (= Romanii) au venit la Țeara Ungurească în ajutor craiului Vladislav. Acei Râmleni eră desbinați în *Râmleni noi* de legea lătinească și *Râmleni vechi* de legea grecească. Râmlenii vechi se trăgea din doi frați *Roman* și *Vlachata*, ai căror urmași, în vremea când Formos Papa au trecut dela pravoslavie la lătinie, n'au voit să primească legea lătinească, ci au remas în legea lor veche creștinească. Iar Râmlenii noi urea pe Râmlenii vechi pentru legea lor. Ei au sfătuit în taină pe craiul Vladislav, carele și el eră de legea lătinească, să trimeată pe Râmlenii vechi inaintea

tuturor celorlalți oameni în protiva Tătarilor, că doară vor perî cu toții în luptă. Și s'au dat apoi luptă mare între Vladislav craiul unguresc și între Tătari; și mai întâiu de toți au intrat în luptă Râmlenii vechi, după ei Ungurii și Râmlenii noi, cei de legea lătinească, și au biruit pe Tătari Râmlenii vechi.

Vladislav craiul foarte s'au bucurat de această biruință, iar pe Râmlenii vechi i-au cinstit și i-au miluit foarte mult pentru vitejia lor; și le-au descoperit lor viclenia Râmlenilor noi, sfătuindu-i să nu se mai întoarcă la Râm, ca să nu piară de mâna Râmlenilor noi, ci i-au chiebat să trăească în țeara lui. Atunci ei s'au rugat să nu-i silească a trece la legea lătinească, ci să-i lase a trăi în legea lor. Iar Vladislav craiul cu mare bucurie i-au primit și le-au dat pământ în Maramoreș, între apele Moreșului și Tisei, cu locul ce se chiamă Criș; și acolo așezându-se Râmlenii vechi, trăiesc până astăzi.

Și eră între ei un bărbat cuminte și viteaz cu numele Dragoș. Acesta, plecând odată la vînat cu tovarșii sei, au dat de urma unui zimbru, și s'au dus pe urma zimbrului peste munți; și trecând munții, au ajuns la niște locuri prea frumoase, și au ajuns zimbrul la țermul unei ape, unde l-au ucis, și s'au ospetat din vînatul lor. Și le-au venit dela Dumnezeu gând să-și caute loc de traiu și să se așeze acolo, și s'au întors înderet de au povestit tuturor celorlalți de frumuseța țerii, ca să se așeze și ei acolo; și s'au rugat apoi de Vladislav craiul

unguresc să le dea drumul, iar craiul cu mare milostivire i-au lăsat să plece. Și au plecat din Maramoreș cu toți tovarășii lor, și au venit la locul unde Dragoș omorîse zimbrul; și le-au plăcut locul, și s'au așezat acolo, și și-au ales pe Dragoș domn și voevod. Și de atunci s'au început cu voia lui Dumnezeu țeara Moldovei. Iar Dragoș Voievod au descălecat cel întâiu loc pe apa Moldovei și alte locuri dealungul apelor și au făcut pecete domnească pentru toată țeara un cap de zimbru. Și au domnit Dragoș Voievod doi ani. ⁴⁾

Această tradiție, scrisă înainte de 1504, cu care an se sfârșește cronica, o cunoaște, în această formă mai dezvoltată, și cronicarul Ureche. Dar el, istoriograf erudit, carele — cum însuși zice — «cu multă nevoință a citit cărțile și isvoadele și ale noastre și cele străine», nu urmează în toate tradiția cronicelor indigene, ci el ia știrile sale și din «letopisețe lătinești și alte istorii». Abstracție făcând de la acestea, cronica lui Ureche dă tradiția indigenă a descălecatului aproape în aceeași formă ca și cronica anonimă, zicând:

«Cu voia lui Dumnezeu osamă de feciori de domni, din domniile ce au fost pre acele vremi la Râm, și cu oamenii lor din Maramorăș, viind peste munții ungurești și peste munții țerii Moldovei, vînând here selbatece, au ieșit la apa ce-i zicem Moldova, gonind un zimbru, carele l-au și vînat la locul unde se chiamă acmù satul Bou-

renii pre acea apă a Moldovei. Și aceia ieșind la locuri frumoase și deschise, au socotit cu toții că este loc bun de hrană, și plăcându-le tuturor, s'au întorsu înapoi iarăși la Maramorăș și și-au scos oamenii toți într'această țeară. . . . Intre acei feciori de domni ce au nemerit locul acesta, au fost și Dragoș Vodă, carele eră din domnii Râmului ce venise dela Maramorăș, și se vedeă mai de cinste și mai de folos decât toți; pre carele cu toții l-au pus domn mai mare lor și purtător de grije. Și dacă l-au pus domn, au luat pildă depre capul aceii hieri năsîlnice, zimbru, ce scrie mai sus că l-au vînat, și puseră de au făcut pecetea țerii Moldovei, de trăește până într'această vreme. . . . Și au domnit doi ani Dragoș Vodă și s'au săvârșit». ⁵⁾

Deși în cronica lui Ureche, care arată cum «dela Râm ne tragem», nu se află tradiția cronicei anonime despre originea romană a Moldovenilor, el totuși se vede că o cunoșteă; căci în acord cu aceasta el zice despre Dragoș că eră «din domnii Râmului» și «fecior de domn din domniile ce a fost pre acele vremi la Râm». Dar el nu primește spusele tradiției, când și cum acei domni au venit dela Râm, fiind-că știeă din «alte istorii» de originea Românilor din zilele lui «Traian împăratul Râmului, a căruia se cunosc semnele puterii lui pre unde au tras troian» (=valul lui Traian din Basarabia). El nu primește nici pe Vladislav craiul unguresc, în a căruia vreme tradiția pune venirea Românilor ungureni dela Roma și în

același timp și descălecatul Moldovei prin acei Români din Maramureș.

Această evidentă nepotrivire de timp, pe lângă faptul că nu găseă în istorii un craiu unguresc Vladislav pe timpul când cronicile pun descălecatul Moldovei, l-au făcut pe Ureche să nu se încreadă în tradiție. Eată pentru ce el eliminează partea dintâiu a tradiției despre originea romană, înlocuind-o prin un tractat erudit al seu propriu și păstrând numai partea a doua despre descălecatul din Maramureș, în care parte el concoardă aproape cuvânt din cuvânt cu cronica anonimă. Și totuși partea eliminată în cronica lui Ureche, tradiție cunoscută și lui Miron Costin, cum și altor scriitori moldoveni, este, cum vom vedea în urmă, cea mai importantă pentru chestiunea originii Principatului.

Cât despre partea a doua, cea relativă la descălecatul lui Dragoș din Maramureș, tradiția mai amplificată a cronicei anonime și a cronicei lui Ureche, în comparare cu versiunile mai vechi, presentă un singur element nou mai esențial: pecetea țerii cu capul de zimbru, nementionate încă, în letopisețele dela Bistrița și dela Putna. Capul de zimbru este dovedit, prin monete și peceți de chrisoave, ca marcă a Moldovei chiar dela începutul Principatului. Așă fiind, urmează că tradiția descălecatului cu vînatul zimbrului, vînat ce se află și în letopisețul dela Bistrița ca și în cel dela Putna, fusese pusă, chiar la formarea ei, în legătură cu marca țerii. Astfel, această tradiție se presentă ca un mit așă zis etiologic, mit inventat cu scopul

de a explica un fapt dat, prin a arăta cauza eficientă.

În același mod s'au inventat și pravoslavnicii frați Roman și Vlachata ca eroi eponimi ai Românilor ortodocși, numiți și Vlachi, cu povestea despre urmașii lor veniți dela Roma în zilele lui Vladislav craiul unguresc, mit inventat spre a explica existența acestui popor de origine romană și totuși de rit nelatin în Ungaria catolică. Tot așa, fiind dat capul de zimbru ca marcă a țerii, s'a inventat povestea cu vînatul zimbrului, care tinde să explice în mod poetic proveniența zimbrului din marca țerii.

În naivitatea ei, povestea făcù apoi un pas mai departe. Inventată mai întăiu numai pentru a explica marca țerii, ea atribui apoi vînătoarei și întemeierea statului. Ea spune că, cu ocasiunea acelei vînătoare, Dragoș, ca un al doile Nimrod, a descoperit țeara Moldovei de peste munți, unde ajunsese gonind zimbrul și ucise fiara pe apa Moldovei, la locul numit *Boureni*. Eată și numele unei localități explicat prin vînatul zimbrului, zis și *bour*. Și plăcându-le locul, au hotărît să se așeze acolo, și și-au scos oamenii din Maramureș într'această țeară. Și așa cu voia lui Dumnezeu s'au început țeara Moldovei. Așa statul e întemeiat gata. Ce idilică fundațiune de stat! ? *deci*

Dar Românul și-a cucerit țeara Moldovei dela fiară mai grozavă decât zimbrul : el a cucerit-o din mâinile Tătarilor, în contra căroră Români ungur-

reni au luptat pentru regele Ungariei «în rândurile dintâi,» cum zice tradiția cu Vladislav craiul unguresc. Acest fapt, pe lângă întemeierea statului prin un voevod român din Maramureș, și numele primului voevod Dragoș e singurul fond istoric al tradiției despre începutul țerii Moldovei.

* * *

Dela *Miron Costin*, primul nostru investigator al originilor naționale, și dela fiul seu *Nicolae Costin* încoace, care au scris «*Descălecatul dintâiu al țerii Moldovei*»,⁶⁾ este vorbă în literatura noastră istorică de un întâiu și un al doile descălecat al Românilor în Moldova: cel dintâiu urmat sub împăratul Traian, cel de al doile sub Dragoș Vodă din Maramureș. Cronicarul Ureche, deși cunoaște pe «Traian împăratul Râmului» ca cuceritor al țărilor devenite românești, vorbește, ca și cronicile anterioare, numai de un singur descălecat al Moldovei, cel de sub Dragoș.

După cercetările istorice de până acum e știut că părerea Costineștilor despre întâiul descălecat al Moldovei eră greșită. Moldova, deși făcea parte, în toată întinderea ei, din imperiul lui Traian, n'a fost colonisată de Romani. Teritoriul acelei intensive colonizațiuni romane în Dacia cucerită de Traian, prin care s'a dat naștere aci poporului român, cuprindea numai Oltenia cu partea resăriteană a Bănătului Timișean și Ardealul. Celelalte părți ale Daciei Traiane au ramas încă mult timp

neatinse de influența etnică a romanismului. Afară de fortificațiuni la hotare, cum valul lui Traian în Basarabia și resturile unui val roman în nordul Nistrului, pe lângă câteva resturi de așezări romane la Dunăre pe malul bășărăbean și la țărmul mării, unde eră patru sau cinci orașe romane, nu s'a constatat în părțile Moldovei vr'o altă urmă fixă, rămasă din timpul dominațiunii romane. Numirile topografice din interiorul țerii sunt aci, pe timpul Romanilor, dace, și populațiunea a rămas deasemenea dacă. După deslipirea Daciei de imperiul roman, elementul român s'a putut păstra deci numai în părțile ce au fost romanisate prin colonizare. Și este fapt important pentru continuitatea lui în acele părți că chiar teritoriul colonizațiunii romane în Dacia e cunoscut tradiției cronicelor noastre, atât în cronica anonimă a Țerii Românești cât și în cronica anonimă a Moldovei, ca singurul teritoriu locuit din început de Români.

După părăsirea Daciei, câmpia deschisă la reșărit de Carpați rămase, timp îndelungat, pustiu loc de trecere al oardelor barbare ce năvăliră după vremuri, rând pe rând unele după altele, până ce veni Românul creștin să tragă brasdă în țelină, să-și așeze aci statornic casă și masă, să-și ridice aci triumfător tron și altar.

Din neamurile venite în timpul năvălirilor, singuri *Slavii* s'au ținut mai mult. Ei ne-au lăsat în numeroasele numiri geografice de origine slavă, răspândite peste întreg teritoriul Daciei, mărturia existenței lor mai îndelungate. Dejà după risipa

Hunnilor (453), părțile din resărit de Carpați se găsesec ocupate de Slavi.⁷⁾ In urmă, și mai ales pe timpul stăpânirii *Avarilor* (dela 566), cărora ei eră supuși, Slavii se întind în masse compacte și peste Carpați până sub Alpi, iar pe la începutul seculului VII ei ocupă și părțile de mează-noapte ale peninsulei balcanice. Resturile slave remase în Dacia după migrarea peste Dunăre dispărură apoi între Români.

In Moldova, Slavii, întăriți prin admigrări noue din părțile rusești, s'au conservat sub stăpânirea altor neamuri până la venirea Românilor, cărora le-au transmis numirile slave ale mai multor localități și ape. Ca să ne poată transmite aceste numiri, ei au trebuit să existe, deși ca populațiune foarte rară, încă sub stăpânirea *Pecenegilor*, *Cumanilor* și *Tătarilor*, neamuri de rassă turaniană ce au stăpânit Moldova înainte de noi. Cum dela Slavi avem numirile geografice slave, așa și dela stăpânii lor Pecenegi, Cumani și Tătari ne-au ramas numiri geografice ca: *Peceneaga*, *Comanești* ș. a., cu mai multe numiri ce ne reamintesc pe Tătari. Inainte de întemeierea statului prin Români sunt arătați în Moldova, ca locuitori mai vechi ai țerii, Slavii numiți *Rutheni* sau *Rusniaci* sau *Malo-Ruși* (=Ruși mici).⁸⁾

Existența Rușilor în Moldova a dat loc presupunerii că această țeară sau o mare parte a ei ar fi fost în seculul XII sub stăpânirea principatului rus de *Haliciu* din Galiția resăriteană. Această părere nu este nici decum fundată. Toate știrile

contemporane arată pe atunci pe *Cumani* ca stăpânitori ai Moldovei, numită pe acel timp, ca și în urmă, *Cumania* (grecește *Scythia*).

Pe la 1144 însă, cum și la 1148 și 1152, Cumanii fură bătuți cumplit de împăratul byzantin Manuil Comnen și siliți prin aceasta a se ține câtva timp mai departe de Dunăre.⁹⁾ Chiar pe timpul acestor învingeri asupra Cumanilor apare în Moldova de Sud un aventurier rus *Ivanco Rostislavici*, fiul principelui galițian Rostislav și pretendent la tronul Haliciului. În urma certelor pentru domnie, el se refugie, cum spun analele rusești, «la Cumani și se așeză în orașele de lângă Dunăre, unde făcea mult rău neguțătorilor și pescarilor haliceni». El este arătat de două ori, dar numai pe timp scurt, în aceste părți: mai întâiu la 1145, apoi la 1159, și murì în 1161 la Thessalonic. Analele rusești îi dau porecla «*Berladnik*».¹⁰⁾

Această poreclă pare să indice că *Ivanco Rostislavici*, poreclit *Berladnik* (= Bârlădeanul), a încercat să-și întemeieze, pe când eră refugiat la Cumani, o stăpânire în Moldova pe la Bârlad. Și în adevăr, există o diplomă cu data 11 Maiu 1134, dar nu în original, ci numai în copie, în care *Ivanco* poartă titlul «*Cneaz de Berlad*». Însă această diplomă, celebră prin creațiunea unui principat Bârlădean pe la anul 1134 ce ea urmă să-l constate, presentă mai multe bănuiele, și prin data sa și prin alte criterii, din cari motive unii istorici și slaviști mai noi au declarat-o ca falsificat.¹¹⁾ În afară de aceasta, și situațiunea de atunci a Moldovei face

neprobabilă existența unui principat Bârlădean sub un principe halicean pe la anul 1134. Incercarea de a înființa un asemenea principat nu s'ar fi putut face decât după slăbirea Cumanilor la Dunăre în urma înfrângerii suferite dela Manuil Comnen. Numai după acest eveniment, și analele rusești pun aparițiunea trecătoare și mai mult aventuroasă a lui Ivanko în Moldova. Dar și atunci el nu isbuti să-și întemeieze aci o stăpânire reală, altcum neadeverită, ci doară numai efemeră, din care nu se alese decât cu porecla de Berladnik.

Și mai puțin încă, aparițiunea lui Ivanko Berladnik în Moldova poate sprijini părerea despre stăpânirea principatului de Haliciu asupra acestei țeri, cum vor să susțină unii. Chiar analele rusești înseși spun că Ivanko, fugind în Moldova și așezându-se în orașele dela Dunăre, s'a refugiat la *Cumani*, cunoscuți ca stăpânii de atunci ai Moldovei.

În anul 1166, o armată byzantină trece prin Moldova, ca să atace Ungaria pe la nord-est, unde se hotăreă cu Galiția, și găsește țeara pustie și nelocuită.¹²⁾ Deși pustietatea țerii nu putem s'o luăm în înțeles literal, totuși știrea este prea semnificativă pentru starea de atunci a Moldovei după depărtarea Cumanilor dela Dunăre. De altminte, Moldova este numită pe atunci *Scythia*, nume prin care scriitorii byzantini înțeleg în acel timp țeara *Cumanilor*; deci ea eră considerată ca fiind încă a Cumanilor, constatați aicea și mai în urmă. Ca mărturie contemporană de cea mai neîndoioasă

autenticitate, această știre desminte în modul cel mai hotărât pretinsa stăpânire a Halciului asupra Moldovei.

—Dar pentru această stăpânire s'a invocat și o listă de orașe rusești, anexată la o cronică rusească, între care se află numite și mai multe orașe din Moldova.¹³⁾ Intre aceste orașe zise rusești găsim și *Cetatea Neamțului*, oraș care chiar prin numele seu arată originea sa nemțească din timpul când cavalerii Teutoni (= Nemți) din țeara Bârsei în Ardeal au ocupat, între 1211 și 1225, o parte însemnată din Moldova. Ca și Cetatea Neamțului, neexistentă înainte de cavalerii Teutoni sub pretinsa stăpânire haliceană, sunt de înțeles și celelalte orașe zise rusești ale Moldovei din enigmatica listă. Deci această listă nu poate să dovedească mai mult decât că acele orașe vor fi avut populațiune rusească, nici decum însă că ele au fost cândva stăpânite de principii rusești, ceea ce ea nici nu spune. Comerțul dintre Galiția și Dunăre trecând prin Moldova, unele din acele orașe putea să fie cel mult stațiuni comerciale rusești și numai ca cutari în oarecare raport cu principatul de Haliciu.

Un ultim argument al stăpânirii halicene în Moldova este faptul că în urmă principatul Moldovei se găsește în dependență bisericească de episcopatul de Haliciu, până ce primi un episcopat al seu propriu.¹⁴⁾ Dar această dependență numai bisericească se explică foarte natural din apropierea acelu episcopat, care avea rezidența

pe Nistru. Tot așa și Români din Maramureș depindea de episcopatul de Haliciu.¹⁵⁾ Și pe cât de cert este că Maramureșul nici când n'a fost sub stăpânirea principilor de Haliciu, tot atât de puțin dependența bisericească a Moldovei de acel episcopat indică vre un vechiu titlu de stăpânire a Haliciului asupra Moldovei.

Am trebuit să insist mai mult asupra acestei chesituni, pentru-că în Istoria Românilor a d-lui Xenopol cea mai mare parte a Moldovei este prezentată eronat sub numele de Galiția, ca aparținând odată la principatul rusesc de Haliciu. Aceasta este o erezie istorică, propagată de unii istoriografi slavi, căroro istoricul nostru, în bună credință, le-a căzut în cursă.

Slavilor nu le-a fost dat să întemeieze în Moldova ordine politică. La această lucrare civilizatoare, în urma stăpânirilor barbare ce s'au părăndat mai bine de un mileniu, a fost chemat un alt popor: Români. Ei sunt, după strămoșii lor Romani, cei dintâi care, prin întemeierea statului Moldovei, au dat țerii acesteia însemnătate istorică, cucerind-o pentru civilizațiune din mâinile unei barbarii de străvechime.

* * *

În istorie, Români apar în Moldova mai întâiu în secolul XII. Ei sunt menționați aci și în părțile de mează-noapte și în părțile de mează-zi. Dar această populațiune românească este încă foarte

rară; căci oastea byzantină care în anul 1167 trece prin Moldova găsește țeara mai mult pustie decât locuită. ¹⁶⁾ Deci așezările românești în această parte, constatate puțin mai înainte prin câteva știri contemporane, eră încă numai sporadice.

Așezarea Românilor la poalele resăritene ale Carpaților n'a putut să înceapă mai curând decât pe la sfârșitul secolului XI. Până atunci, aceste părți eră ocupate de barbari.

După trecerea Ungurilor pe aicea, veniți pe urma Hunnilor, Avarilor și Bulgarilor vechi, neamuri de o seminție cu ei, Moldova toată a fost ocupată de neamul turc al Pecenegilor, veniți încoace pe la sfârșitul secolului IX. Locuințele acestora se întindea dela Nipru și marea Neagră până la isvoarele Prutului și Siretului, unde Pecenegii eră de parte de Unguri numai cale de trei zile peste munți. ¹⁷⁾ După mai bine de un secul și jumătate de stăpânire asupra Moldovei, partea cea mai mare a Pecenegilor de aicea trecu în a doua jumătate a secolului XI peste Dunăre, unde parte fură striviți în lupte cu Byzantinii, parte se așezară acolo. ¹⁸⁾ Stăpânirea lor fu înlocuită prin cea a Cumanilor, neam de o seminție cu ei. ¹⁹⁾ Dar aceștia rămând mai ales în locuințele lor mai resăritene, stăpânirea lor asupra Moldovei eră din început mai mult numai nominală.

Abiă în timpul când Moldova, părăsită de Pecenegi, se află în stăpânirea Cumanilor, fără ca ei să se așeze aci în masse compacte, au putut să se facă primele așezări românești în această

1144-1177

Huni

Avari

Bulgari

Unguri

Pecenegi

Cumanii

Tătarii

parte. Știri byzantine arată aci pe Români pe la anul 1164 lângă hotarele Galiției.²⁰⁾ Tot în această parte îi cunosc și analele rusești sub numele de *Bolochoveni* (rus. Boločovsci), nume identic cu *Voloch* (= Român).

Bolochovenii sunt arătați ca locuind în vecinătatea principatelor rusești de Haliciu, Volhynia și Kiev, întinzându-se în nord-estul Carpaților până dincolo de Nistru și ajungând chiar peste Bugul superior. Un teritoriu *Bolochovo* în Podolia între principatele Volhynia și Kiev, unde apoi se află țeara *Bolochovenilor* (zemlja Boločovskaja), este menționat la anul 1150. Aceasta e cea dintâiu mărturie despre existența Bolochovenilor. Ei sunt evident identici cu Vlachii de la hotarul Galiției, cunoscuți Byzantinilor în anul 1164.²¹⁾ Pe teritoriul ocupat de ei, Bolochovenii se bucură de oarecare independență, trăind sub conducători proprii, numiți cnezi, ca și la Români din Ardeal și Ungaria.

Cneaz (slav. *knjaz*) înseamnă în limbile slave principe. Dar cnezii Românilor nu eră principi, ci conducători teritoriali pe întindere mai mică, cari conducători, sub raportul social, nu se deosebea mult de poporul lor. Așa ne arată documentele pe cnezii români din Ardeal și Ungaria, unde ei se găsesc mai ales pe domeniile coroanei, mai rar și abia mai în urmă și pe proprietăți de ale magnaților. Ei stă în fruntea unuia sau a mai multor sate românești; câte odată se găsesc și mai mulți cnezi în o singură localitate. De regulă, cnezatul

eră ereditar. Pe teritoriul lor, cnezii aveà să grijească de toate serviciile pentru rege, în afară de cele încredințate funcționarilor regești, fiind în același timp și judecătorii naturali ai locuitorilor români de pe acel teritoriu. Cnezii de pe teritoriile ce aparțineà la un castel regesc eră subordinați castelanului; pe alte teritorii, altor funcționari regești, cum eră în Ardeal voevodul ce guvernà provincia. În Maramureș, cnezii ordinari eră subordinați unui cnez cu teritoriu mai mare, numit *voevod al Românilor de Maramureș*. Cnezii ce treceà la catolicism deveneà proprietari ai cnezatului lor cu titlu de nobilitate, sporind astfel numărul nobilimii ungurești. Cnezii țineà deci, la Români de sub coroana ungurească, încâtva locul nobililor sau boierilor, ca conducători naționali, până ce în urmă ei au dispărut în nobilimea ungurească sau au devenit și ei iobagi, întrucât nu se făcuse catolici. Numele de *cnez* (ung. *kenez*), însemnând mai întâiu principe, apoi degradat la accețiunea din documentele ungurești, s'a mai păstrat până astăzi la Români din Bănat în accețiunea de primar sătesc, numit acolo *kinez*, în alte părți *vornic*. ²²⁾

În înțelesul cnezilor români din regatul unguresc avem să luăm și pe cnezii Bolochoveni ai anelelor rusești. Și Bolochovenii se află sub conducerea mai multor cnezi, care împreună formà un fel de republică federativă, compusă din cantoane cu câte un cnez în frunte. Acești cnezi, cu totul deosebiți de cnezii rusești din vecinătatea lor, eră ve-

niți din Ungaria, de unde ei au adus această organizațiune a lor națională, indigenă în părțile românești de sub coroana ungurească.

Emigrați din Ungaria, Românii Bolochoveni continuă a întreține legături cu vechea lor patrie, rămânând în oarecare raport clientelar sub protectoratul ei. În anul 1231, când se face prima mențiune a *cnezilor* Bolochoveni în analele rusești, ei luptă alături cu Ungurii în contra vecinilor Ruși, ajutând pe regele ungar Andreiu II în luptele sale pentru Haliciu. Această alianță a Bolochovenilor cu Ungaria în contra vecinilor Ruși — unde, după legăturile lor bisericești ca Români ortodocși, mai curând ne-am aștepta să-i aflăm alături cu Rușii ortodocși în contra Ungariei catolice — dovedește legături mai strinse cu regatul ungar, explicabile prin originea lor ungureană. Ca aliați ai Ungurilor, Bolochovenii eră, cu bună seamă, și vecinii lor (la nord-est de Carpați), atingându-se unii cu alții pe teritoriul moldovenesc al Cumaniei de atunci, care pe acel timp se găsește în dependență de Ungaria. Pretențiunile de supremație ale coroanei ungurești asupra acestor părți, adevărate deja pe la începutul secolului XIII, par a fi rezultat mai ales din faptul că ele au fost ocupate în parte de Români ungureni, remași în oarecare dependență de țeara-mumă. Așa înțelegem și legăturile Bolochovenilor cu Ungaria.

După expedițiunea din 1231 făcută în unire cu Ungurii, mai întâlnim pe cnezii Bolochoveni în luptele purtate de ei singuri în contra principilor

de Volhynia și de Masovia în anii 1235—1240; încă după invasiunea Tătarilor, ei susțin o luptă îndelungată cu Volhynienii, care se stârși în anul 1257, fiind învinși Bolochovenii.²³⁾ După această dată, numele lor nu mai reapare în analele rusești, dar a continuat să existe în nomenclatura topografică a teritoriului lor de respândire.²⁴⁾ Cei mai mult înaintați spre nord-est, pentru care mai ales se întrebuițează numele de Bolochoveni, dispar apoi între Ruși; cei mai aproape de Carpați, numiți de vecini Vlachi, se mănțin în cnezate românești până la întemeierea Principatului. Încă în cele dintâi documente interne ale domnilor Moldovei dăm pe ici pe colea de câte un cnez, ultimele resturi din timpul de mai înainte.

Odată cu Bolochovenii în părțile de mează-noapte, apare în părțile de mează-zi ale Moldovei un popor creștin, deosebit de Ruși și de Cumani, sub numele de *Brodnici*. Pentru prima dată întâlnim acest nume în analele rusești la anul 1147, unde Brodnicii sunt numiți alături de Cumani.²⁵⁾ La un scriitor byzantin găsim pe acest popor sub numele de *Bordonii*, nume evident corupt din *Brodonii*, în care recunoaștem pe Brodnici. Brodonii ajută, împreună cu Cumani, pe Asanești în contra Bizantinilor, în luptele urmate la întemeierea imperiului româno-bulgar (1186).²⁶⁾

În o diplomă a regelui unguresc Andreiu II din anul 1222, Brodnicii sunt arătați în partea de mează-zi a Moldovei, vecini cu posesiunile trans-

13 11 77

V

}

alpine (dintre Carpați și Siret) ale cavalerilor Teu-
toni din țeara Bârsei în Ardeal.²⁷) Iar în o di-
plomă papală din același an, în care se repro-
duce conținutul diplomei lui Andreiu II, numele
Brodnicilor este înlocuit cu cel al *Blachilor*.²⁸)

Această confundare a ambelor numiri, pe lângă
faptul că Brodnicii sunt deosebiți ca popor și de
Cumani și de Ruși, cum și că ei ajută pe Asa-
nești în luptele acestora cu Byzantinii, lupte la cari
au luat parte și Românii din Țeara Românească,
ar indica că Brodnicii din Moldova meridională
eră Români. Dar numele lor este slav, derivând
din slav. *brod* (= vad), și ar putea să însemne
locuitori pe vad sau lângă un rîu mai mare, cum
ar fi aici Prutul sau Nistrul. Acest nume slav
dându-le și diplomele ungurești, în care ei se
găsesc menționați până după invasiunea Tătarilor,
pe când Ungurii numea pe Români Vlachi (ung.
Oláh), ar urma că Brodnicii eră, mai probabil,
o populațiune mixtă, compusă din Români și Slavi,
cu organizațiune deosebită de cea a Rușilor pro-
priu ziși, ca și de cea a Cumanilor, de cari po-
poare ei sunt deosebiți în știrile ce avem despre ei.

Organizațiunea Brodnicilor eră, probabil, dease-
menea cea cnezească, ca și la Bolochoveni. Chiar
în partea unde ei sunt arătați s'au păstrat cele
mai multe urme de cnezi în chrisoavele moldo-
venești. Dar la Brodnici găsim și un voevod.
Când Tătarii năvălesc în anul 1223 asupra Rușilor
și Cumanilor, Brodnicii, după cum spun anele
rusești, trec cu voevodul lor ~~la~~ *Ploscânea* pe

partea Tătarilor.²⁹⁾ Faptul că ei nu fac cauză comună cu Rușii și Cumanii în contra Tătarilor vorbește invederat pentru caracterul lor străin de aceste popoare în ce privește naționalitatea și organizațiunea lor, cum și naționalitatea română, cel puțin a elementului conducător între ei, pentru organizațiunea lor cnezească. Iar dacă întâlnim la ei un voevod, menționat în analele rusești cu ocaziunea unui resboiu, acesta pare să fie numai conducător în timp de resboiu, care înțeles îl și are cuvântul voevod în limba rusească. Ori și cum, voevodul Brodnicilor nu poate fi considerat ca fiind investit cu putere monarchică, cum eră voevozii români de apoi. Organizațiunena cnezească a Brodnicilor, cu urmele posterioare de cnezi ce se constată pe teritoriul lor, are în tot casul cea mai multă probabilitate pentru sine.

Dimitre Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, face mențiune de trei republice în Moldova, care au păstrat vechile lor libertăți și sub domnii Principatului. Aceste așa zise republice, adecă districte libere, eră : *Câmpulungul* în partea de mează-noapte, *Vrancea* și *Tigheciul* în partea de mează-zi a țerii. ³⁰⁾

Știrea lui Cantemir concoardă în mod surprinzător cu ceea ce știm acum despre organizațiunea Românilor în Moldova înainte de întemeierea Principatului. Acele republice, admise ca remășițe din o organizațiune mai veche, par a fi fost mai înainte niște confederațiuni de ale cne-

zilor români, cum am constatat la cnezii Bolochoveni și cum trebuie să admitem și la Brodnici. Republica *Câmpulungului*, pe al cărei teritoriu vechile chrisoave domnești constată încă existența unor cnezi, este în regiunea sau în vecinătatea confederațiunii cnezilor Bolochoveni; republica *Tigheciului* face parte din teritoriul Brodnicilor, deasemenea cu urme de cnezi în chrisoavele domnești; iar republica *Vrancei*, ca veche parte din Țeara Românească, ar corespunde cu organizațiunea la început deasemenea cnezească a Românilor din partea resăriteană a Țerii Românești. Vechimea republicelor lui Cantemir se confirmă astfel întocmai pentru respectivele teritorii, ca niște remășițe din foastele confederațiuni de cnezate românești, păstrate în acele părți muntoase și codrene până după înființarea Principatului.

Abia ieșiți din Ardeal și Ungaria, Românii din Moldova și din partea resăriteană a Țerii Românești nu putea să aibă la început altă organizațiune decât cea adusă din vechea lor patrie. Această organizațiune cnezească-federativă le eră deocamdată suficientă pentru traiul lor păstoresc în timp de pace, pentru apărarea lor voinicească în timp de lupte.

*
* *

Tendența de expansiune spre resărit de Carpați, constatată la Români înainte de întemeierea principatului Moldovei dejă în secolul XII, se manifestă nu numai la Românii ungureni, ci și la

alte elemente în Ardeal. După Români urmează *cavalerii Teutoni* din țeara Bârsei, cum și *Secuii*.

În anul 1211, regele Ungariei Andreiu II dăruie ordinul german al cavalerilor Teutoni țeara Bârsei în Ardeal, cu îndatorirea ca ei să apere hotarele resăritene ale regatului ungar în contra Cumanilor.³¹⁾ Din țeara Bârsei, cavalerii Teutoni ocupă apoi o parte însemnată din Moldova între Carpați și Siret și construie acolo cetăți.³²⁾ *Cetatea Neamțului*, probabil și *Crăciuna* în munții Vrancei (cu ruine de o veche cetate și cu nume ce ne reamintește *Kreuzburgurile* cavalerilor Teutoni) sunt din acel timp. Dar întinderea cavalerilor în Moldova avu de urmare o neînțelegere cu regele, care pretindea un drept de suzeranitate asupra acestor părți cucerite de dinșii în calitate de vasali ai lui din țeara Bârsei, pretențiune care ei se pare că nu voia să o recunoască. Prin intervențiunea Papei, conflictul se aplană în sensul regelui, în anul 1222.³³⁾ Dar peste trei ani neînțelegerile se iviră din nou. Spre a le pune capăt, regele revocă atunci donațiunea și scoase pe cavaleri din țeară, în anul 1225.³⁴⁾ Partea ocupată de ei în Moldova urmă a fi considerată apoi ca parte adnexă a regatului Ungariei.

Cum asupra părții ocupate de cavalerii Teutoni, pretențiunile regelui Ungariei se întindea și asupra părților ocupate de Românii ungureni ca supuși ai lui. Așa încep pretențiunile de supremație ale Ungariei asupra Moldovei.

Chiar pe timpul conflictului dintre regele Ungariei și cavalerii Teutoni, Cumanii suferiră înfrângerea din partea Tătarilor în bătălia de lângă Kalka (1223). Goniți din locuințele lor principale de lângă Nipru și Don, ei se așezară mai ales în Moldova și căutară scut sub protectoratul Ungariei. O parte din ei se și încreștină, primind sub influență ungurească ritul catolic (1227). Pentru noii creștini, Papa înființă un *episcopat cuman* în Moldova, instituit deja pe timpul cavalerilor Teutoni, dar activat abia după încreștinarea Cumanilor și pus atunci sub protectoratul Ungariei.³⁵⁾ Cărând după aceasta, regele Ungariei luă titlul de *rege al Cumaniei*, care se află în documentele ungurești de la 1233 în urmă.

Teritoriul episcopatului cuman cuprindea ținutul dintre Carpați și Siret,³⁶⁾ coincidând cu partea ce fusese ocupată de cavalerii Teutoni. Ca locuitori ai lui, documentele arată, pe lângă *Cumani* și *Români*, și pe *Secui*.³⁷⁾ Curentul de expansiune a Românilor din Ardeal spre răsărit de Carpați a tras și pe Secui cu sine. De atunci se află în Moldova coloniile de *Ciangăi* dintre Carpați și Siret.

Cumanii ce s'au retras de Tătari în Moldova nu se simțea nici aicea siguri de groaza cumplitelui dușman. În anul 1239, triburile lor principale părăsiră țeara, căutând refugiu parte în Bulgaria, parte în Ungaria, unde regele Bela IV le dede locuințe lângă Tisa și Dunăre.

După risipirea Cumanilor urmă să se hotărească a cui să fie Moldova: a Ungurilor, care pretindea un drept de stăpânire asupra ei, sau a Românilor, care în mare parte o luase în efectivă posesiune? Dar tocmai când era momentul de hotărâre, veni invasiunea Tătarilor din 1241. Ea veni cași cum pentru a opri curentul expansiunii române spre resărit, curent care deja înaintase cu prea mare avînt peste limita trasă lui de natură și de istorie, căci el apucase câmpii chiar pînă peste Bug, amenințând pe Român cu pierzare în pustîul Resăritului.

Moldova, luată în stăpânire de Tătari, remase încă un întreg secol barbariei. Despre Românii de aicea nu se mai face mențiune pînă la întemeierea Principatului. Totuși, ca locuitori ai țerii, pe lângă Tătari, sunt arătați încă *Cumani și Brodnici*.³⁸⁾ Sub cei din urmă trebuie să înțelegem, cum am văzut mai sus, o populațiune creștină, compusă din *Români și Slavi*. Ori și cum, Românii constatați aicea înainte de invasiunea Tătarilor, cum și Slavii care au imprimat țerii numeroasele numiri geografice de origine slavă, au continuat să existe și sub stăpânirea tătară, cum au existat sub cea cumană. Și pe când resturile cumane s'au contopit apoi mai ales cu înrudiții Tătari, Slavii, înfrățiți cu Românii și prin biserică, au sporit elementul român, care în cele din urmă fu covârșitor.

După un secol de stăpânire tătară, Moldova rămâne moștenire Românilor. Ei au luat această a

lor dreaptă moștenire, cucerind-o din mâni barbare și cu braț ce purtă plugul, și cu braț ce purtă arma.

* * *

Cucerirea țerii dela Tătari a purces din Ungaria și sub seutul regatului ungar. Fiind în Moldova, Tătarii nelinișteă permanent hotarele Ungariei. De acolo porni apoi lupta pentru liberare. Lupta decisivă se dede în anii dintâi ai regelui Ludovic d'Anjou al Ungariei, care veni la domnie în anul 1342. Contemporanul cronicar ungu-resc zice despre aceasta:

«Năvălind Tătarii în regatul Ungariei, mai adeseori în părțile Ardealului și ale Secuilor, regele a trimes pe viteazul și resboinicul bărbat Andreiu fiul lui Latzk, voevodul Ardealului, cu puternică oaste în contra acelor Tătari. Și intrând cu putere în țeara unde locuia ei, i-au biruit împreună cu principele lor Athlamos, și au tăiat capul acelui principe al lor, și au luat mulți Tătari în robie. Iar cei ce au mai remas din acei Tătari, au fugit în părțile depărtate de lângă mare la alți Tătari». ⁸⁹⁾

Această neașteptată biruință, care avu de urmare îndepărtarea Tătarilor din Moldova, a fost considerată de Unguri ca un adevărat miracul. În curând legenda o luă în stăpânire.

Legenda ce se formă asupra ei atribui biruința numai intervențiunii unei minuni dumnezești. Ea zice că, pe când oștile creștine se luptă în Mol-

dova cu Tătarii, *Ladislau cel Sânt* (rege al Ungariei la 1077—1095, venerat ca patron al Ardealului) părăsi mormîntul seu, spre a veni creștinilor în ajutor. Și drept adeverință, ea aduce mărturia Tătarilor prinși, care spunea că: «nu Ungurii i-au biruit pe dînșii, ci acel Ladislau, pe care ei îl chieamă mereu în ajutor. Și le veni lor în ajutor un mare oștean călare, având în cap coroană de aur, în mână busdugan; iar deasupra capului seu plutea în minunată strălucire o doamnă cu coroană de aur în cap și cu măreață lumină împodobită. Acel oștean îi sdrobea cu loviturile sale și i-a biruit pe ei». Adeverință se aduce și mărturia custodelui bisericii cu moaștele regelui, după care se zicea că: «cât timp a durat resboiul între creștini și Tătari, capul sfîntului rege Ladislau a lipsit din biserică; iar apoi întorcându-se, el eră așa scăldat în sudori cași când dela grea muncă s'ar fi întors. De unde cu adevărat se vede — zice legenda mai departe — că însuși sfîntul rege Ladislau și preacurata Fecioară Maria le-a venit lor în ajutor». ⁴⁰⁾

Această legendă unguerească, interpolată în cronică la resboiul povestit, reapare sub o altă formă în tradiția moldovenească despre descălecatul lui Dragoș: este legenda lui *Vladislav craiul unguresc*, în a cărui vreme s'a descălecat de Dragoș Voevod țeara Moldovei.

Cunoaștem legenda din tradiția descălecatului a *cronicei anonime*, arătată la început. Ea spune, în fond, că: în resboiul lui Vladislav craiul unguresc cu Tătarii, Românii au luptat pentru craiul

unguresc în rândurile dintâi; cu ajutorul lor, Vladislav craiul a biruit pe Tătari; cu învoirea lui Vladislav craiul ungueresc, Dragoș Voevod din Maramureș a descălecat apoi țeara Moldovei.

Și Miron Costin cunoștea această tradiție. În *Cartea pentru descălecatul țerii Moldovei*, el zice: «la vremea lui *Laslău craiul ungueresc* s'au descălecat de Dragoș Voevod țeara noastră». ⁴¹⁾ Tot așa și în scrierile sale polone asupra originilor române, unde pe *Laslău* îl numește *Vladislav*. ⁴²⁾ *Laslău* este forma unguerească a numelui Vladislav sau Ladislau, zis unguerește *László*.

Înainte de Miron Costin, legenda lui *Laslău* craiul ungueresc se mai află la copiatorii cronicei lui Ureche, *Eustratie Logofătul*, *Simeon Dascălul* și *Misail Călugărul*, dar în versiune alterată prin un element rău-voitor Românilor, luat, cum zic acești copiatori, «dintr'un letopiseț ungueresc», azi necunoscut. ⁴³⁾

Acest element străin se rapoartă numai la originea Românilor, nu și la descălecat. Cu privire la descălecat, versiunea aceasta este identică cu cea din cronica anonimă, pe care o mai completează, zicând că «*Laslău* craiul ungueresc au gonit pe Tătari din Moldova, până i-au scos din tot locul și i-au depărtat peste Nistru la Crîm.» Acest adaus dă rezultatul luptei cu Tătarii întocmai ca și cronica unguerească contemporană.

Din compararea tradiției noastre cu legenda lui *Ladislau* cel Sânt din cronica unguerească vedem că fondul istoric al tradiției moldovenești se găsește

chiar în legenda ei despre Vladislav sau Laslău craiul unguresc, în a cărei vreme s'a descălecat de Dragoș Voevod țeara Moldovei. Resboiul acestui craiu unguresc nefind altul decât expedițiunea făcută de oștile regelui Ludovic al Ungariei în contra Tătarilor din Moldova, al cărei rezultat extraordinar a fost atribuit de legenda ungurească intervențiunii miraculoase a lui Ladislau cel Sânt, este învederat că tradiția noastră pune descălecatul lui Dragoș în legătură cu această expedițiune. Și dacă ținem samă de cronologia cronicelor noastre după anii de domnie, vedem că, în acord cu această cronologie, descălecatul lui Dragoș cade exact în timpul acelei expedițiuni în contra Tătarilor.

Celor doi voievozi dintâi, *Dragoș* și *Sas*, cronicile noastre le dau 6 ani de domnie: lui Dragoș 2 ani, lui Sas 4 ani. După ei urmează *Bogdan*,⁴⁴) pe care documentele și cronicile ungurești îl arată ca adevăratul întemeietor al principatului Moldovei. Despre acest Bogdan, cronicarul contemporan Ioan de Küküllö, notarul regelui Ludovic I al Ungariei, zice:

«In timpul acestuia (Ludovic), Bogdan, voevodul Românilor din Maramureș, adunând pe Românii aceluia district, a trecut pe taină în țeara Moldovei, care eră supusă coroanei ungurești, dar din cauza vecinătății Tătarilor de mult timp părăsită de locuitori. Și deși el a fost combătut mai adeseori de oastea regelui, totuși, crescând numărul

Românilor locuitori în acea țeară, ea s'a întins și s'a constituit ca stat». ⁴⁵⁾

După un document unguresc, Bogdan a trecut în Moldova pe la anul 1349. ⁴⁶⁾ Înainte de dînsul, tot un document unguresc arată ca voevod în Moldova pe Sas, ⁴⁷⁾ numit în cronicile noastre ca predecesor al lui Bogdan și fiu al lui Dragoș. Iar un Dragoș, menționat ca rudă ascendentă a fiilor lui Sas (ca bun al lui Dragoș cel Tîner, «frate uterin» cu Balc fiul lui Sas), este constatat ca cnez în Maramureș sub Carol Robert, predecesorul lui Ludovic. Acest Dragoș este, după toată probabilitatea, Dragoș Voievod, tatăl lui Sas, al tradiției noastre. ⁴⁸⁾

Scoțând de la anul 1349, data documentală a descălecatului lui Bogdan, cei 6 ani care cronicile noastre dau predecesorilor sei Dragoș și Sas, căpătăm anul 1343 pentru descălecatul lui Dragoș. Chiar în acest an, Andreiu fiul lui Latzk, care în calitate de voevod al Ardealului conduce expedițiunea în contra Tătarilor, este constatat prin documente ca voevod al Ardealului. ⁴⁹⁾ Expedițiunea lui este pusă în cronicile ungurești, ca una din cele dintâi fapte ale regelui Ludovic (venit la domnie în anul 1342), imediat înainte de expedițiunea în Croația, urmată la 1344—1345. Ea s'a făcut deci pe la anul 1343, cu care dată coincide exact și timpul lui Dragoș după calculul arătat. ⁵⁰⁾

În deosebire de cronicile moldovenești, care pun descălecatul țerii în anul 6867 (= 1359), dată ce se dovedește greșită, cronică Ardeleanu-

6850
1342

5808

lui *George Brancovici*, scrisă pe la 1686—1690 în Țeara Românească, pune descălecatul Moldovei la anul 6850 (= 1342). Sub acest an (și înainte de anul 6855 ce urmează imediat) el zice: «In acea vreme Rumânii den Maramurêș au descălecat în Moldova, pentru-că o pustiise Tătarii, și nime nu cutezà să șeadă într'însa.»⁵¹) De unde va fi luat cronicarul această dată pentru descălecatul Moldovei, — cu toată contrazicerea ei cu data cronicelor moldovenești, cunoscută pe atunci și în Țeara Românească (Mihail Moxa și cronica lui Constantin Căpitanul) — nu se vede. Ea concoardă însă, în mod surprinzător, cu data câștigată mai sus din știrile autentice asupra persoanelor și evenimentelor referitoare, în acord cu cronologia după anii de domnie a cronicelor indigene.

Asemenea concordanță de fapte adeverate și de date documentale cu tradiția și cronologia cronicelor noastre dă acestora din urmă o valoare istorică incontestabilă. Istoriografia indigenă a Moldovei începând deja când abia se împlinî un secol dela întemeierea statului, ea a putut să păstreze, fie pe baza unei tradiții orale de vr'o trei până la patru generațiuni, fie pe baza unor însemnări contemporane, știri cu atât mai exacte despre începutul Principatului, decât am putut constata în istoriografia mai târzie a Țerii Românești.

După tradiția astfel verificată a cronicelor noastre despre întemeierea principatului Moldovei și

după mărturiile contemporane ajungem la următorul rezultat asupra chestiunii :

Cu ocasiunea expedițiunii în contra Tătarilor din Moldova, făcută pe la anul 1343, Românii Maramureșeni — care, după cum spune tradiția, au luat parte la această expedițiune, luptând în rândurile dintâi — au ocupat, sub conducătorul lor Dragoș, țeara Moldovei, cucerită de la Tătari. Această țeară a Moldovei se întindea la început mai ales pe apa Moldovei, dela care a primit numele. Succesiv, descălecătorii ei s'au întins mai departe, și în curând țeara Moldovei deveni un voevodat mai însemnat decât cel de Maramureș.

Dragoș ocupând țeara ca cnez din Maramureș, ea eră considerată din început ca aparținând de drept la voevodatul maramureșean și ca deasemenea supusă coroanei ungurești. În urmă, voevodul Românilor de Maramureș, Bogdan, văzând creșterea și importanța țerii Moldovei, o luă el în posesiune, reclamând-o oarecum ca parte a voevodatului seu. De aci urmară lupte cu urmașii lui Dragoș, scoși din moștenirea lor, și cu regele Ungariei, care consideră ocupațiunea din proprie autoritate a lui Bogdan ca rebeliune.

Mai adeseori Ludovic trimete oștile sale în contra lui Bogdan în Moldova pentru restaurarea autorității coroanei ungurești (*in restauratione terrae nostrae Moldavanae*) ; pe partea regelui luptă și urmașii lui Dragoș, între care cei mai însemnați eră Balc, fiul lui Sas, și Dragoș cel Tânăr, nepotul de fiu al lui Dragoș cel Bătrân.⁵²)

Din toate aceste lupte, Bogdan iese învingător, și urmașii lui Dragoș se văd ^{veștă} necesitați a părăsi Moldova, așezându-se în Maramureș, unde regele le conferă lor posesiunile lui Bogdan cu demnitatea de Voevod al Românilor de Maramureș. ⁵³) Bogdan, învingător, întemeiază un stat independent, cuprinzând, dacă nu toată Moldova de apoi, atunci cel puțin cea mai mare parte din ea.

E bine înțeles că numai cu oamenii sei din Maramureș Bogdan n'ar fi putut să susțină acele lupte victorioase. El a găsit în Moldova și alți Români, remași din timpul denainte de invasiunea Tătariilor. Pe acești Români, până atunci împărțiți în mici cnezate, el îi unește în un stat.

După Bogdan, considerat ca adevăratul întemeietor al statului, Moldova a fost numită și *Bogdania*. Dela el avem și prima monetă a Moldovei. ⁵⁴) El este înmormântat în biserica dela Rădăuți în Bucovina, zidită de dînsul ca mănăstire. Inscricția de pe mormîntul lui e pusă de Stefan cel Mare, dar fără data morții. ⁵⁵) Ea îl numește *Bogdan cel Bêtrân*. În diploma prin care Ludovic dăruește urmașilor lui Dragoș posesiunile lui Bogdan în Maramureș, dată în anul 1365, Bogdan este numit ca fiind încă în viață. ⁵⁶) Curând după aceasta el a murit. Cronicele noastre îi dau 6 ani de domnie în loc de 16 (1349—1365), eroare ce pare să fie datorită unei transcrieri greșite.

Deci în adevăr, cu Dragoș Voevod «s'au început țeara Moldovei», cum spun cronicile noastre; însă Bogdan a întemeiat principatul Moldovei ca stat de sine stătător. Dragoș este începătorul, Bogdan îndeplinitorul întemeierii.

INCHEIARE

Cu întemeierea Principatului Moldovei se încheie epoca de formațiune politică a poporului român. O nouă epocă începe: epoca de dezvoltare. Aruncând de aci o privire înderet, eată ce tablou istoric ni se desfășură :

Prin cucerirea și colonisațiune romană la Dunăre, mai întâiu pe țermul de mează-zi sub August, apoi pe cel de mează-noapte sub Traian, se pune un larg fundament naționalității noastre. Dar moștenirea remasă nouă suferă prin invasiunile barbare din ce în ce tot mai multă scădere, până când, în cele din urmă, tot teritoriul de formațiune a naționalității române cade sub stăpâniri străine.

În imperiul bulgar, acest teritoriu se reunește iarăși aproape întreg. Românii, folosindu-se de pacea reintrată pe la vetrele lor, fac atunci primele încercări de reorganizare a societății lor zdrobite

de furtunile vremilor de restriște. Dar abiã reîn-
ceputã, noua organizare este din nou desființatã
prin noue nãvãliri și prefaceri.

Dupã cãtva timp, în care singurã Oltenia se
mai ține ca cetate a Românismului, noi suntem
chiamãți la nouã vieață. Din meazã-zi de Dunãre,
unde strãbunii au lãsat cele dintâi fundamente
ale naționalitãții noastre, vine aceastã chiamare.
Cei ce ne chiamã, viseazã un vis mare: coroana
Romei-Noue. Sunt Asaneștii.

Glasul lor din Balcan gãsește resunet în Car-
pați, și ca prin farmec fiii lui Traian se pun în
mãreață mișcare. Fierbeã atunci un sãnge viu în
întreg corpul Națiunii. În colțul cel mai depãrtat
spre nord-est al Lumii Romane se îndeplinește în
fine restaurarea Domniei Române. E cași cum s'ar
redica un zid la hotar....

Istoria l-a pus aci, ca noi sã-l facem zid de
piepturi și de brațe. Și sã avem credința tare
cã pe unde au mai cãlcat strãbunii noștri, noi mai
avem încă o chiamare de îndeplinit.

NOTE

NOTE

I

ORIGINILE TERII ROMÂNEȘTI

1) Cronica dă și textul slavon : «**БѢХЪ ХРИСТА БОГА БЛАГОВѢРНОМ[ОУ], БЛАГОЧЕСТИВОМОУ И ХРИСТОЛЮБИВОМ[ОУ] САМОДѢРЖАВ[И]ОМ[ОУ] ІУ РАДОУА НЕГРОУ ВОЕВОДА[К], БОЖІЮ МИЛОСТІЮ ГОСПОДАРЮ ВС[Е]А ЗЕМЛА ОУНГРО-ВЛАХСКІА ЗАПЛАНИТСКІЙ (în loc de и ЗАПЛАНИНСКИМЪ СТРАНАМЪ) И ОУТЪ ЯМЛАШОУ И ФАГАРАШОУ ХЕРЦЕГОУ.**» Aici titlul e în dativ, ceea ce arată că cronicarul l-a luat dintr'o inscripție sau dintr'un document unde titlul domnului se află în același cas ; deci cronicarul nu avea înainte o inscripție sau un document dela «Radul Negru» însuși, ci un text posterior domnului la care se raportă. Titlul a intrat în cronică abia în redacțiunea ei românească, când scriitorul nu mai cunoștea că trebuia aci să pună în nominativ dativul slavon, neștiind atâta slavonește pentru ca să deosebească ambele casuri după înțelesul lor.

2) *Istoria Terii Românești*, ed. Ioanid, București 1859. În această ediție, titlul slavon «**ГОСПОДАРЪ ВСЕЙ ЗЕМЛИ**

«**ОУГРО-ВЛАХЪЙСКОЙ**» este tradus: «domn a toată Țeara Românească dintru Unguria descălecat.»—Ediția Bălcescu și Laurianu, Magazin istoric pentru Dacia IV, 231 dă începutul croniciei astfel: «Istoria Țerii Românești de când au descălecat Români. Însă dintâiu s'au cuprins de Români carii au purces dela Romani și au venit spre mează-noapte.» Textul slavon al titlului domnesc lipsește aci. Manuscrisurile cronicelor posedate de Bălcescu nu se mai găsesc. Dar manuscrisurile încă existente, cum și traducerea nemțească a croniciei anonime, făcută în anul 1727 (*Engel, Geschichte der Moldau und Walachei I, 58*), concoardă cu textul ediției Ioanid; deasemenea și interpretarea ce s'au dat acestui capitol de istoriografi noștri mai vechi. Din acestea rezultă că textul începutului croniciei din ediția Ioanid este cel autentic.

3) Cea mai veche parte a croniciei a fost scrisă în domnia lui Neagoe Basarab (1512—1521). Ea conține biografia patriarhului Nifon dela Constantinopol (venerat ca sfânt) dela data venirii lui ca exilat în Țeara Românească în domnia lui Radul IV (1494—1508), cu domniile contemporane până la Neagoe inclusiv. Această biografie, cu date despre domnii contemporani ai Țerii Românești, aflată în același manuscris cu *Învățăturile lui Neagoe pentru fiul seu Teodosie* (în traducere românească), a fost scrisă, probabil din ordinul lui Neagoe, de Gavriil protul din muntele Athos, care venise în țeară la sfințirea mănăstirii de Argeș în 1517. (*Vieța și traiul Sfântiei Sale părintelui nostru Nifon, patriarhul Țarigradului*. I^a ed. Hașdeu, Arhiva istorică a României, 1865. I, 2, pag. 133 squ.; II^a ed. Iosif Naniescu, București 1888.) Biografia lui Nifon se află aproape întregă și în cronica anonimă. Primul cronicar a luat-o

drept basă pentru cronica sa, adăugând lista domnilor până la Radul IV, unde începe biografia lui Nifon ca parte integrantă a cronicei, apoi domniile următoare de unde se sfârșește acea biografie. Așa s'a făcut prima cronică a Țerii Românești, care în redacțiunea cronicei anonime a fost apoi continuată de scriitori contemporani cu evenimentele până la 1688. Caracterul mai mult sau mai puțin contemporan al cronicei în partea ei mai veche până la Mihaiu Viteazul (1593) începe cu partea ce conține biografia lui Nifon și continuă până la sfârșitul domniei lui Michnea Turcicul (1591), după care s'au adăugat în urmă numai numele și anii de domnie a lui Stefan Surdul (1591—1592) și a lui Alexandru Bogdan (1592—1593). Până aci ajunge partea mai veche a cronicei.

Această parte e singura cronică a Țerii Românești ce cronicarii posteriori o cunosc până la Mihaiu Viteazul. Autorul cronicei publicate în Magazinul istoric pentru Dacia I—II sub numele lui *Constantin Căpitanul*, scrisă pe la sfârșitul secolului XVII, cunoaște până la 1593 numai această cronică a țerii, cu care el concoardă aproape literal. El adună pentru cronica sa, care îmbrățișează istoria tuturor Românilor și a țărilor vecine, tot materialul istoric ce-i era accesibil, utilizând și cronicile moldovenesti, cum și mai mulți autori străini. Pentru istoria Țerii Românești însă, el nu are, până la Mihaiu Viteazul, alte izvoare indigene decât cronica anonimă singură. Tot ce cronicarul spune, în această parte, despre istoria țerii, e luat din această cronică; iar ceea ce spune mai mult, privește pe «vecini și străini», după cum a găsit scris «de alți istorici» (I, 88), sau le află «la străini» (I, 95). El se abate de la textul cronicei anonime numai în partea ce conține biografia lui Nifon, unde prescurtează originalul, eliminând cu bun simț ceea

ce nu privea istoria țerii propriu zisă. Neajunsurile istoriografiei indigene îi scot chiar exclamarea de nemulțumire: «După aceasta se cunoaște ce fel de oameni au fost Rumânii noștri, care nici un lucru deplin n'au scris» (I, 99).

4) Vechea biserică din Câmpulung cu mormintul lui Alexandru I Basarab († 1364), surpându-se în anul 1628, a fost restaurată de Mateiu Basarab în anul 1636. În inscripția pusă după restaurare, Mateiu Basarab se intitulează: «Domn creștin în Țeara Românească și întru moșia lui, carea este dintru Ungurie descălecată»; el zice că biserica «s'au început și s'au zidit și sa'u săvârșit de bătrânul și preamilostivul creștin Radul Negru voevod, carele au fost din început descălecător Țerii Românești și din început au fost zidit această sfântă dumnezească biserică, când au fost cursul anilor dela Adam 6723» (=1215). Numele: «Țeara Românească dintru Ungurie descălecată» se găsește apoi și în alte locuri ca traducere a numelui *Ungro-Vlachia* din chrisoavele slavonești. (Hașdeu, Istoria critică a Românilor I², 134.)

5) Cogălniceanu, Cronicele României I, 131: «Iară noi aflăm că Moldova s'au descălecat mai pre urmă, și Muntenii mai dintâiu; măcar că s'au tras dela un isvor, Muntenii întâiu și Moldovenii mai pre urmă». De aici se vede că Ureche cunoaște tradiția cronicelor Țerii Românești asupra descălecatului.

6) Hașdeu, Cuvente den Bătrâni I, 405: «Iară când (Turcii) veniă întâiu la Calipoli, au fost ani 6867 (=1359). Atunce s'au început a se descăleca țara Moldovei».

7) Luccari, Copioso ristretto degli annali di Rausa, Venetia 1605, p. 49, numește ca cel întâiu domn al

Țerii Românești pe «*Negro Voevoda di natione Ungaro*», care ar fi ocupat țeara în anul 1310. Calificativul «*di natione Ungaro*» pare să indice tradiția despre descălecatul din Ardeal. Dar tradiția cunoscută lui Luccari despre Negru Vodă se deosebește de cea e cronicelor noastre, așa încât nu se poate admite că ambele ar avea ca basă comună o tradiție indigenă *scrisă*, ci probabil numai *orală*. Părerea d-lui *Xenopol*, Ist. Rom. II, 25, că Luccari ar fi avut la îndemână un «*letopiseț românesc al boierului muntean Murgu*», nu se confirmă prin nimic. «*Memoriile lui Murgul*», solul lui Dan III către Sultanul Amurat II (pe la 1448), citate de Luccari (pag. 96), nu se rapoartă decât la această solie. În nici un caz nu avem a face aci cu vr'o *cronică a Țerii Românești*, ale cărei urme nu se găsesc nicăiri în istoriografia noastră; o *cronică indigenă* de pe la mijlocul secolului XV ar fi trebuit să ne lase alte știri din timpul ei, decât numai lista de domni ce ne-au păstrat-o cronicile Țerii Românești, și aceasta încă inexactă.

8) *Tunusli*, Ἱστορία τῆς Βλαχίας. Vienna 1806, pag. 17 și 19. *Fotino*, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας. Vienna 1818. I, 243. Autorul Istoriei publicate de *Tunusli*, care se încheie cu anul 1775, citează ca *manuscripte* utilizate o «*Istorie a Țerii Românești scrisă de stolnicul Constantin Cantacuzino*» și o «*Chronologie a Țerii Românești*». Un *manuscript al familiei Cantacuzino* a utilizat și *Raicevich* în al seu «*Breviario chronologico delli Principi di Valachia*», scris la București în 1781. (*Engel*, Geschichte der Moldau und Walachei I, 49 squ.) *Clain* posedă un *manuscript românesc*: «*Chronologia Țerii Românești*», care ajungeă până la domnia lui *Grigore Ghica* (1768—1770) și din care *Engel* (op. cit. I, 94 squ.) reproduce un fragment în traducere latină.

Acest fragment și citatele lui Engel din Breviarul lui Raicevich concoardă perfect cu părțile corespunzătoare din Istoria publicată de Tunusli. Deci Istoria lui Cantacuzino și Chronologia Țerii Românești, citate la Tunusli, sunt în fond identice cu manuscriptul Cantacuzino al lui Raicevich și cu Chronologia Țerii Românești cunoscută lui Clain. Din această Chronologie, autorul Istoriei publicate de Tunusli dă următorul pasajiu : «Dintre Românii strămutați în Mesia, despărțindu-se câți-va, au trecut Dunărea înderet pe la Turnul Severinului, și ocupând cele cinci districte din munți până în Dunăre și până în riul Olt, nobilii lor și-au ales cărmuitor din familia Basaraba și, dându-i puterea în mână, l-au proclamat Banoveț, adevărat Ban; și scaunul seu l-au pus mai întâiu la Turnul Severinului, pe urmă la Strehaia în același district, și în cele din urmă la Craiova. Dar când s'a făcut aceasta, nu se știe». (Trad. *Sion*, Istoria Țerii Românești de frații Tunusli, București 1863, pag. 10.) Autorul pune migrarea în chestiune între anii 600 și 1185, iar Fotino l. c. pe la începutul secolului VII. În fragmentul dela Engel, această parte a Chronologiei nu se află; Clain zice că în manuscriptul seu lipsește câte-va foi la început.

9) *Cogălniceanu*, Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens. Berlin 1837; ed. II^a 1854, pag. 14: «Un grand nombre de Romains de la Dacie Aurélienne, attirés par la paix dont jouissaient les Romains de la Dacie de Trajan, passèrent le Danube à la fin du septième siècle et s'établirent dans la partie de la Valachie qui est située entre la rivière Oltu et le Danube. Ils se choisirent un chef nommé Basaraba, à qui ils donnerent le titre slave de Ban qui équivaut à Markgraf. Le pays qui était sous sa domination

comprenait les cinq districts qui s'appellent aujourd'hui le Banat de Craïova. La capitale de ce petit état fut d'abord la Tour Severin, ensuite Craïova.»

10) *Cogălniceanu*, Cron. Rom. I, 111.—Despre autor și timpul seu, v. *V. A. Urechia*, O cronică anonimă. Revista pentru istorie, archeologie și filologie 1884. III, 65 squ.

11) *Tomaschek*, Ueber Brumalia und Rosalia nebst Bemerkungen über den bessischen Volksstamm. Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften ph.-h. Cl. LX, Vienna 1869.—*Același autor*, în recenziunea asupra cărții lui J. Jung (Römer und Romanen in den Donauländern), Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, Vienna 1877.—*De același*, Zur Kunde der Haemus-Halbinsel (din Sitzungsberichte d. Akad. d. Wiss. ph.-h. Cl. XCIX), Vienna 1882.—*Jireček*, Geschichte der Bulgaren, Praga 1876, pag. 58—59.—Kekavmenos in sec. XI (ed. *Wassilievsky et Jernstedt*, Cecaumeni Strategicon, Petropoli 1896) zice despre Vlachi: «Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκται καὶ Βέσσοι» (pag. 74). Prin *Daci* el înțelege pe Românii din Dacia, prin *Bessi* pe cei din peninsula balcanică. Dejà în sec. V Bessii eră așa romanizați încât au putut să dea imperiului roman pe împăratul Leon I Thracul, care (născut în Dacia Aureliană) eră «*Bessica* ortus progenie». (Jordanis| Romana ed. *Mommsen*, Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi V, 1. pag. 43.) Numele lor, aparținând mai întâiu numai unui neam thracic din mează-zi de muntele Hemului, trecu în urmă și asupra celorlalți Thraci romanizați. In o tradiție bulgărească, acest popor e numit *Besjafara* (*Jireček* l. c.) după numele localității sale principale *Bessapara*. Din *Bessapara*, întrebua-

ințat aci și ca nume de popor, s'a putut face prin metatesă: *Bessaraba*, după fonetica românească: *Bēsāraba*, *Basaraba*.

12) Tradiția despre originea transdunăreană a Basarabilor a putut foarte lesne să dea naștere versiunii posterioare despre originea lor serbească, mai ales în urma deselor înrudiri ale dinastiei Basarabilor cu domniii Serbilor.

13) Despre romanisarea provinciilor romane din părțile de mează-noapte ale peninsulei balcanice, v. mai ales: *Jung*, Die romanischen Landschaften des römischen Reiches, Innsbruck 1881, pag. 314 squ.; cf. studiul meu: *Teoria lui Roesler*, în Convorbiri Literare 1885 XIX, 427 squ. Insemnătatea la care elementul roman a ajuns în aceste provincii se cunoaște timpuriu din faptul că ele dau imperiului mai mulți împărați: Maximin din Thracia, Claudius II, Aurelian și Jovian, din Moesia superioară, Dioclețian din Dalmația, Constantius, Galerius, Licinius și Constantin cel Mare, din Dacia Aureliană; iar imperiul roman oriental a primit din poporul romanizat al Daciei Aureliane pe împărații Leon I, Justin I și Justinian. Episcopii din aceste părți scrieă și predică lătinește. În secolul VI se găesc mai multe numiri romane de localități în formă vulgară și chiar cu particularități fonetice ale limbei românești, precum cuvântul *munte* în numele *Calvo-munte* (un pisc al Hemului) ș. a. Din același secol sunt și vestitele cuvinte «*torna torna fratre*» din limba țerii (ἐπιχωρίω τε γλώττη) de lângă Balcan. În acel timp, limba romană eră încă cea predominantă în imperiul «Romaniei»: ea este limba patriei (πάτριος φωνή), limba oficială a imperiului, limba

armatei. Ca limbă populară însă, ea este adevărată numai în provinciile de mează-noapte. Această stare de lucruri ține până la ocuparea acelor provincii de Slavi în domnia nemernicului Phoca (602—610). Înainte de așezarea Slavilor, veniți mai ales în alaiul Avarilor invadatori, cărora ei eră supuși, părțile ocupate de ei sunt arătate ca fiind locuite de un popor latin, numit *Romani* (Ρωμαῖοι în deosebire de Ρωμαῖοι) și identificat apoi cu *Vlachii*. (*Constantinus Porphyrogenitus*, de administrando imperio cap. 29—36. *Presbyteri Diocletis Regnum Slavorum*, ed. *Schwandtner*, *Scriptores rerum Hungaricarum* III, 478.) Despre timpul așezării Slavilor în peninsula balcanică: *Dümmler*, Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. *Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften ph.-h. Cl. XX. Vienna* 1856, p. 353 squ. *Roesler*, Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau, *ibid.* 1873. vol. LXXIII, p. 77 squ.

14) După *Constantin Porphyrogenitul* l. c., Avarii și Slavii, cucerind părțile ocupate apoi de Croați și Serbi, au scos de acolo pe Romani, parte respingându-i din locuințele lor, parte ducându-i în captivitate. Numai puțini au scăpat în părțile de lângă mare, unde se află încă pe timpul autorului (pe la 950) resturile vechilor locuitori, păstrând și numele lor de Romani (Ρωμαῖοι). — *Vieța S-lui Dimitrie dela Thessalonic* spune că Avarii și Slavii, invadând și pustiind provinciile de mează-noapte ale imperiului, le-au despopulat, silind pe locuitorii romani a se retrage, sau ducându-i captivi în nordul Dunării. Pe timpul așezării Bulgarilor în Moesia (679), ea arată mulțime de pribegi în Thessalonic, fugiți din Moesia, Dacia Aureliană, Dardania și Pannonia (Sirmium). *Migne*, *Patrologia graeca* t. 116, pag. 1335 squ.

1361 squ. — Deasemenea și *Vieța celor XV martiri dela Tiberiopol* (ibid. t. 126, pag. 189) spune că Bulgarii, așezându-se în sudul Dunării, au provocat o strămutare a populației vechi, unii mutându-se din părțile de mează-noapte spre mează-zi, alții fiind strămutați invers. — *Presbyterul dela Dioclea* (Schwandtner III, 479) zice despre retragerea populației romane în urma acelor invasiuni: «Creștinii, văzându-se în mare năvală și prigonire, începură a redica castele pe vârfurile munților și în locuri tari, cum putea, ca astfel să scape de mânilor Barbarilor.... În acele vremi, mulți creștini, nevoind a se supune moravurilor spurcate ale Barbarilor, fugea zi de zi din toate părțile și se împreună cu cei ce petrecea în munți și în locuri tari, preferind a răbda cu aceștia persecuțiuni și nevoi și a-și scăpa sufletul, decât a petrece împreună cu păgânii și a-și pierde sufletul.» — În acord cu aceste știri despre retragerea vechii populații romane de către invasiunea slavo-bulgară, *Kekavmenos* l. c. zice despre Vlachie imperiului byzantin din timpul său (sec. XI): «Ei locuia mai înainte lângă Dunăre și lângă Sau, care riu îl numim acum Sava, unde locuesc astăzi Serbii.... Și ieșind de acolo, s'au împrăștiat în tot Epirul și Macedonia, iar cei mai mulți din ei s'au așezat în Ellada».

15) Vederile mele în această chestiune le-am expus în *Convorbiri Literare* 1885 XIX și în *Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung* 1887, Ergänzungsband II. Admigrarea din mează-zi de Dunăre a fost admisă la noi, pe baza tradiției din cronică anonimă, cu mult mai înainte de teoria lui Roesler și chiar înainte de predecesorul său Sulzer. (*Tunusli, Fotino, Cogălniceanu.*) Argumentele teoriei Sulzer-Roesleriane,

contrară continuității române în Dacia, nu se pot susține față cu contra-argumentele decât în înțelesul admigrării. Iar cât despre scrierile tendențioase ale Neo-Roeslerienilor din Ungaria, ele pot să satisfacă predilecția pentru inchipuita prioritate istorică a «coboritorilor lui Attila», dar nici când știința.

16) Creștinismul la Români, cu terminologie creștină de origine latină în elementele sale fundamentale, își are originea, fără îndoială, în timpul roman. (*Tomascsek*, *Zur Kunde der Haems-Hälbinsel* p. 52 squ. *Chișu*, *Cuvinte creștine în limba română*. *Columna* lui Traian 1882, p. 452 squ. 1883 p. 82 squ. *Șaineanu*, *Incercare asupra semasiologiei limbei române*, București 1887, p. 28 squ.: *Terminologia creștină la Români*.) Dar el nu s'a putut stabili decât după Constantin cel Mare, când Dacia lui Traian nu mai făcea parte din imperiul roman. El s'a propagat în nordul Dunării mai întâiu prin contactul cu Romanii din imperiu, unde în Dacia Aureliană și în ambele Moesii biserica romană eră în stare de înflorire până la așezarea Slavilor. Deja pe timpul Goților și Hunnilor există creștini în părțile stăpânite de ei. În urmă, știrile directe ce avem arată că creștinismul a fost propagat în nordul Dunării mai ales prin captivi romani transportați încoace de Avari și de Bulgari. (*Acta S. Demetrii*, *Migne* 116, p. 1361 squ. *Stritter*, *Memoriae populorum olim ad Danubium etc. incolentium* t. II 2, pag. 557—558. 563—564.) Tradiția noastră din cronica anonimă, care începe istoria Țerii Românești «de când au descălecat pravoslavnicii creștini», reflectează amintirea că de odată cu admigrarea română din meză-zi de Dunăre s'a introdus și creștinismul român în țerile noastre. Și în adevăr, numai prin această admigrare creștinismul a putut să se stabilească

definitiv în Dacia lui Traian după slabele începuturi din timpurile de barbarie.

17) *Nicephorus Patriarcha* ed. Bonn. p. 27. cf. *Muralt*, *Essai de chronographie byzantine* I, 289.

18) *Acta S. Demetrii*, *Migne* t. 116, 1361 squ. În cartea II a miraculelor, scrisă pe la începutul sec. IX, se zice despre creștinii romani din nordul Dunării următoarele: «Sclavinii și Avarii, devastând aproape tot Illyricul, anume provinciile: Pannoniile amândouă, Daciile amândouă (cea ripeană și cea mediterană, ambele în sudul Dunării), Dardania, Mysia, Praevalis, împreună cu Rodope și toate celelalte provincii ale Thraciei până sub zidurile Byzanțiului, au dus toată populațiunea de aci dincolo de Dunăre, în partea spre Pannonia ce avea de capitală Sirmium. Acolo chaganul Avarilor a așezat tot poporul captiv ca șiie supus, care, amestecându-se cu Bulgarii și Avarii și cu ceilalți păgâni, crescû apoi în popor foarte numeros și mare (λαοῦ ἀπειροῦ καὶ παραπόλλου γεγονότος). Iar fiii păstrară dela părinți firea neamului lor și datinele romane, și precum în Egipt s'a înmulțit neamul Evreilor sub Faraoni, așa și la aceștia, prin credința ortodoxă și sfintul botez, s'a înmulțit neamul creștin; și povestind unii altora de pământul natal al străbunilor lor, ei își aprinseră în suflet dorul de reîntoarcere prin fugă. După ce trecuse vr'o 60 de ani și mai bine de când străbunii lor au suferit devastarea barbarilor, și devenind în decursul timpului partea cea mai mare din ei liberi ca națiune proprie (ὡς ἴδιον ἔθνος), chaganul Avarilor le-a dat un principe cu nume Cuber (de neam bulgar, cf. pag. 1359 n. 74). Acesta, cunoscând dorința poporului după țeara părintească, luă tot poporul roman expatriat, împreună cu alții dintre păgâni, și,

desfăcându-se de chagan, porni să easă cu ei din țeară. Iar chaganul îi urmări, și, lovindu-se cu ei, el fu învins și se retrase, cu poporul ce-i mai rămase, în părțile interioare câtră mează-noapte. Deci Cuber trecu Dunărea cu tot poporul sus-numit și, venind în părțile imperiului, ocupă câmpul Ceramisiului (Κεραμῆσιος κάμπος, în Macedonia); și după ce se așezară acolo, cei de credința ortodoxă grăbiră a se duce în cetățile părintești, unii la Thessalonic, alții în Capitală, iar alții în celelalte cetăți ale Thraciei».

Venirea lui Cuber în Macedonia e pusă aci imediat după evenimente din timpul arhiepiscopului Ioan de Thessalonic (adeverit pe la anul 675, *Murali* p. 308) și după moartea lui (a. 678, *ibid.* p. 310). Depopularea provinciilor de lângă Dunăre prin invasiunile Slavilor și Avarilor, urmată cu vr'o 60 de ani mai înainte, coincide cu invasiunile Slavilor și Avarilor din primele decenii ale sec. VII, când acele provincii fură ocupate de Slavi. Poporul *creștin și de origine romană* din nordul Dunării, supus stăpânirii Avarilor și arătat ca «foarte numeros și mare», nu putea fi, bine înțeles, numai captivii aduși de Avari din sudul Dunării; aci se înțelege învederat și populațiunea indigenă, la care prin acei captivi, după cum spune legenda, s'a propagat creștinismul roman. Αἰχμάλωτος însemnând și *captiv* și *subjugat*, denumirea de αἰχμάλωτοι τῶν Ἀβάρων, dată creștinilor romani din părțile stăpânite de Avari, nu se rapoartă numai la captivi, ci și la populațiunea indigenă de sub stăpânirea Avarilor. Cine să nu recunoască în acești αἰχμάλωτοι creștini și de origine romană, ca «popor foarte numeros și mare», pe lângă captivii propriu ziși, pe Daco-Romanii supuși Avarilor? Rescoala lor în contra stăpânirii avare, urmată în unire cu Bulgarii sub un duce bulgar, pare să fie în legătură cu

defecțiunea Bulgarilor sub Cubrat. În același timp, pe când puterea Avarilor începuse să decadă după expediția nereușită în contra Constantinopolului din anul 626, se desfășură de ei și mai multe triburi slave. Cu defecțiunea Slavilor și Bulgarilor coincide și rescoala creștinilor romani. Această rescoală, făcând parte din o mișcare mai întinsă pentru a scutura jugul avar, nu se poate raporta numai la captivii care cu această ocaziune scapă dela Avari spre a se întoarce în patria lor. Ca rescoală a unui întreg popor, cum este arătată, ea trebuie atribuită mai ales populațiunii indigene din nordul Dunării, care face cauză comună cu Bulgarii în contra Avarilor.

19) *Geograful Ravennat*, scriitor dela finea secolului VII după așezarea Bulgarilor în Moesia, spune că Bulgarii, veniți din Scythia mare, «locuesc acum în *Mysia inferioară*». La această țeară el numără, în afară de Moesia veche, și Țeara Românească cu Ardealul. El numește vechile cetăți romane din această parte a Daciei până la Porolissum (la Moigrad lângă riul Someșului) ca fiind în «*Mysia inferioară dincolo de Dunăre*»; iar «*Dacia*» lui, cu vechile cetăți romane și cu riurile ce le numește, unde spune că «acum locuesc Avarii», iar mai înainte au locuit Gepizii, cuprinde numai partea dintre Tisa și Ardeal până la Drobetae (la Turnul Severinului), împreună cu așa numita «*Dacie mică*» dintre Tisa și Dunăre. Cetățile romane sunt înșirate în aceeași ordine ca în tabula Peutingeriană (copie medievală a unei charte de căi romane din sec. III), ceea ce arată că autorul s'a servit de un izvor de asemenea fel (*orbis pictus*). Dar din izvoarele sale el nu putea să ia numele de *Mysia dincolo de Dunăre* pentru acea parte a Daciei Traiane, care până la dînsul nu se găsește numită astfel. Acest

nume e întrebuițat de autor, invederat, cu raport la timpul seu. *Mysia* lui, unde spune că «acum locuiesc Bulgarii», este *imperiul bulgar*, adică *Mysia* propriu zisă (țeara lor principală) cu partea Daciei stăpănită de ei; precum *Dacia* lui, unde spune că «acum locuiesc Avarii», este numai partea Daciei stăpănită de Avari, împreună cu țeara dintre Tisa și Dunăre, unde se află centrul puterii lor. *Ravennatis anonymi Cosmographia*, ed. *Pinder et Parthey*, Berolini 1860, pag. 185 squ. 202 squ.

Mysia transdunăreană a geografului Ravennat dela finea secolului VII o regăsim la scriitorii byzantini pe la începutul secolului IX sub numele de *Bulgaria transdunăreană*: Βουλγαρία ἐκείθεν τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ. (*Scriptor incertus de Leone Bardae filio*, ed. Bonn. p. 345. *Georgius Monachus*, ed. Bonn. p. 817 squ. *Leo Grammaticus*, ed. Bonn. p. 231.) Pe atuncea, stăpânirea Bulgarilor în nordul Dunării se întindea și asupra părților Daciei de lângă Tisa, după ce domnul Bulgarilor Crum (802—815) supusese resturile Avarilor. (*Suidae Lexicon*, ed. *Bernhardy* I, pag. 14, 1017, 1018.) Astfel, Bulgarii eră vecinii resăriteni ai Moravilor, cum apar în *Analele de Fulda* la anul 863 și 883 (*Monumenta Germaniae SS.* I, 374 și 400), hotărîndu-se cu ei pe la Tisa superioară. (Înainte de venirea Ungurilor, țeara Moravilor cuprindea și partea nord-vestică a Ungariei până la Dunăre și Tisa, unde astăzi locuiesc Slovacii, descendenții vechilor Moravi.) Numai din Dacia, Bulgarii putea să scoată sarea ce o vindea Moravilor, făcând astfel concurență salinelor germane din Alpi, cum arată *Analele de Fulda* la anul 892 (*Mon. Germ. SS.* I, 408); căci Bulgaria este lipsită de sare. Intinderea imperiului bulgar eră pe atunci atât de mare încât *Geograful Bavar* (ed. *Bielowski*, *Monumenta Poloniae* I, 10. *Schafarik*, Sla-

vische Alterthümer II, 673), scriitor cătră finea seculului IX înainte de venirea Ungurilor, putea să spună despre dinsul: «*regio est immensa et populus multus*»; el numește pe Bulgari, alătura cu Moravii, ca vecini re-săriteni ai Francilor (regiones que terminant in finibus nostris).

20) *Belae regis notarii Gesta Hungarorum*, ed. *Florianus*, *Historiae Hungaricae fontes domestici* vol. II. Această cronică, al cărei autor însuși se consideră ca cel dintâiu istoriograf indigen, este cea mai veche cronică cunoscută a Ungariei. Isoarele cronicarului sunt, pe lângă istoriografi străini, mai ales tradiția indigenă, narațiuni populare (fabulae rusticorum) și cântece (cantus ioculatorum), despre care el zice că «n'au dat uitării faptele și resboaiete Ungurilor până în ziua de astăzi» (cap. 42), cum și o genealogie a regilor și nobililor, cunoscută și cronicarilor posteriori. Ducatele aflate de Unguri în părțile Daciei pe atunci dependente de imperiul bulgar nu se găsesc menționate în alte mărturii istorice. Ele eră cunoscute cronicarului din tradiție și nu pot fi bănuite ca inventate de dinsul, cum pretind Roesler (*Romänische Studien* p. 183 squ.) și adepții sei, a căror părere despre imigrarea posterioră a Românilor se desminte prin mărturia cronicarului unghuresc. Spusele notarului regelui Bela (probabil Bela II, 1131—1141) se adevăresc, cu privire la indicațiunile lui despre liniile percurse de Unguri la cucerirea țării, prin descoperiri archeologice mai noue. Indicațiunile cronicarului, cu ducatele numite, și locurile cu obiecte găsite din timpul cuceririi sunt înfățișate chartografic de *Szendrei* și *Hátsek* (chartă încă nepublicată ce a fost expusă în expozițiunea dela Budapesta în 1896). Aceste descoperiri archeologice, concordând cu liniile arătate de cronicar,

confirmă autenticitatea tradiției lui. Existența acelor ducate ca teritorii autonome, dependente de imperiul bulgar, nu mai poate fi contestată. Ele sunt susținute și de *Robonyi*, *A honfoglalás története*, Budapesta 1895.

Ca și ducatele, aparțin tradiției și numele ducilor din cronica notarului lui Bela: «*Gelou dux Blacorum*» din Ardeal (cap. 24—27), «*Menumorout dux Byhoriensis*» dintre Someș și Mureș, nepotul lui *Morout* (cap. 11, 19, 20, 28, 51, 52) «*Glad dux terre a fluvio Morus usque ad castrum Urschia*» (= Orșova) sau «*Bulgarorum et Blacorum*» (numiți în oastea lui Glad, căruia îi vin în ajutor Pecenegii, numiți de autor Cumani, ca în timpul seu; cap. 11, 44). *Morot* e cunoscut din tradiție și cronicarului *Kéza* în secolul XIII, cum și cronicarilor posteriori. *Florianus* II, 71: «Tradunt quidam quod Hungari Morot, non Zuatoplug.... in Pannonia reperissent principantem.» pag. 72: «usque hodie fabulose Morot ipsum fuisse asseverant.» cf. *Chronicon pictum*, ed. *Florianus* II, 121. *Chronicon Dubnicense*, ed. *Florianus* III, 24. *Chronicon Budense*, ed. *Podhradczky* p. 32. *Chronicon Posoniense*, ed. *Florianus* IV, 22. În aceste cronică, *Morot* este numit ca tată al lui Svatopluk (ducele Moravilor), pe care notarul lui Bela nu-l cunoaște, iar cronicarii posteriori îl cunosc din cronică străine și-l pun în locul lui *Morot* al tradiției indigene. *Morót* înseamnă ungurește *Morav*. (*Podhradczky*, *Chron. Bud.* pag. 33 n. 2: *Morót Hungaris Moravum* denotat.) El reprezintă, în tradiția cunoscută lui *Kéza* și cronicarilor posteriori, stăpânirea Moravilor în partea nord-vestică a Ungariei. La venirea Ungurilor, Moravii se întindea până la Tisa. (*Huber*, în *Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* II, 372 squ.), unde se hotărea cu ducatul bihorean. În așa raport, *Morot* a putut să fie confundat, în tradiția cunoscută nota-

rului lui Bela, cu ducele de Bihor, numit ca nepot al lui *Morout*. Cum pe acest nume, cronicarul a luat din tradiție și numele celorlalți duci, iar nu le-a inventat el însuși. Dar ele nu pot trece de nume istorice, nefiind adevărate prin știri contemporane și putând să fie fictive, ca și Morot (=Morav). Aceasta însă nu alterează veracitatea tradiției cu privire la respectivele teritorii ca ducate dependente de imperiul bulgar.

Dependența de imperiul bulgar, constatată prin știri contemporane, cronica notarului lui Bela o indică la ducatul bănățean și la cel bihorean. Despre ducele Bănatului, cronicarul zice că era originar din Vidin (cap. 11) și că în lupta cu Ungurii i-au venit în ajutor Bulgarii (cap. 44). Despre ducele de Bihor, el zice că era vasal al împăratului de *Constantinopol* (cap. 20) și că se pregătea să fugă în *Grecia* (cap. 28); însă el respunde Ungurilor «cu mândrie *bulgărească*» (cap. 51). Tot așa, ducele bulgar dintre Tisa și Dunăre, «dux de *Bulgaria egressus*», au ocupat acea parte «*auxilio et consilio imperatoris Grecorum*» (cap. 12). Împăratul de Constantinopol sau al Grecilor este aici evident confundat cu «*împăratul Bulgarilor și Grecilor*», cum se numea tsarii bulgărești dela Simeon (893—927) încoace. (*Jireček* op. cit. p. 168.) Această confundare o face cronicarul și în cap. 38, unde zice că «*împăratul Grecilor și ducele Bulgarilor*» au venit amândoi în ajutor Bulgarilor dintre Tisa și Dunăre în contra Ungurilor. Se știe că Grecii erau din contra aliați cu Ungurii în contra Bulgarilor. Deci știrea nu se poate raporta decât la *împăratul Bulgarilor și Grecilor*, adică țarul bulgar, care va fi venit în ajutor vasalilor săi din nordul Dunării. Pe timpul cronicarului (sec. XII) nu există imperiul bulgar, iar imperiul byzantin se întindea până la Dunăre, ceea ce a dat un motiv mai mult pentru acea confundare. Cât

despre Ardeal, unde un ducat româno-bulgar s'a mai păstrat în partea sud-estică până la începutul secolului XI, celelalte cronice ungurești și alte mărturii au știre de aparținerea lui la imperiul bulgar (v. n. 21).

Toate cronicile ungurești sunt de acord că Ungurii au aflat în țeară *Români*, *Slavi* și *Bulgari*, arătați de notarul lui Bela în părțile Daciei, și că, în urma ocupării, ei au avut lupte cu Bulgarii din sudul Dunării. *Kéza* p. 65: «Blackis, qui ipsorum (Romanorum) fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia» (=Ungaria). p. 70: «Zaculi Hunorum sunt residui, qui... cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur.» ibid: «Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Vlahis advenis remanentibus in eadem...» ibid: «Bulgaris Messianisque imperabat.» Lupte cu Bulgarii din sudul Dunării, p. 73, 76, 77. cf. *Chronicon pictum* p. 114, 120, 121, 134, 137. *Chronicon Dubnicense* p. 17, 23, 38, 41. *Chronicon Budense* p. 24—25, 32, 55, 59. *Chronicon Posoniense* p. 15, 21. (Aceste cronice au *Vlachis* în loc de *Blackis*; iar *advenis* nu e pus după *Vlachis*, ci după *Teutonicis* sau după *Grecis*. În cronica Posoniană, care nu e decât un extras din cronica de Buda, luptele cu Bulgarii din sudul Dunării nu sunt menționate.) Și cronicarul rus *Nestor* (pe la începutul secolului XII) zice: «Ungurii, venind dinspre resărit, au năvălit prin munții cei mari și au început a face resboiu *Vlachilor* și *Slovenilor* ce trăia acolo». (*Chronica Nestoris*, ed. *Miklosich* pag. 12.) Dacă mărturiile contemporane cu venirea Ungurilor nu menționează pe Români, e pentru-că ei eră confundați cu Bulgarii, aceștia fiind arătați ca stăpâni ai părților Daciei până atunci dependente de imperiul bulgar.

21) *Chronicon pictum* p. 140, *Chronicon Dubnicense* p. 44—45, și *Chronicon Budense* p. 65—66 zic despre aceste două ducate ardelenesti: «Fericitul Stefan, după ce a obținut coroana regală, a purtat un vestit și câștigos resboiu în contra unchiului seu cu nume Gyula, care pe acel timp avea cârma țerii de peste munți. Deci în anul Domnului 1002, fericitul rege Stefan a prins pe ducele Gyula și l-a dus în Ungaria; iar toată țeara lui foarte întinsă și bogată a unit-o cu monarchia Ungariei. Și se numește acea țeară pe ungurește *Erdeel* (=Ardeal), care este udată de mai multe riuri, în a căror arină se culege aur, și aurul acelei țeri este prea bun. După acestea și-a pornit oastea asupra lui Kean ducele Bulgarilor și Șchialor (ducem Bulgarum et Sclavorum), care neamuri locuesc în locuri foarte tari prin așezarea lor. Și cu multă trudă și după anevoioase lupte deabiă l-a învins în sfârșit și l-a omorît, și a luat neprețuită mulțime de comori, mai ales în aur și pietre scumpe; și a pus acolo pe un strămoș (proavum) al seu cu nume Zoltan, care apoi a moștenit acele părți transilvane, și de aceea se zice de obicei: *Erdeeli Zoltan*.» (Zoltan, la *Const. Porphyrog.* de adm. imp. c. 40 Zaltas, eră fiul lui Arpad și tatăl lu Toxun, la *Const. Porphyrog. Taxis*, care eră bunul lui Stefan.) Mai pe scurt *Kéza* p. 77, unde ducele unguresc e numit *Jula*; *Chronicon Monacense*, ed. *Florianus* III, p. 224—225; *Chronicon Poseniense* p. 65—66, unde ducele unguresc e numit *Gula*, iar ducele bulgar, *Kan*. În *Analele de Hildesheim*, ducele unguresc e numit la anul 1003: *rex Julius*; iar cronica lui Thietmar VIII, 3 îl numește *Procui*. (*Monum. Germ. SS.* III.)

Ducatul lui Gyuala a fost întemeiat, după cronicile ungurești, de unul din cei șapte căpitani sub care au venit Ungurii, numit și el Gyula. Numai la notarul lui

Bela (cap. 24—27), căpitanul unguresc care a cucerit Ardealul și a întemeiat aci ducatul unguresc al lui Gyula se chiamă *Tuhutum*, numit ca străbun al lui Gyula celui învins de Stefan cel Sânt. Despre acest ducat el zice în cap. 27: «Gelou, ducele Vlachelor, văzând că ostașii sei au fost bătuti, mulți omoriți, iar mai mulți prinși, a cercat să-și scape viața prin fugă. Și cum fugea spre cetatea sa pe riul Someșului, ostașii lui Tuhutum urmărindu-l l-au ucis la riul Copușului. Atunci locuitorii țerii, văzând moartea domnului lor, de bună voie dând dreapta și-au ales domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca. Și pe locul ce se zice *Esculeu* (=Aștileu) i-au jurat credință, și de atunci s'a numit locul acela *Esculeu* (ungurește *eskülö* = jurământ). Iar Tuhutum de atunci a stăpânit acea țeară în pace și fericire; iar urmașii lui au ținut-o până în vremea sfintului rege Stefan... În vremea lui Geula cel Tânăr (strănepotul lui Tuhutum și văr cu muma lui Stefan), sfintul rege Stefan a supus țeara ultrasilvană și a dus pe Geula prins în Ungaria». Celelalte cronice numesc pe Gyula cel Tânăr, contemporanul lui Stefan, ca pe al treile duce unguresc în Ardeal. *Chronicon pictum* p. 127. *Chronicon Dubnicense* p. 31. *Chronicon Budense* p. 42.

Gyula, după care capitala Ardealului s'a numit *Gyula-Fehérvár* (=Alba Iulia), este adevărat și prin mărturiile byzantine ca unul din ducii ungurești, numit grecește *Gylas*. Dar acest nume nu se arată aci ca nume personal, ci ca titlu de dignitar. (*Tuhutum* și *Horca* din tradiția cunoscută notarului lui Bela ar fi deci numele personale ale celor doi *Gylas* dintâi, cum *Procui* eră, după Thietmar, numele celui ultim.) Pe la 951, *Gylas* se botează în Constantinopol și primește dela împăratul titlul de *Patriciu*, cum și un episcop pentru țeara sa, cu nume Ieroteu. (*Const. Porphyrog.* de adm. imp. c. 40.

Muralt op. cit. I, 525.) După cronicile ungurești, Gylas (ungurește Gyula, nume identificat apoi cu Iuliu) domnește pe atunci în Ardeal. El pare să fi pătuns aci pe timpul domniei lui Zoltan, fiul lui Arpad, timp indicat prin numirea *Erdeeli Zoltan*. (Cronicarii derivă acest nume, cum am văzut mai sus, dela Zoltan, străbunul lui Stefan, pe care ei îl pun însă greșit ca fiind în viață încă pe timpul lui Stefan, care i-ar fi dat Ardealul.) Însă domnia ducelui unguresc se întindea numai asupra unei părți a țerii, cea vecină cu Ungaria (regiunea Someșului și pe Mureș până pe la Alba Iulia). Dincolo de țeara lui Gyula, în locuri muntoase și tari ale «părților transilvane», ceea ce indică partea sud-estică a Ardealului, există încă un ducat, numit bulgar, până în timpul lui Stefan cel Sânt.

Chiar în partea unde cronicile ungurești arată acest ducat «bulgar», cele dintâi documente relative la ea arată teritoriul numit «*terra Blacorum*» (țeara Românilor), ca teritoriu autonom încă în secolul XIII. (*Documente privitoare la istoria Românilor* I, p. 75 a. 1222; p. 77 a. 1222; p. 79 a. 1223; p. 84 a. 1224; p. 120 a. 1231.) Deci ducatul bulgar supus de Stefan cel Sânt, care lasă după sine «*țeara Românilor*», se desvelește ca ducat mai probabil român, numit bulgar numai din cauza dependenței sale de imperiul bulgar. El eră sau o rămășiță din ducatul român cunoscut notarului lui Bela, sau un al doilea ducat ardelenesc de același fel, ramas dependent de imperiul bulgar până în timpul lui Stefan cel Sânt. Și numele ducelui *Kean*, sau *Kan* nu este decât turanico-bulgărescul *khan* (=principe sau guvernator), adevărat vasal al imperiului bulgar. Amintirea despre supremația bulgară eră aci vie încă în anul 1231. Un document din acel an zice că moșia unui Român din țeara Făgărașului eră în posesiunea acelei familii

«dela părinți, moși și strămoși, încă din timpul când acea țeară a Românilor se zice că eră țeara Bulgarilor.» (Docum. I, 120 : a temporibus iam quibus ipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fertur.)

Prin această supremație bulgară în Ardeal se explică cum pe la anul 950 *Constantin Porphyrogenitul* (de adm. imp. c. 40), scriitorul cel mai bine informat despre Unguri, putea să spună că Ungurii, ocupând părțile de lângă «Tisa, Bega și Timiș până la podul lui Traian, se hotăresc cu *Bulgarii la resărit*, unde îi mai desparte pe ei și Dunărea, iar cu *Pecenegii la mează-noapte*». După același autor, Pecenegii se întindea delă Nipru până la gurile Dunării și până la Carpați, locuind în apus de fluviul Nipru, pe Bug, Nistru, Prut și Siret (cap. 13, 37, 38, 40, 42.) În aceste locuințe, Pecenegii eră vecinii de mează-noapte ai Ungurilor numai prin faptul că Țeara Românească și partea resăriteană a Ardealului eră dependente de imperiul bulgar, din care causă Bulgarii sunt numiți ca vecini resăriteni ai Ungurilor. Pe lângă acest hotar, Bulgarii și Ungurii mai eră despărțiți, tot la resărit, și *prin Dunăre*, care din jos de Milanovatz până la Orșova curge delă mează-zi la mează-noapte, formând astfel exact un hotar resăritean al Ungariei spre Bulgaria.

În ducatul româno-bulgar din Ardeal, cucerit de Ștefan cel Sânt, cronicile ungurești arată ca locuitori și pe Șchii (Sclavi=Slavi). Încă până astăzi, o suburbie a Brașovului se numește *Șchei*. Aceștia sunt vecinii Sloveni, respândiți peste tot teritoriul Daciei; sub stăpânirea bulgară, ei au fost numiți și Bulgari, ca și Slovenii din Bulgaria. Un rest din această populațiune sloveană s'a păstrat în Ardeal, cu numele de *Bulgari*, încă până în secolul trecut. (*Miklosich*, Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Denkschriften der Aka-

demie der Wissenschaften, Vienna 1855. Ph.-h. Cl. VI, 105 squ.) Românii le-au păstrat vechiul nume din timpul anterior stăpânirii bulgare, numindu-i *Șchii* sau *Șchei* (derivat conform foneticei române din *Sclavi*). Cum pe sine, așa și pe conlocuitorii lor Slavi, Românii nu-i consideră ca Bulgari, cum numeă străinii și pe unii și pe alții în urma stăpânirii bulgare. Acești Slavi au dispărut apoi, fiind mai ales romanizați, lăsându-ne însă numeroase slavisme în limbă și în nomenclatura topografică a țărilor noastre.

22) *Vieața St-lui Gerard*, episcop de Morisena (azi Csanád pe Mureș) sub Stefan cel Sânt, spune despre ducatul bănățean, supus de Stefan, următoarele: «In acea vreme eră un oarecare principe în cetatea Morisena, cu nume Achtum, foarte puternic. El fusese botezat după ritul Grecilor în cetatea Vidin. El eră foarte mândru de vitejia și puterea sa. . . . Iar regelui Stefan nu-i da deloc onoarea cuvenită, încrezându-se în mulțimea ostașilor și nobililor sei peste care domnea. . . . El și-a usurpat putere asupra sării regești ce descindea pe Mureș, punând în porturile acestui riu până la Tisa vameși și păzitori, și supunea toate la tribut. El a primit puterea dela Greci, și a făcut în zisa cetate Morisena o mănăstire în onoarea sfintului Ioan Botezătorul, punând într'nsa abate cu monachi greci, după ordinea și ritul lor. Acestui bărbat eră supusă țeara dela riul Criș până la părțile transilvane și până la Vidin și Severin, care toate le ținea sub puterea sa.» (*Endlicher*, *Monumenta Arpadiana* p. 214—215.) In cele următoare (*ibid.*) se zice că acest principat a fost supus de Stefan cu ajutorul unui ostaș al lui Achtum, numit Cianadin (*Chanadinus*), care trecu la Stefan și omori pe Achtum în luptă, devenind apoi comite al provinciei; după dînsul,

cetatea Morisena a fost numită Chanadina (Chanadina, azi Csanád).

Dependența lui Achtum de *Greci* și a țerii lui de episcopatul bulgar de *Vidin*, arătată aci, nu poate avea alt înțeles decât *dependența de imperiul bulgar*, confundat și aci, ca la notarul lui Bela, cu imperiul byzantin. Numele *Achtum* este învederat turanic; el poate fi sau unguresc sau bulgăresc. (Nume unguresc: *Tubutum*; cuvinte turano-bulgărești: *tochaltom*, *tutom* ș. a.) Dar chiar unguresc fiind, singur numele nu dovedește naționalitate ungurescă. În Vieța lui Gerard nu se află nici o indicațiune că Achtum ar fi Ungur. Dependența lui de imperiul din sudul Dunării, legăturile cu biserica bulgară și ostilitatea lui către regele unguresc îl arată, din contra, străin de Unguri. Afară de Vieța lui Gerard, numai notarul lui Bela mai face mențiune de acest principe. El zice că *Achtum* era *descendentul ducelui bănățean Glad, pe care Ungurii l-au aflat în țeară și care a devenit apoi vasal unguresc*. Cap. II: «Glad... ex cuius progenie Ohtum fuit natus, quem postea longo post tempore sancti regis Stefan Sunad (= Chanadinus) filius Dobuca nepos regis in castro suo iuxta Morisium interfecit, eo quod predicti regi rebellis fuit in omnibus. Cui etiam predictus rex pro bono servicio suo uxorem et castrum Ohtum cum omnibus appendiciis suis condonavit... quod castrum nunc Sunad (= Csanád) nuncupatur.» Cap. 44: «Glad... ex cuius etiam progenie longo post tempore descenderat Ohtum, quem Sunad interfecit... Glad, a cuius progenie Ohtum descendit»...

După aceste știri, principatul lui Achtum nu poate fi considerat decât ca remas din ducatele aflate de Unguri în Dacia în dependență de imperiul bulgar și supuse de ei. El a continuat să existe în dependență

de Unguri, care pe la 950 sunt arătați ca stăpânind și această parte (*Const. Pospthyrog. de adm. imp. c. 40*); apoi desfăcându-se de supremația ungară și reînnoind vechile legături cu imperiul bulgar, el a fost recucerit și desființat de Stefan cel Sânt. Intinderea lui fiind arătată spre mează-noapte până la Criș, el cuprindea și partea din mează-zi de Criș a fostului ducat bihorean. În acord cu această știre, notarul lui Bela zice despre ducatul bihorean că Ungurii au cucerit numai partea dintre Someș și Criș a acestui ducat, iar restul (partea dintre Criș și Mureș) a rămas ducelui Menumorout sub supremație ungurească. (cap. 28, 51.) Această parte meridională a ducatului bihorean se găsește apoi unită cu ducatul bănățean sub Achtum.

23) Cea mai bună lucrare asupra cnezatelor românești din Ardeal și Ungaria este tot încă cea a contelui *Iosef Kemény*, Ueber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen. Magazin für Geschichte Siebenbürgens, Kronstadt 1846, vol. II, pag. 286 sq. După acest autor, a cărui obiectivitate și bun simț se distinge atât de mult de noua școală a istoriografiei ungurești de astăzi, instituția cnezatelor românești are originea în timpul cuceririi ungurești, prin care s'a desființat organizațiunea politică a Românilor găsită de Unguri, dar așa că urmele ei s'au mai păstrat câtva timp prin cnezii români. Mai întâiu stăpâni ai teritoriilor posedate de ei și conducători ai poporului lor, cnezii români, constatați mai ales pe domeniile coroanei, au devenit, prin cucerirea ungurească, supuși dominiali, însă cu toate acestea rămânând conducătorii autonomi ai poporului lor pe acele teritorii. În urmă, mulți din cnezii români, fiind nobilitați pentru merite personale sau prin trecere la catolicism, au dobândit succesiv

cnezatele lor ca proprietate liberă cu titlu de nobilitate, dispărând astfel în nobilimea ungurească și maghiarizându-se, pe când cnezii nenobilitați au căzut în sfârșit la starea de iobăgie. Așa instituția cnezatului a urmat din ce în ce să se desființeze de sine. În sec. XVII, cnezii români nu se mai găsesc decât ca juzi sătești supuși nobililor, la care stare ei începuse a decădea succesiv mai denainte. — Numele lor slavon (în limbele slave *knjaz* înseamnă *principe* sau *nobil*), cu asemenea accepțiune ca la Bulgari, confirmă proveniența lor din timpul supremației bulgare. Originea lor dela *vechii proprietari ai țerii* denainte de cucerirea ungurească o arată și cronicarul *Kéza* (pag. 97) în capitulul «*De ud-wornicis*» (=vornici), prin care înțelege pe *cnezi*, numiți astfel și de cronicarul *Ioan de Küküllö* (Chronicon Dubnicense p. 191). *Notarul lui Bela* (cap. 44) menționează *cnezi bulgărești* în ducatul bănățean al lui Glad, care cad în lupta cu Ungurii.

Cu totul pe dos se înfățișează lucrul în un articol publicat (nu înțelegem cu ce rost, în felul cum e dat) în *Revista pentru istorie archeologie și filologie* sub direcțiunea d-lui *Gr. G. Tocilescu*, București 1885 vol. V, p. 129 sq: Date privitoare la istoria cnezatelor române de *F. Solyom-Fekete*, în traducere de *P. Dulșu*. După acest descoperitor de «date noue», cnezii români, sunt veniți abia în secolul XIII din peninsula balcanică, immigrând cu «*hordele*» lor spre a coloniza «*deșerturile pustii*» din țerile locuite astăzi de Români, *asignate lor, chiar și în Țeara Românească, de regii ungurești*. Această părere (dacă așa poate fi numită) — de altminte lansată mai denainte de *Hunsalvy* și *Réthy* (al căror lucru de predilecție a fost sau este să denatureze faptele relative la originile noastre) — se recomandă ca *basată pe documente noue*. Dar în zădar cău-

tăm, în documentele anexate, probele pentru ea. Aceste documente nu dau decât o confirmare mai mult a rezultatelor investigatorului obiectiv *Kemény*, pe lângă dovezi de autonomie și mai largă a Românilor de sub coroana ungurească decât el a putut să admită pe baza documentelor ce cunoaște.

Despre voevodatul Românilor din Maramureș, v. *Wenzel*, *Kritikai fejtegetések Máramarosmegye történetéhez*, Pesta 1857; și studiul meu: *Zur Geschichte der Rumänen in Marmarosch*, în *Romänische Revue* 1890 No. 1 și 2. Despre teritoriile autonome ale Românilor în Ardeal și Ungaria și despre dreptul lor național (jus valachicum), v. *Pič*, *Ueber die Abstammung der Rumänen*, Leipzig 1880; și (*de același*) *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht*, Leipzig 1882.

24) Dependența politică de imperiul bulgar a avut de urmare, bine înțeles, și dependența Românilor din nordul Dunării de biserica bulgară. Până la încreștinarea Bulgarilor (864), Românii de sub stăpânirea bulgară au avut în biserică limba latină, dela care ne-a ramas terminologia creștină de origine romană. În provinciile romane din sudul Dunării: Moesia, Dacia Aureliană și Illyria, cuprinse sub numele colectiv *Illyricum*, cu episcopi latini și cu arhiepiscopatul roman al Primei Justiniane, subordonat Romei, limba bisericească eră cea latină. Jurisdicțiunii arhiepiscopatului Primei Justiniane, înființat de împăratul Justinian (535) în locul seu natal (Turesium lângă Procoplje de astăzi în partea sud-estică a Serbiei) în Dacia Aureliană, era supuse, după novella XI, provinciile: Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Mysia secunda, Dardania, Praevalitana, Macedonia secunda, partea Pannoniei pe la Sirmium, împreună cu câte-va puncte stăpânite atunci de

Romani în nordul Dunării. (Quum igitur in praesenti, deo auctore, ita nostra respublica aucta est, ut *utraque ripa Danubii* iam nostris civitatibus frequententur, et tam Viminacium, quam Recidua et Literata, *quae trans Danubium sunt*, nostre iterum ditioni subiectae sint..... Aci sunt înțelese fortificațiunile cetăților dunărene ce se întindea și pe malul stâng, pe ținutul Daciei stăpânite de Gepizi ca federați ai imperiului.)

După așezarea Slavilor în aceste părți, arhiepiscopatul Primei Justiniane și celelalte episcopate latine din provinciile dunărene dispar în secolul VII. Creștinii remași în părțile ocupate de barbari atârnă apoi de arhiepiscopatul de Thessalonic, care era subordonat Romei. Încă în anul 860, arhiepiscopul de Thessalonic se află numit ca *vicar al Papei* în diocesele: Epir, Illyria, Macedonia, Thessalia, Achaia, Dacia, Moesia, Dardania, Praevalis. (*Muralt* I, 437.) Prin *Dacia* se înțelege aci, ca și în novella lui Justinian, *Dacia Aureliană*. Dar e bine înțeles că creștinii din Dacia lui Traian, parte încreștinați prin cei din imperiul roman, parte emigrați încoace din părțile ocupate de Slavi și Bulgari (emigrațiune ce a trebuit să urmeze mai ales înainte de încreștinarea Bulgarilor), aparține la aceeași biserică, întrucât oarecare legătură mai putea fi întreținută cu ea. În așa legătură, autorul Vieței S-lui Dimitre dela Thessalonic (din secolul IX) a căpătat știre de *numeroșii creștini romani* ce-i menționează în nordul Dunării pe la finea secolului VII. (v. n. 18.) În perioada romană a bisericii din Illyricum înainte de încreștinarea Bulgarilor, Slavii peninsulei balcanice, cum și cei din Panonia au primit primele elemente creștine în formă latină, cum arată câte-va cuvinte creștine de origine română în limba lor. (*Miklosich*, Die christliche Terminologie der slavischen

Sprachen. Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften, ph.-h. Cl. XXIV. Vienna 1876.)

Înceștinarea Bulgarilor a hotărît în sfârșit soarta bisericii române. În a. 864, principele bulgar Boris (852—888) primî creștinismul în urma resboiului cu Byzantinii. El se boteză, cu mai mulți boieri ai sei, chiar în locul unde s'a încheiat pacea; împăratul Mihail III a asistat ca naș, și Boris primî în botez numele Mihail. Intors din resboiu, Boris oprimă o rescoală a partidului păgân și prefăcù Bulgaria în stat creștin. (*Jireček* op. cit. p. 153 squ.) După înceștinarea Bulgarilor, urmată sub influența imperiului byzantin, Constantinopolul și Roma își dispută dreptul de jurisdicțiune asupra bisericii bulgare, al cărei teritoriu, cu creștinii din părțile locuite de Români, se găsește, numai cu patru ani înainte (860), încă aparținând la biserica romană. Domnul bulgar Boris, mai întâiu recunoscând pe Patriarchul de Constantinopol și primind ritul grecesc (864—866), apoi recunoscând pe Papa și primind ritul latin (866—870), se întoarse în sfârșit iarăși la ritul grec, recunoscând jurisdicțiunea Patriarchului de Constantinopol și primind de acolo un arhiepiscop (870). Causa din care Boris se desfăcù de Roma cră că Papa nu voiă să numească arhiepiscop al Bulgariei pe episcopul Formosus, trimes de Papa în Bulgaria în a. 866 și cerut de Boris ca arhiepiscop.

Acest *Formosus* este cunoscut și tradiției moldovenești asupra originii Românilor, păstrată în *cronica anonimă* a Moldovei. Tradiția spune că străbunii Românilor, urmașii fraților *Roman* și *Vlachata* (eponimii *Românilor* numiți și *Vlachi*), s'au despărțit de Latini când «*Formos Papa au trecut dela pravoslavie la lătinie*». (*Bogdan*, *Vechile cronicile moldovenești până la Ureche*, pag. 185.) *Formos Papa* este identic cu *episcopul latin Formosus* al Bulgarilor și

Românilor din imperiul lui Boris, care episcop, după desfacerea domnului bulgar de Roma, a părăsit Bulgaria și a fost apoi Papă la 891—896. (*Dümmler, Auxilius und Vulgarius. Quellen und Forschungen zur Geschichte des Papstthums. Leipzig 1866.*) Ca Papă, Formosus restabili legăturile cu biserica bulgară sub tsarul Simeon (893—927), care, după cum arată corespondența lui Ioaniță, domnul Românilor și Bulgarilor, cu Papa (*Docum. I, 26 a. 1204*), a primit coroana dela Roma, iar archiepiscopul bulgar titlul de Patriarch. (Titlul recunoscut de Papa a fost, mai probabil, cel de Primat, titlul fostului arhiepiscop roman al Primei Justiniane, a cărui circumscripție coincidea aproximativ cu cea a arhiepiscopatului bulgar; titlul de Primat se dă apoi și arhiepiscopului româno-bulgar din imperiul lui Ioaniță.) Dar reînnoitele legături cu Roma fură iarăși desfăcute sub Petru (927—968), care, deși primise și el coroana dela Roma, se întoarse apoi la biserica grecească (după cununia sa cu nepoata împăratului byzantin Roman în 8 Octombrie 927), fiind recunoscută de Patriarhatul Constantinopolitan autocefalia bisericii bulgare, cu titlul de Patriarch pentru arhiepiscopul bulgar. În urmă, tsarul Samuil (976—1014) a primit iarăși coroana dela Roma. Tradiția noastră despre despărțirea Românilor de Latini sub *Papa Formosus*, tradiție învederat bisericască, se rapoartă la deslipirea noastră de biserica romană sub Boris în a. 870, când *episcopul Formosus* (devenit apoi Papă) părăsi Bulgaria, după ce Boris se întoarse la biserica grecească. Până atunci, ritul latin a fost dominant în biserica noastră dependentă de Roma.

Ritul grec, abia introdus în biserica bulgară în cei doi ani dintâi (864—866) și reintrodus după desfacerea de Roma, făcù apoi loc ritului slav. Acesta s'a introdus în Bulgaria abia cătră sfârșitul domniei lui Boris (888).

și anume din Moravia, patria liturghiei slavone, introdusă acolo prin frații Constantin (după călugărire Ciril) și Metode, încreștinătorii Moravilor (862), nu însă și al Bulgarilor, cum se credeă greșit. După moartea lui Metode în Moravia (885), discipulii sei, persecutați de «trilinguiști» (care nu admiteă în biserică decât trei limbi: latina, greaca și ebraica), părăsiră țeara lor și veniră în Bulgaria, unde introduseră ritul slav exilat din Moravia. Prin încreștinare și prin ritul slav se desăvârși slavizarea Bulgarilor. (Jireček op. cit. p. 150 squ.) Pe atuncea, toată Dacia, afară de Moldova, eră dependentă de imperiul bulgar. În această dependență, Românii din Dacia au primit și ei ritul slav, păstrat în biserică bulgară și după restabilirea legăturilor cu Roma sub Simeon. Legăturile noastre cu biserică bulgară continuând și după desființarea imperiului bulgar (1018), ritul slav a prins rădăcini atât de adânci la noi încât el se mântinu în biserică noastră până în secolul XVII. Așa ne-a fost fatalul destin al istoriei.

25) Dacă partea sud-estică a Ardealului, până pe la 1003, și Bănatul Timișean, până după 1003, sunt încă arătate ca dependente de imperiul bulgar, cu atât mai mult Țeara Românească, asupra căreia ne lipsesc știri directe din timpul din urmă al imperiului bulgar, trebuie să fi remas în legătură cu acest imperiu până la desființarea lui în a. 1018. Știrea (raportată la Țeara Românească) din *Vieța lui Ștefan cel Sânt* (Legenda minor cap. 5. ed. *Florianus* I, 6. cf. Legenda maior ibid. p. 23. Hartvici *Vita Stephani regis* ibid. p. 53, 55) despre năvălirea în Ardeal a Pecenegilor ieșiți din *părțile Bulgarilor* (partibus Bulgarorum egressi), de unde ei vin *cu multă pradă* (auri et argenti copiositate, multaque varietate ornamentorum, curribus onustis), se ra-

poartă la Bulgaria propriu zisă, unde ei fac o incursiune în a. 1026. (*Muralt* I, 600.) Chiar în acel timp, înainte de luptele lui Stefan cu împăratul german Conrad II din 1029—1030, e pusă năvălirea Pecenegilor în Ardeal.

26) După supunerea imperiului bulgar, împăratul Vasile II regulează, prin trei chrisoave din anii 1019—1020, situațiunea bisericii bulgare. (*Golubinski*, *Kratkiĭ očerkъ istorii pravoslavnychъ cerkveĭ bolgarskoĭ, serbskoĭ i rumynskoĭ*. Moskva 1871. pag. 259 sq.) În una din aceste chrisoave el zice: «Deși am cucerit această țeară, noi totuși am păstrat neatinse drepturile ei, pe care le-am întărit prin chrisoavele și sigiliile noastre». Aceste drepturi se rapoartă la biserica bulgară și la autonomia ei. Biserica bulgară eră autocefală, cu un Patriarch în frunte, care în timpul din urmă aveă scaunul la Ochrida, ultima capitală a imperiului bulgar. Prin acele chrisoave, Vasile II confirmă autocefalia bisericii bulgare, însă capului ei nu-i recunoaște titlul de Patriarch, ci numai pe cel de Archiepiscop. El supune jurisdicțiunii arhiepiscopatului de Ochrida 30 episcopate în următoarele părți: Epir, Albania până dincolo de Ianina, Macedonia, Thessalia de Nord, Rhodope, Sofia, Vidin, ținutul Moravei, Belgrad, Prizren, Rasa și Lipljan în Câmpul Mierlei. Aceasta eră întinderea imperiului bulgar în dreapta Dunării în ultima sa fasă. Bulgaria resăriteană, cu mitropolia dela Silistria și cinci episcopate, cucerită de Byzantini mai înainte (972), remase supusă Patriarhatului Constantinopolitan.

În chrisovul din 1019, Vasile II mai dispune ca arhiepiscopul de Ochrida să aibă jurisdicțiune și asupra *Vlachilor din toată Bulgaria*. (*Golubinski* p. 263: και λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων, καὶ τῶν ἀνά

πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων...) In peninsula balcanică, Românii locuiau chiar în părțile arătate ca formând imperiul bulgar în timpul din urmă. Aceste părți sunt însă îndestul determinate prin numirea celor 30 episcopate ce aparținează la circumscripția arhiepiscopatului de Ochrida. Deci menționarea deosebită a *Vlachilor din toată Bulgaria* are, după toată probabilitatea, înțelesul că împăratul recunoaște jurisdicțiunea arhiepiscopului de Ochrida și asupra Românilor din părțile dincoace de Dunăre ce au fost dependente de imperiul bulgar, care părți vor avea să rămână, ca și până atunci, sub jurisdicțiunea aceluia arhiepiscopat. Eată de ce, când mai în urmă se organizează biserica română din Principate, noi o găsim la început în dependență de arhiepiscopatul de Ochrida. Această dependență datează din timpul imperiului bulgar.

Părerea că legăturile Românilor din nordul Dunării cu arhiepiscopatul de Ochrida, numit și al *Primei Justiniane*, ar data încă dela vechiul arhiepiscopat roman al *Primei Justiniane* este greșită. Acest arhiepiscopat, cum am văzut, a încetat să existe în secolul VII; iar arhiepiscopatul de Ochrida, care abia dela 1156 încoace se găsește numit și al *Primei Justiniane* (*Golubinski* p. 287), eră continuarea arhiepiscopatului bulgar (creat în 870), care în timpul din urmă al imperiului bulgar și-a mutat scaunul (din capitala de până atunci a imperiului), odată cu residența tsarilor, la Ochrida, ultima capitală a imperiului. Titlul de *arhiepiscop al Primei Justiniane*, pe care mai târziu îl ia arhiepiscopul de Ochrida, nu este decât o reminiscență istorică, fără altă legătură cu vechiul arhiepiscopat roman decât coincidența teritorială a circumscripțiunilor ambelor arhiepiscopate, dar cu residențe și origini deosebite. Prin asemenea reminiscență istorică, se poate

că deja arhiepiscopatul bulgar — mai ales sub tsarii Simeon și Samuil, care au reînnoit legăturile cu Roma, primind de acolo și coroana — eră considerat ca restaurare a fostului arhiepiscopat roman în acele părți. În Roma, asemenea reconstruiri istorice eră un us des constatat. Dar el nu este constatat, cel puțin până acum, pentru arhiepiscopatul bulgar, și mai apoi arhiepiscopul de Ochrida nu se găsește numit arhiepiscop al Primei Justiniane înainte de 1156.

Când s'a înființat cel întâiu episcopat român în dependență de Ochrida, nu e cunoscut. Prima mențiune de *episcopi ortodocși în părțile românești* (dincoace de Carpați) se face în a. 1234, dar fără a se arăta unde eră scaunul lor. (*Docum. I, 132.*) Înainte de a avea un episcopat propriu, Românii din nordul Dunării aparțineau, după indiciile istorice și geografice, la episcopatul de Vidin, numit în chrisovul lui Vasile II ca supus jurisdicțiunii arhiepiscopului de Ochrida. Ducele bănațean Achtum, contemporanul lui Stefan cel Sânt, primește din *Vidin* preuții pentru țeara sa. (v. n. 22.) Episcopul numit de Patriarchul Constantinopolitan pe la 951 pentru ducatul unghuresc al lui Gyula din Ardeal (v. n. 21) nu mai este menționat în urmă; Ungurii devenind apoi catolici, acest episcopat al lor, supus Patriarchatului Constantinopolitan, a încetat să existe. În dependență de acest Patriarchat și sub coroana unghurească, el n'ar fi putut să rămână nementionat, dacă mai există ca episcopat în Ardeal. Cele dintâi știri următoare despre biserica Românilor din Ardeal și Ungaria o arată în dependență de mitropolia Ungro-Vlachiei, ceea ce denotă unitatea bisericii române, dincoace și dincolo de Carpați, și pentru timpurile anterioare. Această unitate, în dependență de arhiepiscopatul de Ochrida, se învederează și prin ritul slav, comun tuturor

Românilor din nordul Dunării până la introducerea limbii naționale în biserică.

27) *Der Nibelunge nôt*, av. XXII. ed. *Bartsch* pag. 220.

28) Cronicele ungurești, povestind întâiul descălecat al Ungurilor, adecă venirea Hunnilor, spun că ei au trecut prin țeara *Cumanilor albi*, prin Susdalia și Ruthenia, apoi prin țeara *Cumanilor negri*, până au ajuns în Ungaria. *Keza* p. 58—59: «Bessorum et Comanorum alborum terras transirent. Deinde Sosdaliam, Rutheniam et nigrorum Comanorum terras ingressi, tandem usque Tize flumen . . . pervenerunt.» *Chronicon pictum* p. 108: «tandem Bissos et Cumanos albos, deinde Susdalos Ruthenos terramque nigrorum Cumanorum intravere. Abinde egressi usque ad Tysciam pervenerunt». cf. *Chronicon Dubnicense* p. 9. *Chronicon Budense* p. 14. *Chronicon Posoniense* p. 7. *Chronicon Monacense* p. 215. Nici Susdalia și Ruthenia, nici țeara *Cumanilor albi* și a *Cumanilor negri* nu există pe timpul Hunnilor; ele există însă când s'a scris cronică ungurească care a dat mai întâiu această știre, așa că cronicarul pune în timpul Hunnilor charta etnografică a Europei resăritene din timpul seu. Istoria Hunnilor, pentru care toate cronicile ungurești au ca izvor comun una și aceeași cronică mai veche, e scrisă înainte de invasiunea Tătarilor. În acel timp eră *Cumanii negri* ai cronicelor ungurești. Țeara lor, ultima în calea spre Ungaria, e arătată ca fiind situată la hotarele resăritene ale Ungariei; ea cuprindea deci Moldova și partea resăriteană a Țerii Românești, numite și în documentele ungurești Cumania.

29) *Constantin Porphyrogenitus* de adm. imp. c. 42, ed. Bonn. p. 177: τοῦ Σάρκελ τοῦ τῶν Χαζάρων κάστρου. . .

ἐρμηνεύεται δὲ παρὰ αὐτοῖς τὸ Σάρκελ ἄσπρον ὀσπίτιον. cf. p. 178—179. ibid. c. 37 p. 167: κἄστρον πρῶτον τὸ ὀνομασθὲν παρὰ τῶν Πατζινακιδῶν Ἄσπρον διὰ τὸ τοῦς λίθους αὐτοῦ φαίνεσθαι καταλεύκους. . . . După Constantin Porphyrogenitul, numele *Cetate Albă* ar deriva dela zidurile albe ale cetății. In adevăr, capitala având cea mai întâiu cetate de piatră, ea urmă să fie numită, spre deosebire de cetățile de lemn, *Cetate Albă*. Epitelul alb, întrebuițat mai întâiu cu înțeles distinctiv pentru capitală, a căpătat apoi înțelesul de *fruntaș* sau *dominant*.

30) Episcopul *Bruno*, care in timpul lui Ștefan cei Sânt petrecea în Ungaria ca misionar, scrie pe la 1006: «Audiui enim de *Nigris Ungris*, ad quos, quae numquam frustra vadit, sancti Petri prima legatio venit, . . . qui conversi omnes facti sunt Christiani.» (*Mon. Hung. hist. Diplomataria* VI, 17.) Țeara *Negrilor Unguri* e arătată ca fiind identică cu *Ardealul* în o interpolatiune din sec. XII în cronica lui *Ademar de Chabanne*, *Monum. Germ. SS.* IV, 131: «Stephanus etiam rex Ungrie bello appetens *Ungriam Nigram*, tam vi quam timore et amore ad fidem veritatis totam illam terram convertere meruit.» ibid. p. 129: «Brunus episcopus . . . abiit in provinciam *Ugariam*, quae dicitur *Alba Ungria* ad differentiam alteri *Ungrie Nigre*.»

31) *Cinnamus* ed. Bonn. p. 260: καὶ Βλάχων πολὺν ὄμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάσαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῇ Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβάλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Ὀθωνικήν, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις.

32) *Roesler* (*Romänische Studien* p. 85) caută în im-

periu byzantin pe Vlachie numiți aci ca oaste deosebită de cea byzantină. Chiar admitând că Românii din imperiu ar fi putut să formeze un corp deosebit în armata imperială, ceea ce nu este deloc probabil, totuși adausul explicativ al cronicarului byzantin că acei Vlachi «*se zice că sunt urmași ai vechilor coloni din Italia*» exclude interpretarea silită a lui Roesler. Oare chiar unde vorbește de atacul făcut din Țeara Românească asupra Ungariei, cronicarul byzantin ar fi găsit motiv să facă mențiune de originea Vlachimilor din imperiu? Insuși *Tomaschek* (*Zur Kunde der Haemus-Halbinsel* p. 485), aderentul teoriei lui Roesler, zice: «Auf Wlachen nördlich vom Delta muss jedenfalls die berühmte Stelle bei Kinnamos bezogen werden». — Cu privire la regiunea de unde s'a făcut atacul, cf. *Huber*, *Geschichte Oesterreichs* I, 365.

33) *Cinnamus* p. 261:

Ἐνθάδε Παννονίης ποτὲ ἄκριτα φύλα γενέθλης
Δεινὸς Ἄρης καὶ χεῖρ ἔκτανεν Ἀῶσόνων.

Ῥώμης ὁππότε κλεινῆς δῖος ἄνασσα Μανουήλ,
Κομνηνῶν κρατόρων εὐχος ἀριστονόων.

Numele de *Ausoni* (popor vechiu în Italia de Sud), întrebuintat în latinește, mai ales la poeți, pentru *Latini*, *Romani* sau *Itali* (*Forcellini*, *Totius Latinitatis lexicon* I, 297), se întrebuintează în același înțeles și de scriitorii greci. (*Henricus Stephanus*, *Thesaurus Graecae linguae* I, 2, col. 2489: Ἀῶσωνες.) *Priscus*, scriitor byzantin pe la mijlocul secolului V, înțelege prin Ἀῶσόνων φωνή (= limba Ausonilor) limba romană rustică, vorbită pe timpul seu în provinciile dunărene ale imperiului roman oriental, care limbă o găsește cunoscută și la curtea lui Attila în urma atingerii Hunnilor cu Românii din imperiu. (ed. Bonn. pag. 190, 206.) Cu numele *Ausoni*

el deosebește deci pe *Romani* de *Greci*, numiți de altminte și unii și alții *Ῥωμαῖοι*. La scriitorii byzantini mai târzii se găsește, mai ales în viersuri, denumirea *Ἀυσονάρχης* (= *Ausonum princeps*) și *Ἀυσονοκράτωρ* (= *Ausonum dominus*) pentru împărații romani-byzantini. (*H. Stephanus* I, 2, col. 2488, 2490.) Ca nume de popor din epoca byzantină găsim întrebuințat, la Byzantini, numele *Ausoni* numai la *Priscus* în înțelesul arătat, apoi la *Cinnamus* în viersurile citate. În aceste viersuri, *Ausonii* pot să însemneze, după analogia *Ἀυσονάρχης* și *Ἀυσονοκράτωρ*, pe *Byzantini* (numiți *Ῥωμαῖοι* = *Romani*); iar în înțeles de popor latin, precum se întrebuințează de regulă, acest nume ar putea să aibă în vedere pe *Românii* aliați cu Byzantinii în contra Ungurilor, pe care cronicarul byzantin îi numește ca *urmasi ai vechilor coloni din Italia*.

34) *Nicetas Choniates* ed. Bonn. *Geoffroi de Villebardouin* ed. Wailly, Paris 1882. *Henri de Valenciennes* ed. eadem. *Robert de Clary* ed. Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, Berlin 1873. *Ansbertus* ed. *Fontes rerum austriacarum* SS. V. *Documente privitoare la istoria Românilor* vol. I. În toate aceste mărturii contemporane, Asaneștii sunt numiți, în mai multe locuri, *Vlachi* și nici odată *Bulgari*; o confuziune de numire, cum pretind unii autori slavi ce susțin bulgarismul Asaneștilor, nu poate fi deloc admisă, căci *Bulgarii* sunt numiți aici mai adeseori pe lângă *Vlachi*, deosebindu-se foarte lămurit aceste două popoare din imperiul Asaneștilor. Pe lângă numirea de *Vlachi*, dată Asaneștilor de toți scriitorii contemporani, este remarcabilă știrea lui *Nicetas Choniates* că un preut grec prins căută să câștige îndurarea lui *Asan*, implorându-l în limba lui, căci știeă limba *Vlachilor*. (pag. 617: τότε δὲ καὶ τῶν δορυκλώτων

τις ἱερέων εἰς τὸν Αἴμιον ἀιχμάλωτος ἀπαγόμενος, δεῖται τοῦ Ἀσάν ἀφελθῆναι, δι' ὁμορφονίας ὡς ἴδρις τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς ἔλεον αὐτὸν ἐκαλούμενος.)

35) *Docum.* I pag. 1. Papa Innocențiu III cătră Ioaniță : «audito quod de nobili urbis Romae prosapia progenitores tui originem traxerint»... p. 2. Ioaniță cătră Papa : «reduxit nos ad memoriam sanguinis et patrie nostre a qua descendimus.» p. 3. Papa cătră Ioaniță : «qui ex nobili Romanorum prosapia diceris descendisse»... p. 4 : «ut sicut genere, sic sis etiam imitatione Romanus, et populus terre tue, qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse»... p. 5. Archiepiscopul de Târnova cătră Papa : «tamquam heredes descendentes a sanguine Romano.» p. 6. Papa cătră archiepiscopul de Târnova : «ut qui a Romanis traxerunt originem, ecclesie Romane instituta sequantur»... p. 12. Papa cătră Archiepiscopul de Târnova : «ut sicut descendit ex nobili prosapia Romana, sic etiam ecclesie Romane instituta sequatur» ...

36) Chestiunea asupra naționalității Asaneștilor este, în esențial, definitiv rezolvată prin studiul lui Höfler, *Die Walachen als Begründer des zweiten bulgarischen Reiches der Asaniden, 1186—1257. Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften. Wien 1879. Ph.-h. Cl. XCV, 229 squ.* — *Vasilievski* (*Archiv für slavische Philologie, vol. IV. Berlin 1880. pag. 627 squ.*) susține un fel de compromis cu privire la chestiune, admitând că în Asanești eră reprezentate ambele naționalități : cea bulgară, prin descendența lor dela vechii tsari bulgărești ; cea română, prin faptul că ei au crescut în mijlocul Românilor din muntele Hemului, a căror limbă și-ar fi însușit. Dar descendența Asaneștilor dela vechii tsari bulgărești este foarte îndoioasă (cf. Höfler l. c.) și

nu poate dovedi nimic în contra unanimelor mărturii contemporane despre naționalitatea lor. Iar dacă limba bulgară era limbă oficială și bisericească în imperiul Asaneștilor (argument invocat de *Vasilievski* în sprijinul caracterului slav al acestui imperiu), aceasta dovedește atât de puțin bulgarismul lor, precum aceeași limbă oficială și bisericească în Principate bulgarismul Basarabilor și Mușăteștilor. După mărturiile autentice asupra imperiului Asaneștilor rămâne stabilit că statul era *româno-bulgar*, dinastia *românească*.

37) *Cedrenus* ed. Bonn. II, 527 squ. *Zonaras* XVII, 17. ed. Paris t. II pag. 240 squ. *Kekavmenos* p. 22, 28. cf. *Jireček*, *Geschichte der Bulgaren* p. 203 squ. Relatând această încercare de a restabili imperiul bulgar, scriitorii byzantini menționează numai pe Bulgari, nu și pe Români. Din știrile lor vedem însă că mișcarea pleacă din Bulgaria occidentală și cuprinde imediat Macedonia, Albania și Epirul, întinzându-se chiar până în Ellada. Chiar în aceste părți, știm că era locuințele principale ale Românilor din peninsulă, arătați ca element emina-mente ostil Byzantinilor (*Kekavmenos* p. 74). Așa fiind, Români nu putea să rămână pasivi în această mișcare, urmată chiar în părțile locuite de ei.

38) *Kekavmenos* p. 74—75: εἰ δὲ καὶ ποτε γενήσεται ἀνταρσία εἰς Βουλγαρίαν, καθὼς προείρηται, καὶ εἰ φίλοι σου ὁμολογοῦσιν εἶναι ἢ καὶ ὀμνουνται, μὴ πιστεύσης αὐτοῖς.

39) Marturul principal pentru începutul imperiului Asaneștilor este cronicarul byzantin *Nicetas Choniates* (ed. Bonn. p. 481 squ.), care a luat chiar parte la unele expedițiuni în contra lor. Scrieri: *Hopf*, *Geschichte Grie-*

chenlands, in *Ersch und Gruber*, Allgemeine Encyclopädie vol. 85 pag. 167 squ. *Roesler*, Romänische Studien, pag. 109 squ. *Hurmuzachi*, Fragmente zur Geschichte der Rumänen I, 12 squ. *Jireček*, Geschichte der Bulgaren p. 223 squ. *Uspenski Th.*, Obrazovanie vtorago bolgarskago carstva. Odessa 1879. (Recensiune de *Vasilievski*, in Archiv f. slav. Philol. IV.) *Höfler*, Die Walachen als Begründer des II. bulgarischen Reiches der Asaniden l. c.—Despre retragerea lui Asan și Petru peste Dunăre, unde ei adună oști spre a începe lupta din nou, v. *Nicetas Choniates* p. 487 squ. In resboaiile ce urmează sunt numiți mai ales *Vlachii* și *Cumanii* ca luptători. *Nic. Chon.*: Βλάχοι καὶ Κομάνοι sau Σκόθαι. *Geoffroi de Villehardouin*: Blas et Comains, li Blac et li Comain. *Henri de Valenciennes*: Blas et Comains, li Blac et li Comain. *Robert de Clary*: li Blaks et li Comains. *Ansbertus*: Blacorum et Comanorum. *Docum.* I, 51—52: Blachis et Commannis. Acești Vlachi uniți cu Cumanii nu sunt numai Români din sudul Dunării, ci în mare parte și cei din nordul fluviului. La 1199, *Nic. Chon.* zice că «Cumanii cu o ceată de Vlachi au trecut Dunărea și au năvălit în Thracia» (p. 663: Σκόθαι κατὰ μοίρας Βλάχων τὸν Ἰστρον διαβάαντες τοῖς Θρακικοῖς πόλισμασιν), fără ca să facă mențiune de o anterioară retragere a Vlachelor mysieni peste Dunăre. Intre popoarele din nordul Dunării ce luptă pentru Asanești sunt numiți și Bordonii (= Brodnicii) din Moldova. (*Uspenski*, op cit. Apendice p. 35.) Brodnicii, cum vom vedea în urmă, sunc identificați cu Români din Moldova meridională.

40) *Ansbertus* p. 54: Kalopetrus Blachorum dominus, itemque a suis dictus imperator Grecie p. 44: Kalopetrus, Blacorum et maxime partis Bulgarorum in

hortis Tracie dominus, qui se imperatorem et coronam imperialem regni Grecie ab eo sibi imponi efflagitat seque ei circa initium veris quadraginta millia Blacorum et Comanorum tenentium arcus et sagittas adversus Constantinopolim transmissurum constanter asseverabat. — Titlul de *imp̄erat al Grecilor* (traducere bulgărească a grecescului τῶν Ῥωμαίων = al Romanilor) se găsește și în documentele interne ale lui Ioan Asan II. *Docum.* I, 2 pag. 781: **Искн[х] царь Б[лхгар]w[мх] и Грѣкомѣ** (= «Asean imp̄erat al Bulgarilor și Grecilor»; diploma lui Ioan Asan II pentru Ragusani, fără dată). *Šafarik*, Památky. Praga 1870. pag. 94: **царь Искнь Блхгаром и Грѣкомь таже прочимъ странамъ** (= «imp̄eratul Asean al Bulgarilor și Grecilor și al celorlalte părți»; inscripția dela Stanimaka din a. 1230).

41) *Docum.* I, 2 squ. 159—165.

42) Μεγάλη Βλαχία în Thessalia, Μικρά Βλαχία în Pind, Ἀνώβλαχα în Epir, *Flachia* lângă Thessalonic. cf. *Roesler*, Rom. Stud. p. 105. Intre Balcan și Dunăre, scriitorii byzantini nu cunosc nici o *Vlachie*. Numai istoriografii francezi ai imperiului latin de Constantinopol întrebuițează câte odată numele *Blaquie* pentru tot imperiul Asaneștilor, în loc de numele complet *Bulgarie et Blaquie*, întrebuițat mai des. *Geoffroi de Villehardouin* p. 354, 374, 412, 461: *Johannis le roi de Blaquie*. De altminte, autorul întrebuițează numele *roi de Blaquie et de Bougrie*. — *Henri de Valenciennes* p. 505. *Robert de Clary* p. 51, 52, 84. — *Ansbertus* numește țeara dintre Balcan și Dunăre totdeauna *Bulgaria*, iar pe Asanești domni ai *Vlachilor și Bulgarilor* sau numai ai *Vlachilor*. — *Hopf*, Gesch. Griechenl. p. 165, pane o *Vlachie albă* între Dunăre și Balcan (Die

zwischen Hämos und Donau lebenden Wlachen, deren Land meist als Weiss-Wlachen bezeichnet wird); după dînsul urmează și *Jireček*, *Gesch. d. Bulg.* p. 218, cum și *Höfler*, *Die Walachen als Begründer des II. bulg. Reiches* p. 233, ș. a. În isvoarele ce am consultat n'am aflat acest nume decât o singură dată în o glossă la cronică lui Geoffroi de Villehardouin. ed. *Du Fresne (Ducange)*, *Histoire de l'empire de Constantinople sous les empereurs françois* (Paris 1657) pag. 81: «Iohannis qui ére Roi de Blakie et de Bougrie». . . . Notă marginală, după ed. *Vigenere* (Paris 1585): «Et des habitans du Mont Haemus qui est la basse Mysie, s'appelant maintenant *Blanki* și *Blakie*, et de Bulgarie». În cea mai nouă edițiune de *Wailly*, acest adaus lipsește între variante, neaflându-se în manuscriptele folosite. *Ducange*, în notele la cronică lui Villehardouin (pag. 303—304), admite după această glossă o *Vlachie albă* (blanche Blachie ou Valachie) în dreapta Dunării, numită așa spre deosebire de *Vlachia neagră* din stînga fluviului. Dar numai pe temeiul arătat nu putem susține această părere în înțelesul unei părți numite *Vlachia* între Dunăre și Balcan ca parte deosebită de Bulgaria. Numele *Vlachia albă*, neadeverit altfel, s'ar putea însă raporta la toată partea sud-danubiană a imperiului româno-bulgar, compus din *Bulgaria* (în sudul Dunării) și *Vlachia* (în nordul Dunării) și numit câte odată mai pe scurt numai *Vlachia* în loc de *Vlachia* și *Bulgaria*. În acest cas, epitetul *alb* s'ar fi dat părții sud-danubiane ca celei predominante (în mod analog ca la *Cumania albă* din același timp), spre deosebire de *Vlachia neagră* nord-danubiană; dar atunci *Vlachia albă* (înțelegându-se toată partea sud-danubiană a imperiului, numită de regulă *Bulgaria*) nu poate fi admisă ca existentă pe lângă Bulgaria, ci

numai ca identică cu aceasta. Fără Vlachia nord-danubiană ca parte a imperiului româno-bulgar, acest nume nu s'ar fi putut da părții sud-danubiane, al cărei nume adevărat eră Bulgaria.

43) *Docum. I, 31.* Ioaniță cătră Papa, a. 1204: Et de confinio *Hungarie, Bulgarie et Blachie* relinquo iudicio sanctitatis tue, ut dirigas negocium istud recte et iuste, et ita habeat imperium meum iusticias *Bulgarie et Blachie*, quod rex *Hungarie* habeat iusticias *Hungarie*

44) *Docum. I, 30: Trinove* prime civitatis totius *Bulgarie*. . . . p. 41: Solo Danubio mediante regnum *Ungarie* a *Bulgarorum* provincia separatur. . . . p. 31: quinque episcopatus *Bulgarie* pertinent ad imperium meum, quos invasit et detinet rex *Hungarie*. . . . Aceste episcopate ale *Bulgariei*, ocupate de Unguri, eră lângă Morava. De câte ori e vorbă numai de partea din sudul Dunării a imperiului româno-bulgar, ea este numită *Bulgaria*, iar imperiul întreg *Bulgaria et Blachia*.

45) *Docum. I, 265—266:* Ab orificio Tanais versus occidentem, usque ad Danubium, totum est subditum. Etiam ultra Danubium versus Constantinopolim. *Valachia, quae est terra Assani*, et minor *Bulgaria*, usque in Solonomam omnes solvunt eis tributum. (Prin *minor Bulgaria* se înțelege aci *Bulgaria* din sudul Dunării, spre deosebire de *maior Bulgaria* de lângă Volga. *ibid.* 266, 269, 271, 273.) — pag. 273: illae provinciae post Constantinopolim, quae modo dicuntur *Bulgaria, Valachia, Sclavonia, Hungaria. . . .*

46) *Nic. Chou.* p. 489: καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν. . . . cf. p. 482: τοὺς κατὰ τὸν Αἴμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἳ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται.

47) *Luccari*, Copioso ristretto degli annali di Rausa p. 49. (v. n. 7.) *Miron Costin*, Opere complete, ed. V. A. *Urechia* I, 421. II, 106, 120. *Chronika ziem moldawskich y multanskich*, ed. *Bogdan*, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor* p. 160.

48) *D'Obsson*, *Histoire des Mongols*. La Haye et Amsterdam 1834. II, 628.

49) O personificare anologă, pentru care istoria antică ne dă nenumărate exemple, găsim și în istoriografia Moldovei. Tradiția originilor din cronica anonimă a Moldovei (ed. *Bogdan*, *Vechile cronice moldovenești* p. 185 squ.) numește ca străbuni ai Românilor pe doi frați *Roman și Vlachata*, nume ce nu sunt decât personificarea originii *Românilor* numiți și *Vlachi*.

50) *Docum.* I, 26 — 27: Subsignat autem imperium meum ad securitatem chrysobulum suum, quod nunquam ab ecclesia Romana et ab apostolica sede, principe apostolorum Petro, ipsum videlicet imperium meum discedet, neque alii imperii mei principes disgregabuntur.

51) *Docum.* I, 30: Imperator omnium Bulgarorum et Blachorum cum omnibus principibus imperii mei. . .

52) *Jireček*, *Gesch. d. Bulg.* p. 231—232, 240, 243.

53) *Docum.* I, 249 squ. Diploma regelui Bela IV din a. 1247, prin care dăruiește ordinului Ioanniților țeara Sevrinului până la riul Olt, afară de țeara lui *Lyluon Voevod*, iar dincolo de Olt și de munții transilvani Cumania, afară de țeara lui *Seneslau Voevod*, cari amândouă voevodate au să rămână Românilor: cum până atunci. (v. n. 59.)

54) *D'Obsson* op. cit. II, 627 squ. Povestind invasiunea Tătarilor în Ungaria, de unde o parte sub Budjek trecu peste munții transilvani în Țeara Românească, Rashid zice că ei «au trecut munții pentru a intra în țeara *Bulgarilor* și a *Ungurilor*». Nefiind aci vorbă de o invasiune în Bulgaria propriu zisă, numirea *țeara Bulgarilor* nu se poate raporta decât la Țeara Românească.

55) *Atlasul Catalan* din a. 1375 (*Notices et extraits des manuscrits*, publiés par l'Institut royal de France. XIV, 2. Paris 1841. pag. 1 squ.) dă părții din nordul Dunării, între Ungaria (la apus), Rusia (la nord) și Cumania (la răsărit), cuprinzând Țeara Românească și Moldova, numele «*Burgaria*»; iar partea din sudul Dunării, Bulgaria propriu zisă, e numită «*Bulgaria*». (pag. 77.) Este învederat că acest nume nu se rapoartă la Țeara Românească și Moldova din 1375, când ambele principate eră bine cunoscute cu numele lor proprii și când «*Cumania*», nume dat aci țerii din nordul mării Negre la răsărit de Nistru până la Don, nu mai există de mai bine de un secol. Alături cu *Cumania* vecină la răsărit, *Burgaria* din nordul Dunării nu putea fi decât înainte de invasiunea Tătarilor, care au desființat Cumania, cum și dominațiunea Asaneștilor în Țeara Românească. Deci atlasul catalan din 1375 are aceste numiri pentru părțile din nordul Dunării și mării Negre din informațiuni

luate înainte de invasiunea Tătarilor din 1241, când Țeara Românească eră unită cu Bulgaria în imperiul Asaneștilor. Faptul că Cumania este pusă între Don și Nistru, pe când după bătălia de lângă Kalka (1223) Cumanii au fost siliți a se retrage de către Tătari spre apus și a se așeza în număr mai mare și în apus de Nistru până la Carpați, indică chiar timpul înainte de această dată. Prin urmare, numele *Burgaria*, dat Țerii Românești și Moldovei, nu se poate raporta decât la timpul stăpânirii Asaneștilor în nordul Dunării, când, prin o asemenea confundare de numiri ale Bulgariei și Vlachiei ca țeri unite, și Bulgaria se găsește numită câte odată Vlachiea. (v. n. 42.)—În legătură cu această nomenclatură este remarcabil că o listă rusească de orașe, adăugată la *Voskresenskaja lëtopiș*, numește Hotinul pe Nistru ca oraș *bulgar-român*: «на Днѣстрѣ Чотѣнѣ, а то болгарскыи и волоскыи городокѣ.» (Polnoe sobranie russkich lëtopișei VII, 240.) Această numire, alături cu numele *Burgaria* (dat Moldovei, ca și Țerii Românești) din atlasul catalan, pare să indice că și *Moldova*, ocupată deja în mare parte de Români înainte de așezarea în masă a Cumanilor după bătălia de lângă Kalka, eră câtva timp în oarecare legătură mai strânsă cu imperiul româno-bulgar. În luptele Asaneștilor cu Bizantinii sunt arătați în oastea lor, pe lângă aliații Cumanii, și *Boridonii* (= Brodnicii) din Moldova. (*Uspenski*, op cit. Appendice pag. 35.)

56). *D'Obsson* II, 627 squ. «Au milieu du printemps (1240 [recte 1241]) les princes franchirent les monts..... (=Carpații nord-estici) pour entrer dans le pays des *Boulares* (=Bulgari) et des *Baschguirdes* (=Unguri). Orda, qui marchait sur la droite, ayant passé par le pays d'*Ilaoute* (?), vit venir à sa rencontre *Bezerenbam* (Baza-

ran-bam=Basarab Ban sau Basaraba?) avec une armée; ce dernier fut battu. Cadan et Bouri s'étant dirigés contre les *Sassans* (=Sași), les vainquirent à la suite de trois combats. Boudjek traversa les montagnes de ce pays pour entrer dans le *Cara-Oulag* (=Kara-Vlachi), défit les peuples *Oulag* (=Vlachi), passa les monts [*Babac Berc*] et entra dans le pays de *Mischelav*, où il battit l'en-nemi, qui l'attendait.» — Muntele «*Babac Berc*» (la D'Ohsson numai în scrisoare arabă, fără transcriere), peste care Budjec trece din țeara Sașilor la Kara-Vlachi, concoardă cu «*Papuc planina*», numit la *Luccari* (op cit. pag. 49) ca munte din care vine riul Bârsa. (*Berc* ar fi așadar germanul *Berg* = *planina*, munte.) În munții Bârsei (între pasul Branului și pasul Timișului), muntele cel mai înalt este *Buceciul* sau *Bucegiul* (numit și *Bucecii* sau *Bucegii*), al cărui nume, după etimologia dată de d. Hașdeu, păstrează încă amintirea Tătarului *Budjec* sau *Bucec* (pag. 627: *Boutchec*). Țeara lui *Misblav* (transcriere exactă a numelui după scrisoarea arabă) la Kara-Vlachi concoardă cu voevodatul român al lui *Seneslav* (sau *Semeslav*) din diploma lui Bela IV a. 1247. Numele *Misblav*, cum și *Semeslav* (formă admisă de d. Hașdeu ca mai corectă și probabil modificată, după pronunțarea ungurească, din *Smyslav*) pot fi derivate din radicalul slavon *myslĭ* (= cogitatio, mens), care a dat nume personale ca: *Misljev*, *Myslen*, *Smislan*, *Smyslawa* ș. a. (*Miklosich*, Die Bildung der slavischen Personennamen. Denkschriften der k. Akademie d. Wiss. ph.-h. Cl. X. Vienna 1859. pag. 291.) Luând în considerare corumperea ce au suferit în această cronică numele proprii străine (p. ex. *Kelar* în loc de *Bela*), pe lângă ușurința de a se putea omite litera arabă *s* la începutul cuvintului, vom găsi mai mult decât probabilă chiar identitatea lui *Misblav* din 1241 cu *Semeslav*

din 1247, ambii arătați întocmai în aceeași regiune. Alăturaea cu acest voevod la Kara-Vlachii bătuți de Budjec sau Bucec în partea resăriteană a Țării Românești, lângă Sașii bătuți de Cadan în Ardeal (cum arată și alte știri), *Bezeren-bam* sau *Bazaran-bam*, a cărui țeară este arătată mai la dreapta (= spre apus), nu poate fi decât un *Basarab Ban* al Olteniei. cf. *Hașdeu*, Ist. crit. a Rom. I^o, 68, și *Etymologicum magnum Romaniae*, t. IV pag. XCV squ. (*Ilaoute* [= *Ilaut* ?], transcris de d. *Hașdeu* mai puțin exact *Aluta* [= *Olt*], este mai probabil nume personal.)

57) *Carstvenniko ili istorija bolgarskaja*, Buda 1844. p. 45: *Slêdъ tova Asenъ pokori podъ svoja ta vlastъ i dve te Vlachii i napravi gi poddanъ.*

58) În istoriografia noastră, domnia Asaneștilor în Țeara Românească a fost admisă chiar în cele dintâi cercetări istorice care s'au făcut la noi asupra timpului ce a precedat înființarea Principatului. *Dimitre Cantemir*, în *Chronicul Romano-Moldo-Vlachilor*, vorbind de luptele Asaneștilor cu Byzantinii și de retragerea lor în nordul Dunării, zice: «Aicea încă socotească cetitoriul și din cuvintele istoricului să cunoască că *Vlachii de au și fost apucat multe locuri în Misia, încă așezământul lor mai de temeiu tot peste Dunăre* (= în nordul fluviului) *au fost, unde și Peter cu Asan, această dată prost mergându-le, s'au tras.*» (t. II pag. 255.) Despre Ioan, fratele lui Petru și Asan, «*de pre carele toți domnii românești și până astăzi Ioani se scriu*» (pag. 281), el zice: «*precum de aceasta de Dunăre, așa de ceea parte în Misia au stăpânit.*» (pag. 286.) Durata stăpânirii Asaneștilor în Țcara Românească el o fixează «*până la năpada lui Batie cu Tătarii.*» (ibid.) Iar descălecatul lui Radul Negru din

Ardeal el îl admite numai ca *reîntoarcere* a Românilor care sub *urmașii lui Ioan* «de grijea lui Batie atuncea s'au tras la munți, trecând la Ardeal, unde câtăva vreme... acolo s'au și așezat, până când... Dragoș Vodă cu osamă în Moldova, iară Radul Vodă Negrul cu alții în țeara Muntenească s'au întors... însă nu ca cum de iznoavă le-ar fi descălecat, precum rău se greșesc cronicile noastre, ci ca cum din bejenii întorcându-se și pre la locurile și moșiile sale așezându-se.» (pag. 368 și 399. cf. pag. 385.) Această reîntoarcere o pune înainte de data cronicelor 1290, «curând după prada lui Batie», fiind-că el găsește adeverită prin mărturii străine existența principatului Țerii Românești la căsătoria regelui serbesz Milutin cu fata *domnului Vlachiei*, pusă pe la 1274. (pag. 390 squ.) Conumele *Negru* al descălecătorului, Dimitre Cantemir deja îl pune în legătură cu numele *Vlachia Neagră* al Țerii Românești (pag. 384), precum tot el descopere ca *moștenire dela Asanești* prenumele domnesc *Ioan* al domnilor români. Independent de Cantemir, domnia Asaneștilor în Țeara Românească a fost admisă și de autorul *Istoriei Țerii Românești* publicate de *Tunusli* (op. cit. pag. 18—19), cum și de *Fotino* (op. cit. I, 282—283), dar cu restricțiune la Oltenia, pe care o consideră ca făcând parte din imperiul Asaneștilor. După ei a urmat și *Cogălniceanu* (*Histoire de la Valachie etc.* pag. 36) ș. a.

Dintre istoricii străini este remarcabil mai întâiu *Peyssonnel* (*Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin*, Paris 1765), care, neavând cunoștință de tradiția cronicelor noastre asupra începutului Țerii Românești, găsește în afară de îndoială că, sub Asanești, Țeara Românească a fost unită cu Bulgaria, ca și în timpul vechiului imperiu bulgar. (pag. 195: C'est sans

doute parce que le Domaine de Walaquie étoit uni auparavant au Royaume de Bulgarie... C'est peut-être aussi parce que les Walaques unis aux Bulgares jouoient le principal rôle dans ces derniers démêlés avec les Empereurs Grecs...) El crede că această unire a durat până când *Bulgaria cu Țeara Românească au devenit dependente de Ungaria, în care dependența Țeara Românească s'a constituit ca stat propriu.* (pag. 211) Après que la Bulgarie eut été conquise par les Rois de Hongrie, et rendue tributaire de cette Couronne, il paroît que la Walaquie en fut démembrée, et devint un Etat à part, qui eut ses Souverains particuliers. pag. 212: Il est vrai que l'époque de l'établissement de cette Principauté n'est pas fixée par les Historiens, et que l'on ne voit nulle part comment elle s'est formée. Il paroît indubitable que dès son origine elle étoit, comme la Bulgarie, dépendante et tributaire du Royaume de Hongrie, puisque Bazarad, le premier Vaïvođe de Walaquie dont l'Histoire fasse mention, payoit un tribut annuel au Roi Charles.)

In timpul mai nou, *Roesler*, în scrierea sa: *Die Anfänge des walachischen Fürstenthums*, Vienna 1867 (Extras din Zeitschrift f. d. österr. Gymnasien), a admis dominațiunea Asaneștilor în Țeara Românească și în special în Oltenia, pe care o privește ca fiind cucerită de Unguri, sub numele de bănat al Severinului, dela imperiul româno-bulgar; în legătură cu acest imperiu, el vede și originea principatului Țerii Românești. (pag. 12, 13, 26.) Dar în *Romänische Studien* (1871), el a părăsit această credință dintâiu, care se împacă atât de puțin cu teoria lui despre immigrarea Românilor în nordul Dunării din cea parte a fluviului, pusă chiar în timpul Asaneștilor. Căci dacă Țeara Românească făcea parte din imperiul Asaneștilor, atunci

preponderanța elementului român în acest imperiu — în care, după Roesler (pag. 110), «Românii reprezintă mai mult capul, iar Bulgarii brațul» — găsește explicare chiar în unirea Țerii Românești cu Bulgaria, fără ca să trebuiească a se pune, pentru acel cuvânt, locuințele tuturor Românilor în dreapta Dunării. Astfel argumentul lui cel mai de căpetenie pentru a aduce pe Români în acel timp din Bulgaria ar fi trebuit să cadă cu desăvârșire. Deci urmă ca Țeara Românească, pe timpul când s'ar fi așezat aici Românii veniți din Bulgaria, să fie a Cumanilor aliați cu Asaneștii.

Din partea slaviștilor — după ce *Venelin* (Vlacho-bolgarskija ili dako-slavjanskija gramaty, St. Peterburg 1840, pag. 1 squ: O knjažestvê Basarabskomъ voobščē), *Palauzov* (Rumynskija gospodarstva Valachija i Moldavija, St. Peterburg 1859, pag. 22 squ.), *Golubinski* (Kratkiy očerkъ istorii pravoslavnychъ cerkvei bolgarskoï, serbskoï i rumynskoï, Moskva 1871, pag. 265, 334) ș. a. au admis unirea Țerii Românești cu Bulgaria în imperiul Asaneștilor — s'a pronunțat în contra acestei păreri *Jireček*, *Gesch. d. Bulg.* (1876) pag. 377. În urmă, *Piě*, *Ueber die Abstammung der Rumänen* (1880) pag. 85 squ., și *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage* (Leipzig 1886) pag. 61 squ., a susținut, cu argumente noue, că imperiul Asaneștilor, compus din *Bulgaria și Vlachia*, cuprindea și Țeara Românească, identică cu Vlachia.

După aceste păreri, emise din diferite puncte de vedere, am căutat să examinez chestiunea mai deaproape în studiul meu: *Radul Negru și originile principatului Țerii Românești* (Convorbiri Literare XXIV—XXVI, 1891—1892). Plecând dela teoria d-lui *Hașdeu* (Istoria critică a Românilor) asupra lui *Negru Vodă* al tradiției noastre, arătat ca personificare a originilor statului în

partea resăriteană a Țerii Românești, numită *Vlachia Neagră*, — punct de plecare ce l-am găsit ca cel mai nemerit și mai sigur pentru deslegarea chestiunii, — am ajuns acolo (pe cale divergentă de vederile d-lui Hașdeu în ceea ce privește originea epitetului *negru*, derivat de D-Sa din *Bas-arab*, care în fantasia «poporului» ar fi fost confundat cu *arap* = *negru*) la un rezultat identic cu cel expus în studiul prezent. *Negru Vodă* fiind, după concepțiunea tradiției păstrate în cronicile noastre, *străin de Basarabi*, n'am putut și nu pot admite părerea că el ar fi o personificare chiar a Basarabilor care, după tradiție, se *închină* lui. El nu poate fi considerat din început decât ca personificare a unei dominațiuni anterioare Basarabilor olteni în partea din resărit de Olt a Țerii Românești, la *Români Negri* în *Vlachia Neagră*. Indiciile pentru dominațiunea Asaneștilor în Țeara Românească, pe lângă lipsa totală de alte știri asupra acestei țeri pentru acel timp, m'au condus, cu necesitate logică, la ipotesa că: *Negru Vodă al tradiției noastre, căruia se închină Basarabii din Oltenia, reprezintă — ca personificare a originilor statului la Români Negri din Vlachia Neagră, în partea din resărit de Olt, înainte de întemeierea domniei Basarabilor olteni în această parte — dominațiunea Asaneștilor în Țeara Românească.*

În recenta sa publicațiune: *Negru Vodă* (Etymologicum magnum Romaniae IV, București 1898), d. Hașdeu găsește că explicarea ce am dat epitetului *negru* al Românilor Negri și al Vlachiei Negre în legătură cu *Negru Vodă* «a fost o poticneală nenorocită, care a împins pe d. Onciul la o teorie excentrică, o teorie nouă, pe care am putea-o numi bulgărească.» (pag. XLVIII.) D-Sa adaugă: «Această teorie nu se dovedește absolut prin nimic, de vreme-ce ea se întemeiază pe urmă-

toarele imagineare temeiori» . . . și înșiră (pag. XLIX) patru puncte ce adusesem în sprijinul dominațiunii Asaneștilor în Țeara Românească numai în al doile rând (unul chiar numai sub text, XXVI p. 259 n. 8, și nu ca argument propriu), pe care caută a le combate, trecând de tot cu vederea argumentele principale și mai ales faptul incontestabil că imperiul lor se compunea, după documentele contemporane, din *doue țeri: Bulgaria și Vlachia*. Admițând totuși o «legătură de amicie sau de alianță» între Basarabi și Asanești (pag. XLIX), concludsiunea d-lui Hașdeu este că: «o stăpânire bulgărească în regiunea Carpaților, nici după Asan, nici înainte de Asan, nu înfățișează nici o umbră de probă.» (pag. L.) Cât despre *stăpânirea bulgărească* la noi (bine înțeles, înainte de Asan), neîndoioasă pentru istorici ca *Jireček* (Gesch. d. Bulg. pag. 144) și *Huber* (Gesch. Oesterreichs I, 94 și Mittheil. d. Inst. f. österr. Gesch. II, 363), cred că în cele precedente am adus probe suficiente pentru aceasta, în înțeles de supremație asupra unor ducate dependente de imperiul bulgar. «*Stăpânirea bulgărească după Asan*» nu mă privește, căci n'am susținut așa ceva; iar dominațiunea Asaneștilor o susțin ca *stăpânire românească*. O susțin și după obiecțiunile d-lui Hașdeu, pe care nu le-am putut avea în vedere în expunerea dată în text studiului de acum, scris înainte de aparițiunea lui «Negru Vodă», dar în urma căroră gădesc că, până la alte probe, trebuie să susțin nealterat rezultatul la care am ajuns. Și intrucât aceste obiecțiuni ating și expunerea presentă a chestiunii, n'am a răspunde decât la doue.

1° Cât despre obiecțiunea făcută numai «în paranteze» cu privire la *închinarea Basarabilor lui Negru Vodă*, unde d. Hașdeu zice: «aceleași cronice munte-

nești afirmă că *Negru Vodă* eră și el unul din *Basarabi*, ceea ce este mult mai important decât particularitatea cea cu închinarea» (pag. XLVIII), — mărturisesc că nu cunosc nici o *cronică muntenească* sau vr'o scriere publicată ce s'ar putea numi *cronică*, unde s'ar găsi această *afirmare*. Radu Greceanu, în tabloul seu cronologic «după pisanii, chrisoave și letopiseț», află din *chrisoave*, nu din *letopiseț*, «cum-că și Radu! Voevod Negru (arătat ca *latăl lui Mircea*) au fost Băsărab.» (*Revista Română* I, 578.)

2° Iar cât despre știrea lui Paisie că «*Asan a luat în stăpânirea sa și amândoue Vlachiile*», pusă în relațiune de «concordanță» cu titlul «Domn al Bulgarilor și Grecilor și peste *Moldovlachia*» din diploma falsificată a lui Ioan Caliman Asan (pag. XLIX),—observ că mărturia acestei tradițiuni bulgărești, cunoscută autorului din «*cărți manuscrise vechi*» din care el scoate și alte știri de incontestabil conținut istoric (cf. n. 61), nu poate să fie infirmată prin aparenta «concordanță» cu falsificatul. «*Amândoue Vlachiile*» din vechea tradiție a lui Paisie, ce concordă cu cele *doue voevodate ale Țerii Românești* din documente, remase aci după Asanești, se înfățișează ca neavând nimic comun cu «*Moldovlachia*» (nume dat *Moldovei* în documente grecești) falsificatorului, afară doară de tradiția pe care se întemeează amândoi, independent unul de altul.

Incheiu această apărare a convingerii mele științifice, față cu veteranul magistru din «*Istoria critică a Românilor*» și din «*Etymologicum magnum Romaniae*», cu cuvintele părintelui istoriei noastre vechi, *Dimitrie Cantemir*: «Pentru aceste împletecite socotele punem ceea ce vom putea nevoință, însă nu ca doară scrisorile altora de greșite să le arătăm, sau în cevași

cinstea ostenițelor lor să micșurăm . . . ci numai ca din socoteala care mai aproape de adevăr se poate alătura . . . să adevărim». (Chron. II, 401.) Și persistă să cred a nu fi în conflict cu legea istoricului: *Ne quid falsi audeat, ne quid veri non audeat historia.*

59) *Docum. I*, 250: totam terram de Zeurino . . . usque ad fluvium Olth, excepta terra kenazatus *Lynioy* (recte *Lytuon*) *Woiauode*, quam *Olatis* (recte *Olacis* = Vlachis) relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt . . . p. 251: a fluvio Olth et Alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam . . . excepta terra *Szeneslai Woiauode Olatorum* (recte *Olacorum* = Vlachorum), quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt . . . Cf. *Zimmermann & Werner*, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I* (Hermannstadt 1892) pag. 73 sq. Numele lui *Lytuon* a fost citit fals în toate edițiunile de până acum, unde se află scris *Lynioy* sau *Lyrlioy*. După facsimilele publicate de d. N. Denșianu (*Docum. I*), nu putem citi acest nume altfel decât *Lytuon*. Literalele *tu*, citite fals *ni* sau *rti*, sunt scrise, după facsimile, întocmai ca în cuvântul *kenazatus* ce se află imediat înainte; iar litera finală *n*, care seamănă cu *γ*, se deosebește de aceasta în toate cazurile unde se află *γ*, având aceeași formă ca *n* final în *Vesprimen[si]*, facs. 47, și *Quinqueecclesien[si]*, facs. 51, dintr'un document din 1231, cum și în facs. 18, 148, 151, 152. Că numele voevodului are să fie citit *Lytuon*, rezultă și din împrejurarea că țeara lui e numită *terra Lytua*. (ibid. p. 250 și 251.)

60) *Docum. I*, 56—60, 65, 74—77, 80, 82, 85—99, 102, 107—108, 112, 130—132, 136—138, 141.

61) *Docum.* 1, 139. *Jireček*, *Gesch. d. Bulg.* p. 258. Remarcabilă este știrea lui *Paisie*, *Carstvennik* p. 46—47, despre restabilirea ortodoxiei în *Bulgaria* și *Vlachia* prin Ioan Asan. El zice: «Spune în cărțile manuscrise cele vechi că, după moartea patriarhului s. Ioan, care a înălțat pe Asan la împărăție, precum s'a spus mai sus, Asan a chemat din Ochrida pe sfântul părinte Teofilact și l-a pus patriarh în Târnova. Și sfântul Teofilact a curățit toată Bulgaria de eresie, care în vremea cea eră multă în Bulgaria. După aceea el a îndemnat pe împăratul Asan să meargă în *Vlachia*, s'o supună și s'o curățească de eresia romană (*rinskaja eres*), care pe atuncea domnea în *Vlachia*. Și așa Asan a mers de a supus *amândouă Vlachiiile* sub stăpânirea sa și a poruncit *Vlachilor*, care pe atuncea citea în limba latinească, să lepede legea romană și să nu citească în limba romană (*rinskii jazyk*), ci în cea bulgărească; și a poruncit, care va citi în limba romană, să i se taie limba. Și așa *Vlachii* au primit de atunci legea ortodoxă și au început să citească bulgărește.»

Patriarhul *Ioan*, «care a înălțat pe Asan la împărăție», poate fi *Ioan Camater*, arhiepiscop de Ochrida pe la 1183—1195 (*Golubinski* op. cit. p. 45), contemporan cu Asan I, confundat aicea cu Ioan Asan II. Patriarhul *Teofilact*, pe care *Paisie* îl aduce dela Ochrida la Târnova și căruia el îi atribuie inițiativa pentru restabilirea ortodoxiei, nu este adevărat pentru acel timp. Pe timpul când Ioan Asan II se desfăcâ de Roma, eră arhiepiscop de Târnova *Ioachim I* (†1237), care ia titlul de patriarh; lui îi urmează *Vasile II*. (*Golubinski* p. 82.) Un arhiepiscop *Teofilact*, care urmează după un Ioan, a existat în Ochrida pe la 1085—1107, când Bulgaria eră bântuită de eresia bogomilismului (*Golubinski* p. 42. *Jireček* op. cit. p. 211); în

Târnova însă nu se află un arhiepiscop sau patriarh cu acest nume. Probabil, unele știri privitoare la eresia bogomilismului din timpul lui Teofilact au dat motivul pentru a se atribui greșit acestui arhiepiscop inițiativa în contra «eresiei romane» de care vorbește Tsarstvennicul lui Paisie, confundând *eresia* bogomilismului cu *uniunea* din timpul Asaneștilor. Dar și în această formă greșită, știrea lui Paisie, scoasă, cum zice el, din *cărți manuscrise vechi*, e foarte importantă. Ea ne dă tradiția bulgărească despre imperiul Asaneștilor, care în lipsă de alte știri istoriografice indigene pentru acel timp este cu atât mai prețioasă, deși amănuntele ei se înfățișează alterate prin modul cum au fost transmise, dar nu într'atâta încât să nu se poată alege miezul istoric. Și dacă Tsarstvennicul lui Paisie, ori și cum o fântână foarte turbure, nu poate servi ca propriu izvor istoric, el totuși are, pentru chestiunea noastră, o necontestabilă valoare prin ceea ce conține din originalele utilizate de dînsul, cari scrieri indigene mai vechi n'au ajuns până la noi sau nu sunt cunoscute până acum. Cf. *Piț*, Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage pag. 61 squ.

62) *Docum.* I, 142, 159, 161—171, 173—179, 182 squ.

63) *Docum.* I, 164. Papa către prelații din imperiul lui Asan, a. 1237: prelati in *Bulgaria et Blachia* constituti. — Asan este numit *dominus Bulgarorum et Blachorum* (ibid. p. 164, 165) sau *Blachorum et Bulgarorum* (ibid. p. 159).

64) *Docum.* I, 133 squ. a. 1235. Bela IV respălătește serviciile mǎgistrului Dionisie, între care sunt menționate și cele în lupta întimplată cu Bulgarii la Vidin. pag. 134:

«dum in obsidione castri Budung essemus constituti. . . contra exercitum Alexandri, fratris ipsius Imperatoris Bulgarorum». . . Această luptă e pusă înainte de expedițiunea făcută în Galiția în a. 1231. — *Fejér*, Codex diplomaticus Hungariae IV. 1, 343 squ. a. 1244. Bela IV respătește serviciile lui Bugomir, între care și cele în lupta cu Bulgarii la Vidin. pag. 344: «dum inclytæ recordationis Patri nostro Regi Andreae placuisset, nos personaliter in expeditione contra Bulgaros defendit; ipse in expugnatione Castri Budin per conflictus varios percussit, ingenti partis adversae strage, . . . captus existit per hostes, et per dies plurimos est captivatus.»— Probabil tot la acest resboiu se raportă și documentul din a. 1245 (*Docum. I*, 229) prin care Bela IV respătește serviciile comitelui Prinz, între care și niște servicii făcute «in terra *Aszani*», menționate alături cu luptele în Galiția.

65) *Docum. I*, 126: Luca Bano de Scevrin.

66) *Docum. I*, 127 a. 1233; p. 143 a. 1236; p. 291 a. 1260. *Fejér* IV. 1, 104 a. 1238; p. 333 a. 1244; p. 338 a. 1244; p. 392 a. 1245; p. 455 a. 1247. IV. 2, 11 a. 1248; p. 372 a. 1256; p. 409 a. 1256; p. 489 a. 1259. IV. 3, 9 a. 1260; p. 48 a. 1261; p. 103 a. 1263; p. 544 a. 1270. *Mon. Hung. hist. Diplom.* VIII, 159 a. 1267. XII, 207 a. 1246. XIII, 63 a. 1263; p. 227 a. 1269. Dela Stefan V (1270—1272) incoace, titlul de *rege al Bulgariei* (întrebuințat până atuncea mai rar) este permanent în titulatura regilor ungurești, ca și cel de *rege al Cumaniei*, întrebuințat regulat încă de Bela IV.

67) În diploma lui Bela IV din a. 1247 pentru ca-

valerii Ioanniți, țeara Hațegului (terra Harszok) e numită ca un teritoriu ce aparține la țeara (bănatul) Severinului, căci se eximează dela donațiunea acesteia. (*Docum* I, 250.) Tot așa aparține la acest bănat și ținutul numit apoi al Amlașului (vecin cu țeara Hațegului), care trece în posesiunea domnului român Vladislav I (*Zimmermann-Werner-Müller*, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* II, 275 a. 1366) odată cu titlul de Ban al Severinului. (ibid. p. 306; *Docum.* I, 2, 144 a. 1368.) Prin ținutul Amlașului și prin partea limitrofă din Vâlcea (valea Lotrului, *Docum.* I, 127 a. 1233), bănatul unguresc al Severinului se întindea, dealungul munților, până la Olt. (*Docum.* I, 250 a. 1247: totam terram de Zeurino... usque ad fluvium Olth....) Păreră că toată Oltenia ar fi aparținut la acest bănat nu este întemeiată. (Argumentele d-lui *Dan*, Din Toponimia Românească, București 1896, puse în sprijinul acestei păreri, nu pot fi valabile în cutare înțeles.) Afară de județul Mehedinți (numit astfel după castelul regesc Mehedia [castrum Mihald], de care depindea sub dominațiunea ungurească), cu o parte din Gorj și Vâlcea la hotarul Ardealului, nu se găsesc urme de stăpânire directă a Ungurilor în Oltenia. Chiar și aceste părți (cu câteva reminiscente toponimice, pe lângă puține indicii istorice) nu pot fi considerate decât ca posesiune trecătoare și nesigură, partea de căpetenie a bănatului unguresc fiind în comitatul Caraș-Severinului de astăzi. Cf. *Pesty*, *A Szörényi bñnság és Szörény vármegye története*, Budapesta 1878; mai ales t. II, conținând numele localităților, și t. III, conținând documentele Bănatului.

69) *Docum.* I, 183 a. 1238 (nu 1239): provocati assumimus ex animo, per nos aut per nostros, prout expedire videbimus, *Bulgariam et alias terras Assoeni* occupare, et sedi apostolice in spiritualibus, in temporalibus vero nostrę iurisdictioni, Deo cooperante, subiugare. . . . Cf. *ibid.* p. 175: respunsul Papei, a. 1238.—In legătură cu ținuturile lui Asan e numită aici și țeara Severinului (*ibid.* p. 183: circa partes Bulgarie in terra que Zeuren nominatur); Bela IV cere dela Papa să-i incredințeze oficiul de legat apostolic în țeara lui Asan ce o va cuceri, cu autorizațiunea de a limita diocesele, de a institui episcopi și de a asigna «țeara Severinului de lângă părțile Bulgariei» (=Oltenia) unui episcopat oarecare. Modul cum Oltenia e numită aici alături de ținuturile lui Asan arată o învederată legătură între ele, potrivit cu uniunea bănatului Basarabilor, ca țeară deosebită, cu imperiul Asaneștilor. Să mai notăm că «*Bulgaria și celelalte țări ale lui Asan*» din scrisoarea lui Bela concordă cu titlul lui Asan: «*împărat al Bulgarilor și Grecilor și al celorlalte părți*» (v. n. 40). Prin *celelalte țări* sau *părți* în afară de Bulgaria sau de ținuturile «*Bulgarilor și Grecilor*» nu putem înțelege decât părți ale imperiului în afară de teritoriul de sub stăpânirea directă a lui Asan, părți anexe sau dependente, care în alte documente sunt cuprinse sub numele *Vlachia*, numită ca a doua parte a imperiului pe lângă *Bulgaria* ca partea principală.

70) *Docum.* I, 225. — 71) *ibid.* I, 249 sq. — 72) *ibid.* I, 259 sq. — 73) *ibid.* I, 265—266. Cf. n. 45.

74) *Docum.* I, 252: arma assumere contra omnes paganos cuiuscumque nationis, nec non contra *Bulgaros*, contra alios autem scismaticos, si Regnum vel Regni confinia invadere attemptarent. . . .

75) *Docum.* I, 317 a. 1264: Denique cum Bulgarorum temeritas tempore guerrae inter nos et regem Boemiae, ducem Austriae et Styriae exortae, *Banatum de Zeurino* hostiliter devastassent, et plerique de Baronibus nostris defensionem ipsius Banatus nollent assumere, per nos etiam diligenter requisiti, saepedictus magister Laurentius collato sibi per nos ipso Banatu Bulgarorum devicit exercitum, . . . et sic . . . ipsum Banatum ad pristinum bonum statum virtute maxima restauratum nostrae restituit maiestati.—*Laurentius* se află numit ca *Ban de Severin* mai întâiu în a. 1263. *ibid.* p. 305. O invasiune a Bulgarilor în bănatul Severinului, întâmplată înainte de 1270, este menționată și în o diplomă lui Stefan V. *ibid.* p. 348.

76) De acum, documentele arată iarăși Bani ungurești de Severin până la 1291. *ibid.* p. 305—519.

77) *Docum.* I, 454: Demum eciam cum nos in etate puerili post obitum karissimi patris nostri regnare cepissemus, *Lython Woyvoda* una cum fratribus suis per suam infidelitatem *aliquam partem de Regno nostro ultra alpes existentem* pro se occuparet, et proventus illius partis nobis pertinentes nullis admonicionibus reddere curabat, sepedictum Magistrum Georgium contra ipsum misimus, qui cum summo fidelitatis opere pugnando cum eodem ipsum interfecit, et fratrem suum nomine *Barbath* captivavit et nobis adduxit; super quo nos non modicam quantitatem pecunie fecimus extorquere; et sic per eiusdem magistri Georgij servicium tributum nostrum in eisdem partibus nobis fuit restauratum.—Expedițiunea în contra lui Lython e pusă, în acest document, cum și în cel de al doile, imediat după resboiul cu regele Ottokar II al Boemiei din 1278, la

care Ungurii au luat parte ca aliați ai lui Rudolf de Habsburg, și înainte de luptele cu Cumanii din Ungaria, întimplate în 1282. Ea a avut loc, prin urmare, între 1278 și 1282, mai probabil pe la 1279.

78) *Docum.* I, 483: Item, quando *Litua vaivodam* infidelem . . . nomine *Barbat*, captum adduxissemus ad presenciam Domini nostri regis . . .

79) Identitatea numelor *Lython* și *Lytuon*, isbitoare dela prima vedere, se confirmă și prin documentul din 1288, unde *Barbat*, fratele și următorul lui *Lython*, este numit *Litua vaivoda* (=voevodul țerii Litua); tot așa și țeara lui *Lytuon* din 1247 e numită *terra Lytua*. (*Docum.* I, 250.) Numele țerii e dat după numele voevodului, ca și *terra Assani* pentru imperiul lui Asan. Nu-mi pare admisibil a deriva acest nume din *Litvan*=*Litean*. Cum ar fi putut să ajungă pe atunci numele Litvanilor până în Oltenia, spre a da naștere chiar numelui voevodului ei? Românii n'au avut atingere cu Litvanii decât în Moldova, și nu înainte de timpul când principii litvani, dela Gedimin (1316—1341) încoace, au început să ocupe părțile rusești din vecinătatea Moldovei, până atunci supuse Tătarilor. Abia după această dată, coincidentă cu descălecatul Moldovei, a putut să intre și cuvântul *litfă* (în înțeles de *păgân* sau *eretice*) în limba noastră, Litvanii fiind păgâni până la 1386, apoi catolici. «*Tătari* și *Litveni*» sunt idei asociate în poesia populară a *Moldovenilor*, nu însă și a celorlalți Români. Așa fiind, nu putem admite nici o înrudire între *Litvan* sau *Litean* și numele voevodului român *Lytuon* sau *Lython* dela 1247—1279. Dar negreșit, documentele ungurești nu ne-au păstrat acest nume în formă cu totul corectă. Un nume asemănător se gă-

sește în secolul XI la Bulgari: *Lytovoi* (Λυτοβόης) oștean în rescoala lui Delean din 1040. (*Kekavmenos*, pag. 28.) Asemene nume slave, derivate din *ljutъ* (= saevus), asupra cărora mi-a atras atenția amicul meu I. Bogdan, mai sunt: *Ljutov*, *Luten*, *Litobor*, *Lutobor* ș. a. (*Miklosich*, Die Bildung der slavischen Personennamen p. 286.) De acest fel trebuie să fie și enigmaticul nume al voevodului român din Oltenia. Dacă și numele *Litavor* din chrisovul lui Iuga Koriatovici din 1374 (*Hașdeu*, Ist. crit. a Rom. I, 89) și *Litovoi* dintr'un chrisov al lui Alexandru cel Bun din 1407 (*Docum.* I, 2, 828), întrebunțate ca al doile nume, sunt nume personale slave derivate din același radical, sau dacă arată origine litvană (admisibilă în acel timp), rămâne întrebare.

80) *Nicephorus Gregoras* ed. Bonn. I, 203. Cf. Anotațiunile lui *Ducange* ibid. II, 1198. Din cele patru femei ale lui Milutin, cea dintâiu eră fiica domnului Vlachiei (τῆ γὰρ πρώτη, θυγατρὶ τοῦ τῆς Βλαχίας ἄρχοντος οὐσση), pe care a lăpădat-o după câtva timp, ca și pe cele două următoare. Cu a patra femeie, fiica împăratului Andronic II Paleolog, el se însoară în anul 1298 (*Murali* II, 471), fiind în vârstă de 45 ani, după ce trăise vr'o patru ani cu a treia și «mult timp» cu a doua. Întâia căsătorie, cea cu fiica domnului Vlachiei, o va fi încheiat probabil în vârstă de vr'o 20—25 ani, deci înainte de 1279, când în Țeara Românească domnește Lython Voevod. După *Pachymeres* ed. Bonn. II, 273, întâia femeie, despre care acest autor nu spune de unde eră, trăia încă pe când Milutin voiă să ia pe a patra; numai după moartea acestei femei legitime, întâmplată chiar pe acel timp, împăratul a consimțit să-i dea pe fiica sa, celelalte două căsătorii (cu fiica sebastocratorului Ioan din Thessalia, apoi cu fiica tsarului bulgar Tertere) fiind

considerate ca nelegitime. *Engel*, *Geschichte von Serwien und Bosnien*, Halle 1801, p. 235, și după dinsul *Majkov* (tradus de *Dančić*), *Istoriija srpskoga naroda*, Belgrad 1876, p. 31, și *Kállay* (tradus de *Schwicker*), *Geschichte der Serben*, Budapesta 1878, p. 54, punând ca întâia femeie pe fiica sebastocratorului Ioan, numită la *Pachymeres* (scriitor contemporan) ca a doua, nu sunt în conformitate cu mărturiile istorice.

81) Tradiția din *Vieța lui Nicodim dela Tismeana* spune că, după moartea lui «Batie împăratul Tătarilor», Negru Vodă a descălecat partea din resărit de Olt a Terii Românești, până atunci supusă Tătarilor, și «au gonit pre toți Tătarii cu mai marii lor din cele 12 județe de preste Olt». (*Vieța prea curiosului Părixtelui nostru Nicodim Sântitul, archimandritul lavrei din sânta mănăstire Tismeana*, ed. Iosif Bobulescu, București 1883, pag. 33.) La Dunăre, puterea Tătarilor slăbește în mod simțitor după moartea lui Bercai (1266), fratele lui Batu (cuceritorul Rusiei și al Cumaniei, mort 1256) și urmașul acestuia în chanatul ordeii de aur. Turburările și uptele din lăuntru urmate pe acel timp, despre care ace mențiune și cronica Ipatiană (*Lëtopisъ po Ipat-skomu spisku*, St. Peterburg 1871, pag. 570 a. 1266), au adus cu sine această trecătoare decadență. În părțile dunărene, Tătarii nu se reintăresc apoi decât pe la 1285 sub Nogai (care prin defecțiune de chanul ordeii de aur se făcu stăpân pe Rusia meridională și Moldova), când năvălesc în Ungaria și peste Dunăre, unde fac tributară Bulgaria până la 1294. Încă pe la 1277, puterea Tătarilor la gurile Dunării eră atât de neînsemnată, încât păstorul Cordocuva (*Lachanas*), care apoi ajunge pe tronul Bulgariei (1277—1280), a putut să repoarte doue victorii asupra lor. Decăderea puterii Tătarilor în această parte

face pe Papa Nicolae III să ia în vedere, în a. 1279, reînființarea episcopatului cuman (*Docum.* I, 429), care însă, în împrejurările ce au urmat, nu se realizează decât în a. 1347 (după retragerea Tătarilor din Moldova) sub numele de episcopat de Milcov. (*Docum.* I, 2, 4. Cf. I, 622 a. 1332.) Așa fiind, tradiția dela Tismeana despre gonirea Tătarilor din partea din răsărit de Olt, urmată la întemeierea principatului Țerii Românești «după moartea lui Batie», trebuie să se raporte la timpul lui Lython. Dacă Basarabii n'ar fi isbutit să ia dela Tătari această parte de țeară înainte de 1280, ei n'ar fi putut s'o cuprindă mai apoi, după reintărirea Tătarilor la gurile Dunării, decât pe la mijlocul secolului XIV, când Tătarii se retrag din Moldova. Pe atunci, Basarabii cuprind *părțile tătărăști* de lângă gurile Dunării (numite în titlul lui Mircea cel Bătrân), anexate apoi la Moldova cu numele *Basarabia*. Partea din răsărit de Olt până la părțile tătărăști cucerite în secolul XIV ei o stăpâneă din timpul lui Lython, voevodul Olteniei, care pe la 1272 a ocupat acea parte de țeară.

82) *Docum.* I, 625 a. 1332: cum exercitum nostrum . . . movissemus, et quedam confinia regni nostri, que in terra transalpina per *Bazarab filium Thocomery* scismaticum in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur, adissemus. . . . Acest *Thocomer* (= *Tugomir*), tatăl lui Basarab Voievod din 1330, a fost, după toată probabilitatea, și predecesorul fiului său în domnie. El pare să fie voevodul Vlachiei de care face mențiune la 1307—1308 cronicarul stirian *Ottokar* (scriitor pe la 1310). Acesta spune că Otto de Bavaria, ales în a. 1305 rege al Ungariei de o parte a magnaților, însă detronat și prins în a. 1307 de voevodul Ardealului, fu dat voevodului Vlachiei spre a fi ținut în-

chis; dar voevodul căzând apoi bolnav, credința poporului atribuiă cauza acestei boale nedreptei închisori a regelui, și astfel el căpătă în 1308 libertatea spre a se întoarce în patria sa. (*Mon. Germ. D. Chr. V. 2, 1152 squ.*) Domnia acestui nenumit voevod al Vlachiei, arătat în dependență de Ungaria, cade între voevozii *Barbat* și *Basarab* ai documentelor; identitatea cu *Tugomir*, tatăl lui *Basarab*, e singura coniectură ce putem face cu privire la determinarea lui. Anul 1310 ca dată aproximativă pentru sfârșitul domniei lui este indicat parte prin datele cronicarului stirian, parte prin data lui *Luccari* pentru începutul domniei unui voevod confundat cu Negru Vodă, pus la acest an (v. n. 7). Și dacă putem admite, cu d. *Xenopol* (*Istoria Românilor II, 73*), și anul 1290 al cronicelor noastre pentru începutul domniei lui *Tugomir*, acceptabil ca dată aproximativă (*Barbat* fiind numit în 1288 fără mențiunea că ar fi mort), totuși în nici un cas nu putem identifica pe acest voevod cu pretinsul descălecător *Radul Negru*, pus în cronice la 1290—1314. Această identificare, fără alt temei decât apropiata coincidență cronologică, este în completă contrazicere și cu mărturiile autentice și cu modul cum s'a format mitul descălecatului, precum se va vedea din cele următoare.

83) Cea dintâiu mărturie despre acest domn este diploma regelui Ungariei, Carol Robert, din anul 1324, prin care resplătește serviciile magistrului Martin, trimis în mai multe rânduri la *Basarab voevodul Țerii Românești*, în cari legațiuni numitul magistrul și-a câștigat deosebite merite. *Docum. I, 592*: item in deferendo pluribus vicibus nostras legaciones ad *Bazarab woyvodam nostrum Transalpinum*, ubi sue legacionis officium fideliter el laudabiliter adimplevit Aici

domnul român, numit «voevodul nostru Transalpin», este arătat ca fiind încă dependent de Ungaria; deasemenea și într'o bulă papală din anul 1327, adresată lui «*Bazaras Woyvode Transalpino*». (ibid. p. 601: in terris tibi subiectis in regno Ungarie consistentibus . . .) După legațiunile trimese la dînsul în mai multe rînduri înainte de 1324, începutul domniei lui trebuie pus înainte de 1320, aproximativ pe la 1310, au dat de *Lucari* pentru începutul domniei lui Negru Vodă, cu care poate să fi fost confundat cel întîiu domn independent al Principatului. În anul 1323 Basarab ajută cu o oaste numeroasă pe Mihail, tsarul Bulgariei (1323—1330), în contra Bizantinilor. (*Ioannes Cantacuzenus* ed. Bonn. I, 175. Aici Țeara Românească se găsește numită pentru prima dată *Ungro-Vlachia* [ἔξ Οὐγκροβλάχων], nume ce pare să exprime dependența de Ungaria, ca și numele dat de Unguri: *Transalpina* = *pars regni ultra alpes*, tradus slav. *zemlja Zagorskaja*, rom. *țeara Muntenească*.) Basarab mai ajută pe Bulgari și în contra Serbilor, în bătălia dela Velbužd (28 Iunie 1330), unde aliatul seu Mihail pierdù lupta și viața. Cu această ocaziune aflăm că domnul român, numit «*Basaraba Ivanko*», eră socrul tsarului bulgar Alexandru (1331—1365), nepotul de soră al lui Mihail. (*Majkov*, op cit. p. 38; *Jireček*, *Gesch. d. Bulg.* p. 290, după *Zakonik*ul lui Dușan.) Și *Fotino* II, 14 cunoaște pe acest domn, din «cronicile Ungurilor și ale Serbilor», cu numele *Ion Basaraba*. La *Tunusli* pag. 244, cum și în *Chronologia Țerii Românești* cunoscută lui *Clain* (*Engel*, *Gesch. d. Mold. u. Wal.* I, 96) și lui *Șincai* (*Chronica Românilor* a. 1329), el este numit, deasemenea după «cronicile Serbilor și ale Ungurilor», numai *Basaraba*, pe lângă însemnarea: «Acest domn Basaraba se găsește cu doamna sa Margareta (la Șincai: *Marghita*) în pomelnicul mănăstirii Cămpulungului».

(Tot așa *Fotino* II, 15—16, însă fără a repeta numele domnitorului.) Cronicele serbești publicate de *Šafarik* (Památky drevního písmenictví Jihoslovanuv, Praga 1873, p. 53 și 71) și de *Jagić* (Archiv f. slav. Philologie II, 83) numesc pe «Basarabi» (Басараби) ca aliați ai tsarului Mihail. La *Luccari*, domnul Țerii Românești pe timpul acestui resboiu este numit *Vulaico*. (pag. 49: Per impetrare soccorso da *Vulaico Rè di Valachia*, o almeno per persuaderlo che volesse star neutrale in quella guerra, li mandò Nicolò Luccari, figliuolo di Marco, per ambasciadore.) În realitate, *Vulaico* (= *Vlaico*) este numele lui *Vladislav Basarab* dela 1364—1372, numit în documente și cronice ungurești *Layk* (= *Vlaic*), pe care *Luccari* îl numește ca tată (în loc de *frate*) al soției lui *Uroș cel Tânăr*, fiul lui *Dușan*. (pag. 60: *Vulaico Rè di Valachia* accasò Slava sua figliuola col Principe *Urosc di Servia*, trattando le nozze Nicolò Luccari. — O soră a lui *Vladislav* este cunoscută ca regină a Serbiei. *Docum.* I. 2, 158 a. 1370.) O confundare de nume și persoane s'a putut face aci prea lesne prin *Vulaco* (= *Vlaco*, *Valacco*, Român), formă ce întâlnim la acest autor. Cum *Vulaico*, așa și *Ivanko* sau *Ion* nu pare să fie numele adevărat al acestui voevod, ci mai probabil numai prenumele domnesc *Io.* = *Ioan*, întrebuintat de domnii români, ca și de tsarii bulgari, după *Asanești*. În acest înțeles îl putem numi *Ion Basarab*. Cronicele și documentele ungurești nu-l arată decât cu numele *Basarab* (cu variante mai mult sau mai puțin corupte); numai *Basaraba* îl numește și inscripția de pe mormântul fiului seu *Alexandru* (v. n. 89). Despre resboiul lui cu *Carol Robert*: *Chronicon pictum* ed. *Florianus* II, 242 squ. *Chronicon Dubnicense* ed. *Florianus* III, 123 squ. *Chronicon Budense* ed. *Podbradzky* p. 246 squ. *Docum.* I, 623, 624, 626, 628, 632, 633, 635, 638, 645. I. 2, 14, 35, 49.

84) Intre 1291 și 1330 nu întâlnim în diplomele ungurești Bani de Severin, iar la 1330 Severinul este în posesiunea lui Basarab. Această parte, desmembrată de Oltenia pe la 1230, pentru care Ungurii au apoi lupte cu Bulgarii (*Docum.* I, 317 și 348), pare a fi fost reocupată de Basarabi pe timpul turburărilor urmate în Ungaria după stingerea dinastiei Arpazilor (1301) până la recunoașterea lui Carol Robert de Anjou ca rege (1308). Până la resboiul din 1330 Basarab fiind, cum am văzut mai sus, în bune relațiuni cu Carol Robert și plătind și tributul (*Chronicon pictum* pag. 242: cum tamen ipse princeps censum debitum regie maiestati semper fideliter persolvisset), este probabil că încă predecesorul seu luase Severinul. Carol Robert, gășind faptul indeplinit, s'a mulțumit dintru început cu recunoașterea suzeranității sale din partea domnului român. Dar înfrângerea care oștile aliate ale tsarului bulgar Mihail și ale lui Basarab au suferit-o la Velbužd în vara anului 1330 a încurajat pe regele Ungariei să întreprindă expedițiunea în contra domnului român, cu scop de a reanexa Severinul. (*Docum.* I, 625: cum exercitum nostrum regio edicto convocatum movissemus, et *quaedam confinia regni nostri*, que in terra transalpina per Bazarab filium Thocomery scismaticum in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur, adissemus *ibid.* p. 627: dum nos contra Bazarab manifestum et notorium infidelem *pro recuperandis ipsis partibus* fuissemus *ibid.* I, 2, 14, diploma regelui Ludovic I a. 1351: Cum enim praedictus genitor noster cum valida multitudine suae gentis *ad recuperandum quasdam partes praedicti regni Hungariae* per Bozorab Vayvodam infidelem ipsius patris nostri occupatas contra eundem Bozorab ad partes transalpinas accessisset . . .) După cronicile ungurești, expedițiunea

s'a făcut fără motiv suficient, la indemnul voevodului Ardealului și al unui Dionisie, care apoi este numit Ban de Severin, aceștia râvnind să dobândească pentru unul din ei țeara lui Basarab.

85) *Chronicon pictum* p. 242: Cum autem rex Zeurim et castrum ipsius recepisset, Dyonisio tradidit memorato omnia cum dignitate banatus. — In diplome, Dionisie se găsește ca Ban de Severin la 1335. *Docum.* I, 634.

86) *Chronicon pictum* p. 243 squ. Lupta povestită de cronicar s'a dat mai sus de Curtea-de-Argeș, Ungurii fiind atacați de Români la întoarcere, în locuri muntoase și strimte. O diplomă a lui Carol Robert arată că, în această expedițiune, el a înaintat cu toată oastea până «*sub castro Argias*» (*Docum.* I, 646), pe atunci, ca și în urmă, capitala țerii.

87) *Docum.* I p. 634 a. 1335; p. 673 a. 1342; I. 2 p. 4—42 a. 1347—1356. Cf. *Pesty* I, 258 squ.

88) Alexandru este numit pentru prima dată la a. 1343, când are întâlnire în Ardeal cu regele Ludovic, fiul și următorul lui Carol Robert. Cronica lui Ioan de Küküllö (notarul lui Ludovic), cuprinsă în *Chronicon Dubnicense* (ca și în cronica de Buda și în cronica lui Thurocz), zice: «quidam princeps seu baro potentissimus Alexander vayvoda transalpinus dicioni eiusdem (Ludovici regis) subiectus, qui tempore predicti Karoli regis patris sui a via fidelitatis divertendo rebellaverat et per multa tempora in rebellionem permanserat, audita pietatis ac eciam potestatis eiusdem regis Ludovici fama, ad ipsum sponte personaliter veniens circa confinia ip-

sarum partium (Transilvaniae) . . . (Florianus III, 138. Cf. *Chronicon Budense* ed. Podhradczky p. 268. *Thurocz* ed. Schwandtner I, 174.) Anul 1343 rezultă din diplomele lui Ludovic date în Ardeal, dela sfârșitul lui Iunie până la sfârșitul lui Iulie 1343. (*Féjer* IX. 1, 193—202.)

Alexandru fiind arătat aicea ca rebel pe timpul lui Carol Robert, *Roesler* (Rom. Stud. p. 296) l-a identificat cu Basarab din 1330, și după dînsul au urmat și istoricii noștri mai noi. Această părere am primit-o și eu (*Convorbiri Literare* XXIV, 958) până a cunoaște inscripția de pe mormintul lui Alexandru la Câmpulung, care am văzut-o în urmă. În această inscripție (v. n. 89), Alexandru este numit «*fiul marelui Basaraba Voevcd*». Deasemenea numai cu numele *Basarab* (*Bazarab*, *Bozorab*, *Bazaras*, *Bazarad*, *Bozorod*) se găsește numit și în documentele și cronicile ungurești domnul român care a avut resboiul cu Carol Robert în 1330. În deosebire de acest *Basarab*, numit și în diplomele lui Ludovic ca contemporan al lui Carol Robert (*Docum.* I. 2, p. 14 a. 1351; p. 35 a. 1354; p. 49 a. 1357), *Alexandru*, contemporanul lui Ludovic, este numit în diplomele acestuia: «*Alexandrum Bozorabi Wayvodam Transalpinum*» (ibid p. 37 a. 1355) sau «*Alexander Bazaradi, Vajvoda Transalpinus*» (ibid. p. 60 a. 1359), cum și într'o scrisoare a Papei către Ludovic: «*Alexandro Bassarati*» (ibid. I, 698 a. 1345), și nici odată cu numele domnitorului din 1330. Forma *Bozorabi*, *Bazaradi*, *Bassarati* (lângă Alexandru în nominativ, dativ și acuzativ) este învederat genetivul numelui *Basarab* și exprimă că Alexandru era *fiul lui Basarab*, cum îl arată și inscripția de pe mormintul lui. Și dacă cronicarul contemporan Ioan de Küküllő zice despre dînsul: «*qui tempore Karoli regis a via fidelitatis divertendo rebellaverat et per multa tempora in rebellione permanserat*».

aceasta concordă perfect cu documentele, care spun că rebeliunea s'a făcut «per Bazarab Olacum et filios eiusdem». (*Docum.* I, 633 a. 1335; I. 2, 35 a. 1354.) Așă fiind, Alexandru a luat parte la resboiul cu Carol Robert ca fiu al domnitorului de atunci, probabil însoțit la domnie (cum se găesc apoi mai mulți fii de domni), și n'a suit tronul decât după acest resboiu.

După anii de domnie ce-i dau cronicile noastre, Alexandru ar fi început să domnească pe la 1338. *Cronica anonimă* în ediția *Ioanid* (pag. 3) și *cronica lui Constantin Căpitanul* (*Mag. ist.* I, 95) îi dau 26 ani de domnie; în ediția *Bălcescu-Laurianu* (*Mag. ist.* IV, 233) și în traducerea germană de *Filstich* (*Engel, Gesch. d. Mold. u. Wal.* I, 60) a cronicii anonime, el are 27 ani de domnie. Data morții lui fiind, după inscripția dela Câmpulung, 16 Noembre 6873 (= 1364), se explică ambele numere (anul 6873 începând la 1 Septembrie), dacă punem începutul domniei lui în 1338 (= 6846) înainte de 1 Septembrie. În concordanță cu toate datele ce avem, urmează deci ca domnia lui Alexandru să fie pusă la 1338/6846 — 16 Noembre 1364/6873 = 26/27 ani.

89) Piatra de mormint, care se află în mănăstirea dela Câmpulung sub strana domnească, poartă inscripția ce o reproduc aci după cum am decopiat-o, fiind acolo în August 1893. М[ѢСА]ЦА НОЕ[М]ВРІА СЪ Д[Е]НЬ ПРѢСТАВІСА ВЕЛИКІИ И САМОДРЪЖАВНИИ Г[ОСПО]Д[А]РЬ ІУ НИКОЛА АЛЕΞАНДРЬ ВОЕВОДА С[Ы]НЬ ВЕЛИКАГО БАСАРАВЪ ВОЕВОДЪ ВЪ ЛѢТ[О] СШ[О]Г ЕНД. Г. ВЪЧНАА ЁМС ПАМАТ. (În luna Noembre 16 zile a reposat marele și singur-stăpânitorul domn Io. Nicola Alexandru Voevod, fiul marelui Basaraba Voevod, în anul 6873 [= 1364] indiction 3. Veci-

nica lui pomenire.) Cf. *Hașdeu*, *Etymologicum magnum Romaniae* t. III fasc. 2. București 1894. col. 2554.

De această inscripție face mențiune *Chronologia Țerii Românești* cunoscută lui *Clain* (*Engel*, *Gesch. d. Moldau u. Wal.* I, 97) și citată (sub numele «Anonimul românesc») de *Șincai* (*Chronica Românilor* a. 1360), după care *chronologie* urmează și *Raicevich* în *Breviario chronologico* (*Engel* I, 153), *Tunusli* p. 245 și *Fotino* II, 19, toți dând greșit anul 1366 în loc de 6873/1364. La acești autori însă, domnitorul este numit *Nicolae Voevod fiul lui Alexandru Voevod*, pe când inscripția îl numește *Io. Nicola Alexandru Voevod fiul lui Basaraba Voevod*. Un *Nicolae* fiu al lui *Alexandru Basarab* n'a existat ca domn al Țerii Românești; nici cronicile noastre până la *Chronologia* în chestiune, nici mărturiile străine, nici documentele păstrate nu-l arată. După textul proclamațiunii de război a regelui *Ludovic I* în contra domnului Țerii Românești, *Vladislav I*, din 5 Ianuarie 1365, *Vladislav luase numai de curând domnia după moartea tatălui său Alexandru*. (*Docum.* I, 2, 92—93.) Deci predecesorul lui *Vladislav*, *Nicola Alexandru*, mort în 16 Noembrie 1364, nu poate fi decât tatăl său, numit în documente externe (latine și grecești), cum și în cronică, *Alexandru*. Despre acest *Nicola Alexandru Voevod*, *Anonimul românesc* citat de *Șincai* (a. 1360) zice :

«*Nicolae Vodă* sin *Alexandru Vodă* leat 1360—1366 la letopiseț nu este, dar la mănăstirea Cămpulungului se vede zugrăvit ctitor, fiind biserica, din care se cunoaște că în domnia lui s'au înnoit biserica sau au prefăcut-o. Se găsesc și chisoave ale lui, din care se cunoaște că au domnit. Murind, s'au îngropat în mănăstirea Cămpulungului; scrisă este piatra mormintului :

leat 1366 Nicolae Vodă sin Alexandru Vodă.» (Cf. *Clain* la *Engel* l. c. *Tunusli* l. c. *Fotino* l. c.)

Un «chrisov din anul 6860 (= 1352) al lui Nicolae Voevod Basaraba sin Alexandru Voevod Basaraba, feciorul Negrului Voevod Basaraba, prin care dă moșia Bădești să fie a mănăstirii Câmpulungului», citează Radu Greceanu (*Revista Română*, București 1862. II, 252), chrisov cunoscut cu aceeași dată și lui *Fotino* l. c. Acest chrisov din anul 1352 este chiar din timpul când documentele externe (a. 1345, 1355 și 1359) arată pe *Alexandru fiul lui Basarab* ca domn al Țerii Românești. Nicolae, pretinsul fiu al lui Alexandru, și Alexandru fiul lui Basarab domnind în același timp, este învederat că avem a face cu unul și același domnitor, numit în inscripția dela Câmpulung *Nicola Alexandru fiul lui Basarab*. Acest nume se vede că Alexandru îl purtă și în chrisoavele sale, cum în cel citat de Greceanu și Fotino și în cele cunoscute autorului *Chronologiei* utilizate de Raicevich, Clain, Șincai și Tunusli. Din aceste chrisoave, azi neexistente sau încă necunoscute, s'a scos numele *Nicolae* [sin *Alexandru* întocmai ca din inscripția dela Câmpulung, care în realitate are numele *Nicola Alexandru sin Basaraba*. Și într'un cas și în altul, numele duplu *Nicola Alexandru* a fost reprodus greșit *Nicolae sin Alexandru*, doue nume (ca la occidentali) fiind mai înainte foarte rar întrebuintate la noi, iar mai în urmă prin al doile nume arătându-se de regulă tatăl.

Pe *Nicolae Alexandru*, nu pe un *Nicolae sin Alexandru*, înfățișează și chipul dela mănăstirea Câmpulungului, care «se vede zugrăvit ctitor, ținind beserica». Această imagine cunoscută în secolul trecut, care probabil reprezintă o copie sau o pictură înnoită a unei imagini făcute la restaurarea bisericii sub Mateiu Ba-

sarab (poate după o asemenea imagine mai veche), există încă în mănăstire. După notele ce am luat, fiind acolo în August 1893, se află în corul bisericei, pe perețele din apus, doue imagini cu chipuri de domni. Una reprezintă pe vechii ctitori: «Marele Radul Negru voevod întâiul dela descălecătoare Domn al Țării Rumânești» și «Io. Nicolae Alexandru Voevod Iliiaș», amândoi ținând biserica cea veche. A doua reprezintă pe noii ctitori: «Marele și prea înțeleptul și blândul creștin Matei Basarab Voevod Domnul Țării Rumânești și Doamna Mării Sale Elena», ținând biserica cea nouă. Adușul *Iliiaș* după *Io. Nicolae Alexandru Voevod*, ne-menționat de autorii citați, este învederat posterior. În domnia a doua a lui Alexandru Iliiaș (1628—1630) s'a surpat biserica (1628), cum arată inscripția pusă de Mateiu Basarab la restaurarea ei în 1636. Această rău înțeleasă mențiune pare să fi pricinuit confundarea făcută de zugravul restaurator, care a adăugat numele *Iliiaș* la numele vechiului ctitor *Io. Nicolae Alexandru Voevod*, domnitorul al cărui mormint se află în mănăstirea fundată de dinsul. Acesta fiind identic cu *Alexandru Vodă I* al cronicelor, capătă înțeles și cuvintele din cronica lui Constantin Căpitanul: «*Alexandru Vodă, carele zic să fie fost de felul lui Câmpulungean*». (*Mag. ist.* I, 92.) Deci Alexandru I, cu numele întreg *Io. Nicola Alexandru*, mort la 1364 și înmormintat în mănăstirea dela Câmpulung, tatăl și predecesorul lui Vladislav I, se vede a fi fundatorul acestei mănăstiri sau al bisericei ei; iar Radul Negru, căruia se atribue fundațiunea mănăstirii, vom vedea din cele următoare că nu este altul decât Radul, fiul lui Alexandru, care urmează în domnie după Vladislav și se distinge prin fundațiuni mănăstirești. Biserica dela Câmpulung nu este singura fundațiune religioasă a lui Alexandru. El este fundatorul mitropo-

liei Țerii Românești, înființată de dinsul în anul 1359 sub jurisdicțiunea Patriarhatului Constantinopolitan. (*Miklosich et Müller*, Acta Patriarchatus Constantinopolitani. Vindobonae 1860. I, 383—388.) Pe când tatăl seu, «marele Basaraba Voevod», consolidează statul prin puterea armelor și prin cucerirea independenței, Alexandru se înfățișează mai ales ca organizator al țerii înlăuntru.

90) *Ioan de Küküllö*, vorbind despre întâlnirea lui Alexandru cu Ludovic în 1343, zice: «ad pedes regie maiestatis humo tenus est prostratus, et ad obedienciam et fidelitatem debitam reductus et integratus. Solemnia munera et clenodia presentando, et suum dominium sub sacra corona recognoscendo, cum gaudio et leticia ad propria remeavit, et ab illo tempore fidelitatem conservavit.» (*Florianus* III, 138.) Această știre a cronicarului unguresc este în contrazicere cu documentele regelui Ludovic însuși. O diplomă a acestuia din 18 Februarie 1355 spune că episcopul Demetrius de Oradea a fost trimes, după 15 Iulie 1345, în mai multe rânduri la Alexandru, spre a trata *pace și concordie* cu dinsul. *Docum.* I. 2, 37: Nos igitur eiusdem venerabilis Patris, Domini Episcopi (Demetrii Varadiensis), multiplicia servitorum et obsequiorum genera, quae idem in diversis nostris legationibus ac demum post adeptum pontificale officium ad Alexandrum Bozorabi Wayvodam nostrum Transalpinium occasione pacis et concordiae inter nos et eundem tractandae, disponendae et firmandae, pluries proficiscendo affectione sedula studuit exhibere (Demetrius a fost numit episcop de Oradea în 15 Iulie 1345. *Theiner*, Monumenta Hungariae I, 683.) Deci în 1343 nu poate să fi avut loc subunerea lui Alexandru de care vorbește cronicarul. Altă diplomă a lui Ludovic, din 29 Au-

gust 1359, spune că Alexandru *refusase a-l recunoaște ca suzeran*. (*Docum. I. 2, 60: eo tempore, quo Alex. Bazaradi, Vajvoda Transalpinus, nos pro Domino naturali recognoscere renuebat . . .*)

Din aceste doue diplome ar părea să reieșă că Alexandru, mai înainte nesupus regelui Ungariei, se recunoște pe la 1355—1359 ca vasal. Inșă chiar din 1359, luna Maiu, sunt actele Patriarchatului de Constantinopol privitoare la întemeierea mitropoliei Țerii Românești, în care Alexandru este numit *mare voevod și domn singur-stăpânitor a toată Ungro-Vlachia*. (*Miklosich et Müller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, I, 383, 386: μέγας βοῦβόδας καὶ αὐθέντης πάσης Οὐγγροβλαχίας*.) Acest titlu, care caracterizează pe domnul român ca independent, îl arată și inscripția de pe mormîntul lui. Și că el a murit ca domn independent, o spune însuși Ludovic în proclamațiunea de resboiu în contra lui Vladislav, fiul și următorul în domnie al lui Alexandru. (*Docum. I. 2, 92 a. 1365. Cf. n. 92.*) În proclamațiune se mai zice că Alexandru, nerecunoscând pe Ludovic ca suzeran, a călcat pactele încheiate între dinșii. Nu cunoaștem aceste pacte, ca să putem ști intrucât Alexandru le-a calcat prin nerecunoașterea suzeranității ungurești. După diploma fiului seu Vladislav din 1369 (*Docum. I. 2, 148*), *Alexandru a recunoscut jurisdicțiunea diocesană a episcopului Transilvaniei asupra catolicilor din Țeara Românească*. Acest rezultat mai ales se vede că l-au avut misiunile episcopului Demetrius, trimes de Ludovic după 1345 la Alexandru. În altă privință, aceste legațiuni, cum și întâlnirea cu regele în 1343, nu se constată să fi efectuat mai mult decât îndreptarea relațiunilor rupte sub Carol Robert, fără ca Alexandru să se recunoască formal ca vasal unguresc. Se pare că mai ales prin a doua căsătorie a lui Ale-

xandru cu Doamna Clara, care era catolică (*Docum.* I. 2, 158) și probabil din Ungaria, s'a făcut această apropiere. În urma restabilirii bunelor relațiuni, Ludovic putea pe la 1355—1359 să spera a readuce pe domnul român la vasalitate, sau chiar să-l considere ca vasal; dar după propria lui mărturie din 1365, acesta nu s'a supus. Spusele lui Ioan de Küküllö despre supunerea de bună voie a lui Alexandru în 1343 și despre vasalitatea ce el ar fi păzit-o de atunci în urmă fiind contrazise de diplomele regelui însuși, se vede că cronicarul unguresc confundă restabilirea bunelor relațiuni cu supunerea.

91) Vladislav este arătat ca fiu al lui Alexandru în scrisoarea Papei Urban V din 1370 către dînsul. (*Docum.* I. 2, 159, Cf. *ibid.* p. 158. Diploma lui Vladislav din 1369, în care după *Fejér* IX. 4, 210 și *Docum.* I. 2, 149 se află: «condam *Alexandri*, Patris nostri», are în acest loc, după ediția mai nouă de *Zimmermann-Werner-Müller* II, 334: «quondam domini patris nostri».) Despre acest domn, *Anonimul românesc* citat de *Șincai* (a. 1340) zice: «Ladislav Vodă Basarab dela anul 1340 până la anul 1345 la letopiseș nu este, dară se dovedește dintr'un chrisov al lui Mircea Vodă, ce este la mănăstirea Tismana, intru care zice că la acest veleat domnea unchiul seu Viadislav Vodă Basarab» Cf. *Clain* la *Engel* I, 96. *Tunusli* p. 244. *Fotino* II, 16-17. («Veleatul» lui Vladislav nu este arătat în chrisovul lui Mircea, cum spune aci.)

92) *Docum.* I. 2, 92—93: Quia quondam [Alexander] Wayvoda Transalpinus tanquam inmemor beneficiorum a nobis receptorum et ingratus fidem suam et litteras utrobique super certis pactis, censibus et — — — nostri

dominii naturalis nobis debitis inter nos et ipsum initam et emanatas ipsa adhuc vita mundiali perfruente temerariis ausibus — — — non expavit; demumque ipso ab hac luce decesso Ladislaus eius filius pravos mores imitatus paternos, nos tanquam suum dominum naturalem minime — — — inconsultis nobis et inrequisitis in eadem terra nostra Transalpina, que iure et ordine geniture nobis debetur, titulum suum fictum erigens in contumeliam Domini a quo sua debent dependere insignia; in ipsius terre nostre dominium ex perfida voluntate et connivencia Olachorum et habitatorum terre eiusdem loco Patris — — — se subrogare; fidelitati Universitatis Vestre firmo Regio sub edicto precipiendo mandamus, quatenus habita noticia presencium universi vestrum universaliter et singuli singulariter vos equis, armis et aliis exercitus necessariis adeo promptuarie disponere et munire curetis, ut in festo Beati Mathye Apostoli (= 24 Februarie) proxime nunc venturo in Themeswar nos iungi valeatis sine mora — — — ad conterendam proterviam dicti hostis et rebellis nostri prelibati fidelia et gratuita servicia nobis et sacro nostro diademati viriliter inpensuri. (Locurile insemnate cu — — — sunt deteriorate in original.)

93) *Forianus* III, 185. Expedițiunea se face, cum reiese din documente, în primăvara anului 1365. *Huber*, Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer. Archiv für österreichische Geschichte. Vienna 1884. LXVI, 29 sq. Despre sora lui Vladislav, «imperatrix Bulgarie», v. *Docum.* I. 2, 158 a. 1370.

94) *Docum.* I. 2, 143 a. 1368: Ludovicus fidelibus suis Castellanis de *Temeswâr*, de *Sydowar* (= *Jidova*), de *Sebuswar*, de *Myhald*, et de *Orsowa*, vel Vice-

castellanis eorundem salutem et gratiam. Cum nos Banatum regni nostri Bulgariae simul cum dictis castris, salva manente dilectione, a Magistro Ladislao filio Philpus auferentes magistro Benedicto filio Heem fideli nostro contulerimus In vara anului 1366, Dionysius, voevodul Ardealului, numit «capitaneus civitatis et districtus Bidiniensis regni Bulgariae», eră încă guvernatorul țerii cucerite dela Sracimir. (*Fejër* IX. 3, 551, 557, 560.) Curând după aceasta s'a înființat bănatul Bulgariaei, numindu-se Ban mai întâiu Ladislau, fiul lui Philpus, apoi în Februarie 1368 Benedict, fiul lui Heem. Sracimir, din a cărui țeară, împreună cu partea timișeană a bănatului de Severin, se formează bănatul Bulgariaei, primise dela tatăl seu Alexandru (1331 — 1365), la împărțirea imperiului între fiii acețuia, partea apuseană cu capitala Vidin, iar fratele seu mai mic Șișman (favorisat de tatăl seu) partea resăriteană (cea mai mare) cu capitala Târnova.

95) *Zimmermann-Werner-Müller*, *Urkundenbuch Zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* II, 273: Nos Ludovicus vobis Petro vicevaivodae Transilvano firmiter praecipiendo mandamus, quatenus coram testimonio capituli ecclesiae Albensis Transilvane metas possessionum Johannis dicti Tompa comitis alpium nostrarum de partibus Transilvanis *Echelev* et *Thylichke* vocatarum necnon possessionum Iohannis filii Petri de Dyznoyo *Ffeketevyz* et *Waraliafalu* vocatarum a parte *terrarum sub vaivodatu domini Ladislai vaivodae nostri Trausalpini existentium* mediante iustitia reambulando iustificetis Cf. *ibid.* p. 274—275: relațiunea capitulului de Alba-Iulia din 24 Noembrie 1366 despre delimitarea făcută; p. 278: diploma lui Ludovic din 2 Ianuarie 1367, privitoare la posesiunile «*Ffeketeviz* et

Waraliafalu», delimitate «a parte terrarum vaivodae nostri Transalpini».

96) *Zimmermann-Werner-Müller* II, 333. Petru, vicevoevodul Ardealului, cătră capitulul de Alba-Iulia: Quod magister Johannes filius Petri dicti Chech de Diznoyo ad nostram accedendo praesentiam nobis per modum protestationis significare curavit, quod ipse omnes literas et instrumenta super omnibus possessionibus suis confecta et emanata causa maioris conservationis et cautelae in claustro beati Nicolai confessoris in *Tolmasch* constructo seu habito reposuisset, quod claustrum per *Layk vaivodam Transalpinum* omnino crematum extitisset, in quo claustro omnes literae et instrumenta combusta et cremata extitissent. Cf. *ibid.* pag. 335, relațiunea capitulului de Alba-Iulia despre cercetarea făcută asupra faptului constatat. Scrisoarea vicevoevodului, care nu s'a găsit în original, ci numai intercalată în răspunsul capitulului căruia eră adresată, poartă data: «*feria tertia post festum beati Martini confessoris anno domini M^o CCC^o LX^{mo} nono*». (Ziua s. Martin confesorul este 11 Noembre.) Cercetarea despre care raportează capitulul s'a făcut în «*feria quarta post festum beati Briccii confessoris*» (ziua s. Briccius este 13 Noembre); iar raportul este datat: «*XV° die inquisitionis praenotatae anno domini quo supra*» (= anul din scrisoarea intercalată a vicevoevodului, adecă 1369). Cf. regestul la *Fejér* XI, 475 și *Docum.* I. 2, 149, unde deasemenea se dă anul 1369.

În Noembre 1369, din care lună și an sunt datate ambele documente, Petru, vicevoevodul Ardealului nu mai eră în viață. El căzuse, împreună cu voevodul Ardealului, Nicolae, în resboiul cu Vladislav Basarab din primăvara anului 1369. (*Florianus* III, 187: Nico-

laus voyvoda ibidem cum strenuo viro Petro suo vicevoyvoda est interfectus.) Data acestui resboiu, relatat de cronicarul contemporan Ioan de Küküllö fără arătarea anului, se determină prin doue acte judecătorești din 14 Decembre 1369 (*Docum.* I, 150), prin care niște procese, ce fusese prorogate in timpul resboiului «contra Layk Woyvodam» pe terminul de toamnă (ad octavas festi beati Andree apostoli proxime preteritas = 7 Decembre 1369), se amână dinnou pe terminul de primăvară (ad octavas festi beati Georgy martyrism nunc venturi = 30 Aprilie 1370). Prin urmare, resboiul fusese pe timpul terminului de primăvară, pe la s. George 1369. *Voevodul Ardealului, Nicolae*, care, împreună cu *vicevoevodul seu Petru*, cade in acest resboiu, se găsește numit in diplome pentru ultima dată in 23 Maiu 1368 și într'un document posterior din același an. (Fejér IX. 4, 122, 134. Al doile document n'are data lunei și zilei, este însă, cum rezultă din mențiunea episcopilor *Stefan al Sirmiei* și *Demetrius al Ardealului* între marturi, posterior celui dintâiu.) La 26 Iunie 1369 și in urmă se găsește numit *Emerich ca voevod al Ardealului*. (ibid. p. 179.) *Vicevoevodul Petru*, care încă in 8 August 1368 liberează un ațt (*Zimmermann-Werner-Müller* II, 317), iar la 2 Iulie 1370 este menționat ca mort (ibid. 351: *Petri quondam vicevaivodae*), nu mai eră in vieață in Septembrie 1369, când, ca și in urmă, găsim pe *Ioan ca vicevoevod al Ardealului*. (ibid. p. 328, Sept. 16 și 26.) Deci cele doue documente, unul liberat de vicevoevodul Petru, altul adresat lui, editate cu data Noembre 1369 (singurele cu așa anachronism), nu pot fi din acest an, ambele fiind date înainte de resboiul cu Vladislav din primăvara anului 1369. (Cf. n. 97.)

97) După 10 Octombrie 1366, când Ludovic dă ordinul pentru delimitarea posesiunii ardelenesești a lui Vladislav, acesta nu mai are ostilități cu Ungurii decât în 1369, după ce se face mențiunea despre arderea mănăstirii dela Tâlmăciu. Ostilitățile din 1369 au urmat din amestecul lui Vladislav în afacerile Bulgariei, unde el ajută pe cumnatul său Sracimir să obțină iarăși dominația. În luptele urmate pentru aceasta, la care se raportează diploma lui Ludovic din 22 Iunie 1369 pentru Benedict Banul Bulgariei (*Fejër IX. 4, 172 squ.*), Vladislav a luat Vidinul pe timpul când niște misionari minoriți, veniți în Bulgaria pentru propagarea catolicismului, au fost uciși în 12 Februarie 1369. (*Fermendžin, Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici, în Starine, Zagreb 1890, XII, 11: Passio quinque fratrum de observancia in civitate Bordon. Cf. ibid. varianta din Wadding, Annales Minorum VIII, 215 a. 1369.*) Spre a restabili autoritatea sa în Bulgaria și spre a pedepsi pe Vladislav, Ludovic întreprinse, în primăvara anului 1369, expedițiunea de care ne dă știre Ioan de Küküllö. (*Florianus III, 186 squ.*) O armată condusă de regele însuși, restabilind mai întâiu dominațiunea ungurească în Bulgaria, intră în Țeara Românească peste Dunăre. În același timp, o altă armată, condusă de Nicolae voevodul Ardealului, intră din Ardeal în regiunea Ialomiței, unde suferi o înfrângere ca cea din zilele lui Carol Robert; voevodul Nicolae cu vicevoevodul Petru și mulți oșteni și nobili găsiră aceluși moartea. În 25 Noembrie 1369 Vladislav iarăși este împăcat cu Ludovic, pe care îl recunoaște ca suzeran. (*Docum. I. 2, 148.*) Condițiunea păcii pare a fi fost mai ales reinstalarea lui Sracimir pe tronul dela Vidin ca vasal unguresc, cum îl găsim după acest război. Pe timpul acestor ostilități, rezultate din afacerile bul-

gărești, n'a putut să aibă loc năvălirea lui Vladislav în Ardeal, intimplată, cum am văzut (n. 96), înainte de moartea vicevoedului Petru, care căzù în expedițiunea făcută în Țeara Românească. După indiciile ce avem, ea trebuie pusă în timpul ostilităților constatate în 1365, care s'au sfârșit prin cedarea teritoriilor ungurești ce se află apoi în posesiunea lui Vladislav.

Anul 1365 rezultă din chiar înseși documentele care fac mențiune de năvălirea lui Vladislav în Ardeal. În anii 1366—1369, data scrisorii vicevoedului Petru, dată la *Zentemrich* (= Szentimre, Sânt-Imbru) «*feria tertia post festum beati Martini confessoris*», nu concordă cu «*feria quarta post festum beati Briccii confessoris*», ziua în care s'a făcut la Tâlmaciu cercetarea dispusă prin această scrisoare. În numiții ani, *feria quarta* (= miercuri) după ziua s. Briccius cade în ziua imediat următoare după *feria tertia* (= marți) ce urmează după ziua s. Martin confesorul (1366 în 18 după 17, 1367 în 17 după 16, 1368 în 15 după 14, 1369 în 14 după 13 Noembrie). E peste puțină ca dela o zi la alta să ajungă scrisoarea vicevoedului dela Sânt-Imbru la Alba-Iulia și în același timp să se facă și cercetarea la Tâlmaciu prin delegații trimeși încolo în urma acestei scrisori. Pentru timpul domniei lui Vladislav înainte de războiul din 1369 nu rămâne decât anul 1365. Dar în acest an, marșea după s. Martin cade în 18 Noembrie, o săptămână după ziua sfintului, în care cas ar fi trebuit să se dateze *in octavis festi* (nu «*feria tertia post festum*») *beati Martini confessoris*; iar miercurea după s. Briccius ar fi deasemenea în ziua următoare (19 Noembrie). Anul 1364, în care marșea după s. Martin cade în 12 Noembrie, iar miercurea după s. Briccius în 20 Noembrie, nu poate fi admis, atât din cauza că la 12 Noembrie încă nu domnea Vladislav spre a putea

fi numit *vaivoda Transalpinus*, cât și din cauza celei de a doua date; aceasta din urmă fiind o săptămână după ziua s. Briccius (= *in octavis festi*, datare neobicinuită după acest sfânt) și ziua următoare după s. Elisabeta (19 Noembre), ea ar trebui să fie numită *feria quarta post festum beatae Elisabeth*. În afară de acestea, o năvălire făcută în Ardeal în 1364 n'ar fi ramas nementionată în proclamațiunea de resboiu a lui Ludovic în contra lui Vladislav din 5 Ianuarie 1365, unde chiar se arată motivele pentru resboiul proiectat.

Așă fiind, nu putem descurca data în chestiune decât admitând calculul cu ziua s. Martin în 10 Noembre, cum se găsește în unele mineie. (*Martinov*, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, *Bruxellis* 1863, p. 274.) În 10 Noembre serbându-se ziua *Martini pape martyris*, numit câte odată greșit și *confessor* (*Grotefend*, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* t. II, 2, *Hannover-Leipzig* 1898, pag. 139), această abatere dela regulă este cu atât mai explicabilă. În acest cas, datele ambelor documente concordă numai pentru anul 1365, când *feria tertia post festum beati Martini confessoris* ar fi 11 Noembre, iar *feria quarta post festum beati Briccii confessoris* cu opt zile în urmă, adică 19 Noembre; iar în anii 1366—1369 data a doua ar fi deasemenea în ziua următoare după data dintâiu. (*Grotefend*, *Zeitrechnung* I, *Hannover* 1891, tabla XXIX.) Mai rămâne să se constate, prin analiza paleografică a originalului sau a unui facsimile, dacă la numărul anului *M^o CCC^o LX^{mo} nono* lectura *nono* în loc de *quinto* găsește explicare suficientă. În scrisoarea medievală, literele *uinto* din *quinto* (lipsind *q*) pot fi lesne confundate cu *nono*. Până la această probă hotăritoare asupra documentului în chestiune, toate criteriile concurg pentru concludsiunea că năvălirea lui Vladislav în Ardeal, când

el arde mănăstirea dela Tălmăciu și ia ținutul Amlășului, s'a făcut înainte de 11 Noembrie 1365 și după 5 Ianuarie aceluiași an, cu ocasiunea ostilităților constatate chiar pentru acel timp.

98) *Venelin*, Vlacho-bolgarskija ili dako-slavjanskija gramaty p. 5 squ: chrisovul lui Vladislav pentru mănăstirea Vodița, fără dată. *Hașdeu*, Negru Vodă, același chrisov fotolitografiat. — *Miklosich-Müller*, Acta Patr. Const. I, 532,535 a. 1370. Episcopul Severinului are mai întâiu titlul μητροποπολίτης μέρους Οὐγγροβλαχίας (mitropolit al unei părți a Ungro-Vlachiei), apoi τοῦ Σεβερίνου (ibid. II, 270 a. 1396) sau Οὐγγροβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σεβερῆνον (ibid. II, 312 a. 1400).

99) *Docum.* I. 2, 144 a. 1368; p. 148 a. 1369; p. 198 a. 1372. *Zimmermann-Werner-Müller* II, 306 a. 1368 (cu titlul întreg de pe sigil); p. 334 a. 1369; p. 386 a. 1372.—Moneta cunoscută dela Vladislav, descrisă de d. *D. Sturdza* (Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien, Wien 1874, p. 50 squ, și la *Hașdeu*, Etymologicum magnum Romaniae III, 2442, cf. ibid. tabela A), are legenda: «M. Ladizlai Waiwode — Transalpini».

100) In diplomele cunoscute dela Vladislav, titlul *Duce de Făgăraș* se găsește în text mai întâiu în 1369 Noembrie 25; textul diplomei din 1368 Ianuarie 20 are numai titlul: «*vaivoda Transalpinus et banus de Zeurinio*». Diploma din 1369 fiind dată după resboiul lui Vladislav cu Ludovic din același an, *Huber* (Ludwig I von Ungarn und die ung. Vasallenländer p. 35 squ.) a conchis că ducatul de Făgăraș a fost dobândit de Viadislav în acest resboiu norocos pentru

dînsul. Această părere am admis-o apoi și eu. (*Convorbiri Literare* XXIV, 1052.) Dar după ultima edițiune a diplomei din 1368 de *Zimmermann-Werner-Müller* (Sibiu 1897), sigilul lui Vladislav, atârnat de această diplomă, arată titlul: LADIZLAV[S DEI Gratia vaivoda Tra]NSALPINVS B[ANUS DE Zeurinio D]VX DE FVGRVS. (Literele *cursive* le adaug după textul diplomei.) Deci Făgărașul eră în posesiunea lui Vladislav înainte de resboiul din 1369 și a fost dobândit înainte de 20 Ianuarie 1368. În diploma din 1372 Iulie 15, Vladislav poartă titlul: «Wladislaus vaivoda Transalpinus, banus de Zerinio et dux *novae plantationis terrae Fugaras*». (Lectura: «*novae plantationis et de Fogaras*,» propusă de d. Hașdeu în Ist. crit. a Rom. I, 20 și susținută încă în Negru Vodă pp. XLI și CCXXI, este contrară textului verificat dinnou după original în ultima edițiune de *Zimmermann-Werner-Müller*.) Ca *nouă plantațiune*, Făgărașul nu putea să fie dobândit decât numai de curând, probabil odată cu teritoriul numit apoi ducatul de Amlaș. Înainte de 1368, țeara Făgărașului nu se găsește menționată decât în stăpânirea Ungurilor, la 1231 și 1291. (*Docum.* I, 120, 510. *Zimmermann-Werner* I, 55, 177.)

101) *Miletič & Agura*, Дако-Ромънитѣ и тѣхната славянска писменость (*Sbornik*, Sofia 1893) pag. 117:
**Ѧзъ иже въ Христа бога благовѣрный и благо-
честивый и христовлюбивый и самодръж[а]в-
ный Іу Мнрча великый воєвода и господинь,
милостїж божїж и божїемъ дарованїемъ вѣ-
ладажн и господствѣжн въсен земли Сггровла-
хїнскон и западинскым еше же и къ татар-
скым странамъ и Амлашъ и Фагарашъ херцегъ и**

СЪВЕРИНСКОМЪ ВАНСТВЪ ГОСПОДИНЬ. Cipariu, Archiv pentru filologie și istorie, Blaj 1867, pag. 77 sq. a publicat acest chisov în traducere română și cu data 6895 (= 1387), care nu se află în textul original după ed. Miletič-Agura, lipsind sfârșitul. Chisovul este dat pentru mănăstirea Nucet (= Cozia), la Miletič-Agura transcris greșit **КСЧЕТ**. Titlul lui Mircea în traducerea după ed. Cipariu este: «Eu cel întru Chs. Dumnezeu bine-credinciosul și bine-cinstitor și de Christos iubitorul și însuși stăpânitorul Io. Mircea marele voevod, cu mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânitor și domn a toată țeara Ungrovlachiei și preste munți încă și preste țerile tătarești și Amlașului și Făgărașului herțeg și stăpânitor Bănatului dela Severin și de amândouă părțile și preste toată Dunărea până la marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor». Cf. *Miletič-Agura*, p. 118, fără dată; p. 119 a. 1407. (Prin **ЗАПЛАНИНСКИМЪ СТРАНАМЪ** [= părților transalpine], numite alături cu *Amlaș* și *Făgăraș* și deosebit de aceste posesiuni de peste munți, nu pot fi înțelese părțile *ardelenești*, ci de bună seamă *partes transalpinæ* [= părțile Țerii Românești] din documentele ungurești, care părți se vede că nu eră identice cu *toată Țeara Românească*.) *Docum. I. 2*, 392 a. 1390: Mircius Dei gracia Woyvoda Transalpinus, Ffogoras et Omlas Dux, Severini Comes, terrarum Dobrodicij Despotus, et Tristri Dominus. Cf. *ibid.* p. 334 a. 1391. *Kalužniacki*, Dokumenta moldawskie i multanskie, Leov 1878, p. 22 a. 1409: Nos Mirche, voivoda Transalpinus, dux de Fugarus et de Omlas.

102) *Docum. I. 2*, 144. *Zimmermann-Werner-Müller II*, 306 a. 1368: Ladizlaus dei et regiae maiestatis gratia vaivoda Transalpinus et banus de Zeurinio

dominus Ludowicus inclitus rex Hungariae naturalis dominus noster graciosus *Docum. I. 2, 148. Zimmermann-Werner-Müller II. 334 a. 1369: Ladyzlaus dei et regis Hungariae gratia vaivoda Transalpinus et banus Zeurinio necnon dux de Ffogaras. — Docum. I. 2, 199. Zimmermann-Werner-Müller II, 386 a. 1372: Wladislaus vaivoda Transalpinus, banus de Zerinio et dux novae plantationis terrae Fugaras Ludovico illustri regi Ungariae domino nostro naturali*

103) Bănatul Bulgariei, format din districtul Vidinului și din partea timișeană a bănatului de Severin, se înființează chiar pe timpul când Ludovic dă dela Orșova, în 10 Octombrie 1366, ordinul pentru delimitarea posesiunii ardelențești a lui Vladislav. Dionisie, voevodul Ardealului, se găsește numit ca guvernator provisor al districtului dela Vidin încă în Iulie 1366 (*Fejér IX. 3, 551*); lui îi urmează Ladislau, fiul lui Philpus, ca *Ban al Bulgariei*, care în 1368 este înlocuit prin Benedict, fiul lui Heem (v. n. 94). Prin înființarea bănatului Bulgariei se desființează bănatul de Severin, partea oltenească fiind cedată lui Vladislav, domnul Țării Românești, iar partea timișeană fiind unită cu districtul Vidinului ca bănat al Bulgariei. De bună seamă pentru regularea acestor prefaceri, Ludovic se află în Octombrie 1366 la Orșova. Atunci el trebuie să fi recunoscut lui Vladislav partea oltenească a bănatului de Severin cu titlul de Ban, probabil ocupată de domnul român mai denainte, ca și posesiunea ardelenască a cărei delimitare, probabil ca parte din bănatul de Severin, se dispune în același timp. Deci împăcarea lui Vladislav cu Ludovic și recunoașterea suzeranității acestuia din partea domnului român pentru posesiunile cedate se vede a fi avut loc în toamna anului 1366,

când regele eră la Orșova în scopul prefacerilor făcute atunci la hotarul sud-estic.

104) *Docum.* II. 2, 179 a. 1467: Priusquam Mathias in Hungariam reversus fuisset, ut Valachiam et Moldaviam in maiori freno contineret, quaedam oppida Transilvaniae regii iuris esse quae nunquam abalienari possint, hac epistola declaravit: . . . «id etiam statutum extitit, ne unquam nos vel successores nostri reges *provincias Fogoras, Omlas, et Rodna*, cum pertinentiis eurundem, quoquo modo a se alienare seu abstrahere possimus vel valeant; sed semper prefati districtus in manibus regiis prompti et parati ad hoc teneantur, ut, siquando opportunum fuerit, *vaiivodae alicui Transalpino vel Moldaviensi* ad partium scilicet illarum terrorem seu recuperationem assignari possint pro descensu.»

105) Radul, fundatorul Tismenei, este arătat, în cronoavele fiilor sei Dan și Mircea (*Hașdeu*, *Ist. crit.* a *Rom.* I, 127 squ. și *Arch'va istorică a României* III, 191 squ.), ca predecesor în domnie și ca frate al lui Vladislav, fundatorul Voditei, numit ca *unchiu* al lor. Dela Radul avem o monetă, descrisă de d. D. *Sturdza* (*Hașdeu*, *Etymologicum magnum Romaniae* III, 2442—2443; cf. *ibid.* tabela A). La scriitorii medievali nu găsim mențiune despre acest domn decât în biografia regelui Sigismund al Ungariei (1387—1437), scrisă între 1433—1443 de *Windecke* (*Das Leben König Sigmunds*, trad. în germana modernă de *Hagen* în «*Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*», XV. Jahrh. I, Leipzig 1886), unde tatăl lui Mircea este numit «*Pancrat cel Înțelept*». Cap. 259 ad. a. 1430: «Es war aber lange Zeit ein Sohn von *Pankraz (Pancratius)* dem

Weisen, der lange Jahre vorher Herr derselben Länder (der grossen und kleinen Wallachei) gewesen war, mit Namen *Merzweydan* (= Mircea Vodă), bei ihm gewesen». *Pancrat cel Înțelept*, tatăl lui Mircea Vodă, despre al cărui fiu Vlad Dracul e vorbă aci (cf. cap. 294), nu poate fi decât *Radul*, cu numele corupt *Pank-Rat*, format prin compunere cu *Pank* (corupt probabil din *Ban*, titlu care Radul putea să-l aibă ca Ban al Olteniei sub fratele seu Vladislav), ca și *Tanweiden* (= Dan Vodă, cap. 206) și *Merzweydan* (= Mircea Vodă). Epitetul de «*cel Înțelept*» al lui Radul este semnificativ pentru confundarea lui ulterioară cu Negru Vodă. — *Anonimul românesc* citat de *Șincai* (a. 1366) zice: «Radul vodă dela 1366—1383, tatăl lui Mircea vodă, fratele lui Vladislav vodă, la letopiseț nu este, ci iarăși după un chrisov al Mircei vodă dela mănăstirea Tismeana, în care arată că au domnit tată-seu Radul vodă, iară nu arată la ce veleat; dară din cursul anilor se vede moartea lui Nicolae vodă la 1366, și știut fiind că Mircea vodă au domnit la anul 1383, se vede la mijloc lipsă ani 17; de aci se vede că în anii aceștia au domnit tatăl Mircei vodă. Tot intru acel chrisov arată că au avut Mircea vodă și frate pre Dan vodă, ale căruia chrisoave găsindu-se s'au așezat după veleatul lor». Cf. *Clain* la *Engel* I, 97. *Tunusli* pag. 246. *Fotino* II, 20 squ.

Chrisoave dela acest Radul nu s'au păstrat sau nu sunt cunoscute până acum. Chrisovul fără dată dela *Ioan Radul* pentru *Brașoveni*, publicat de *Miletič* (Novi vlacho-bъ'garski gramoti otъ Brașovъ, Sofia 1896, pag. 47) și atribuit lui Radul I, tatăl lui Dan și Mircea, nu poate fi dela acest domn. Fără îndoială, chrisovul este dela *Radul II* (numit *Praznaglava* = *Capgol*), care dă Brașovenilor și alte trei documente : un

chrisov din 7 Mai 6929 (= 1421), altul din 21 Noiembrie 6930 (= 1421), și o scrisoare fără dată, dar menționând privilegiile comerciale date Brașovenilor de Mircea. (ibid. p. 52—53.) Intre documentele domnilor români pentru Brașoveni publicate de Miletič, cel mai vechiu este dela Mircea din 6 August 6921 (= 1413); în documentele posterioare, făcându-se mai adeseori mențiune de privilegiile acordate Brașovenilor, nu se citează vr'un chrisov mai vechiu decât cel al lui Mircea. Deci și chrisovul lui *Ioan Radul* fără dată nu poate fi anterior lui Mircea. Cuvîntul pentru care aeest chrisov a fost atribuit lui *Radul I* este că în el se mențiunează un *tsar Alexandru* la vama dela Rucăr: «tsarule Alexandre, ori cine va fi la tine vameș în Rucăr, să-i poruncești a lua vamă după lege, iar altfel să nu cuteze a face.» Părerea că acest «tsar Alexandru» ar fi tsarul bulgar Alexandru (1331—1365), care, lăsând fiilor sei domnia, s'ar fi retras în Țeara Româncască (*Hușdeu*, Negru Vodă pag. CCXLI squ.), nu poate fi admisă, neavând nici o probabilitate. Chiar pe acel timp este însă constatat un *Alexandru*, care se numește «îu al marelui voevod Mircea»; dela dînsul sunt 9 scrisori către Brașoveni și una sătră Sibieni, toate fără dată, în care el poartă titlul «voevod și domn a toată țeara Ungrovlachiei» sau numai «voevod și domn». (*Miletič* pag. 49—51.) Acest Alexandru, neadeverit altfel ca domn, se vede că avea în posesiune o parte de țeară pe la Rucăr; el este, după toate indiciile, *tsarul Alexandru* din chrisovul lui Radul II, fiind poreclit *tsar* (titlu întrebuintat în Bulgaria și pentru *fiii de domnitori*).

Și chrisovul lui «Io. Radul, mare voevod și domn, stăpînind și domnind toată țeara Ungrovlachiei și peste părțile transalpine și tătărăști, și al Amlașului și Făgărașului

nerțeg, și domn al băniei Severinului, și pe amândouă malurile Dunării până la marea cea mare și al cetății Sislitriei stăpân», cu data 6927 (=1419), pentru mănăstirea Cozia (*Hașdeu*, Negru Vodă pag. CCLX squ. cu facsimile fotografic), nu poate fi al lui Radul I. Titlul domnului din acest chrisov este întocmai titlul lui Mircea din chrisoavele lui pentru Cozia (*Miletič-Agura* pp. 117, 118), neadeverit mai înainte. Cu toate că data chrisovului este 1419, care ar concorda cu anul 1421 din două chrisoave ale lui Radul II, d. Hașdeu atribue și acest chrisov lui Radul, tatăl lui Mircea, schimbându-i data în 1379; aceasta pe motiv că *kyr Sofronie*, numit aci ca stareț al mănăstirii Cozia (adeverit în această calitate mai întâiu în chrisovul lui Mircea pentru Cozia din 1387), s'ar găsi înlocuit, în chrisovul lui Mircea din 20 Maiu 1388 pentru Cozia și Cotmeana, prin *Gavriil*. Însă *Gavriil* este numit, în acest chrisov al lui Mircea (*Hașdeu*, Ist. crit. a Rom. I, 131), ca *stareț al Cotmenei*, nu al Coziei; iar *kyr Sofronie* este constatat ca *egumen al Coziei* încă în 1415. (Chrisovul lui Mircea din 28 Mart 6923 [= 1415] pentru Cozia, copie după original în colecțiunea Academiei Române: **МОНАСТІРЮ ГОСПОДСТВАМИ УТ КОЗІА ... И ЖИВЦІС ВЗ НЕМ НАСТАВНИКЪ СРЪМЕНЪ КРЪ СОФРОНІЮ...**) Așa fiind, nu putem admite tâlcuirea dată chrisovului lui Radul din 1419. Chiar în 1419, Mihail, fiul și următorul lui Mircea, fiind combătut de pretendenți la domnie cu ajutor delat Turci, este silit a se refugia în Ungaria. (Cf. n. 110.) Deci Radul II, constatat ca domn în 1421 (*Miletič* p. 52 squ.) și a doua oară la 1424—1427 (*Windecke* cap. 206 a. 1424. *Docum.* I. 2, 544, 547, 550, a. 1427), ar fi putut să ia domnia încă în 1419.

Dar chrisovul în chestiune, aflat «în arhivele statu-

lui din București între niște hârtii intitulate *nelrebnice*» (Hașdeu l. c.), presentă nedumeriri și cu privire la dată și cu privire la numele domnului. Anul 6927 (= 1419) e scris, cum observă d. Hașdeu, «cu o altă cerneală peste o scrisoare anterioară ștersă». În facsimellele fotografic, soarele ne descopere mai mult decât atâta. Afară de șirul unde este anul scris cu altă cerneală, se mai vede șters sau ras și șirul următor, unde d. Hașdeu citește **мѣсца март** (litere de mărime neobicinuită pentru scrierea datei, din care putem cunoaște numai doi **М**). Deasemenea și numele *Radul* din titlu pare a fi scris de altă mână peste un nume ras; iar la monograma domnului (pusă la sfârșitul chrisovului în culoare roșie) se distinge foarte lămurit litera **М** în monograma **РА[Д]СЛЪ** (intocmai ca **М** din monograma **Милостїж**), literă fără nici o trebuință pentru acest nume, pe când *litera trebuincioasă Д* lipsește. De altminte, chrisovul întreg este cuvânt din cuvânt chrisovul lui Mircea pentru Cozia, fără dată, publicat de *Miletič-Agura* p. 118 (unde numele *Sofronie* lipsește, fiind locul rupt), cu titlul completat ca în primul chrisov pentru Cozia (ibid. p. 117) și cu singura deosebire la cuvintele: **КОЛИКОДО ЕДИННОГО ВЛАСА ВЫШЕ ПИСАННЫМ РѢЧЕМ**, în locul cărora găsim în chrisovul lui Mircea: **ТЕЛК-ГАМЪ МОНАСТЫРСКИМЪ. КТО ЛИ СЯ ПОКѢСИТЬ**, și lipsind ultimele cuvinte din chrisovul lui Mircea: **И СИНА МОЕГО МИХАИЛА ВОЕВОДЪ**. — După aceste constatări făcute la facsimile, am văzut în urmă și originalul la d. Hașdeu. La **РАДОУЛЪ** în titlu, unde scrisoarea se presentă intocmai ca în facsimile, am găsit pergamentul mai străveziu, ceea ce este o probă mai mult că a fost aci ras. La monogramă, facsimellele se deosebește ceva de original: în facsimile, semnele deasupra monogramelor nu sunt colorate roșii, ca în original; iar la numele

domnitorului, originalul mai păstrează în *roșiu* (puțin șters) un rest din **н** (care în facsimile, la semnul pentru **а** pus în locul fostului **н**, se vede *palid negru*) și semnul întreg pentru **а** la mijlocul brațului drept al literei originale **М** (în facsimile deasemenea *palid negru*). Deci avem a face cu un chrisov în care numele domnului începea cu **Мн** și a fost înlocuit apoi cu Radul. Numele original nu poate fi decât sau *Mircea*, al cărui titlu se găsește în acest chrisov, sau *Mihail*, care, reproducând chrisovul identic al tatălui său, își va fi atribuit și titlul lui. Imprejurarea că la literele **лз** din monograma **РА[А]САЛЗ**, în locul cărora monograma lui Mircea are **рч**, nu se află nici o răsătură sau prefacere, cum și forma literei **с**, care seamănă a fi prefăcută din **х**, indică mai mult pe Mihail (**Михаилз**). După dinșul aflându-se domnind Radul II Praznaglava (1421 și 1424-1427), se vede că acest Radul a fost pus în locul numelui ras. Eată de ce astfel alteratul chrisov a fost calificat ca «*netrebnic*».

106) În o diplomă din 19 Noembrie 1377, Ludovic, regele Ungariei, promite Sașilor din Brașov că, *dacă Țeara Românească va ajunge sub puterea sa cum speră*, le va ușura vama ce au să plătească pentru camera regelui. *Docum. I. 2, 243. Zimmermann-Werner-Müller II, 480:* Item spondemus, quod si deo volente terra Transalpina ut speramus ad manus nostras deveniet ex tunc tributum iuxta Ruffam arborem (= Rucăr) pro nostra maiestate dare consuetum circa ipsum novum castrum exigi commitemus medio autem tempore, quo ipsa terra Transalpina ad manus nostras deveniet, saepe dicti fideles Saxones nostri iuxta antiqua ipsorum iura et consuetudines nullas alias tributum dare debeant nisi in civitate praedicta. — Independența Țerii Românești de

Ungaria, constată aci, se vede că eră indeplinită încă în 1373, când se interzice a vinde din Ungaria arme Românilor și se oprește importarea sării din Țeara Românească în Ungaria. (*Docum. I. 2, 207, 213*). În 1382 Ludovic mai interzice negustorilor străini, care vor veni la Sibiu, a trece cu mărfurile lor în Țeara Românească, și ordonă castelanului din Orșova să priveghieze cu atențiune la hotarele de acolo și să raporteze despre cele ce se vor întâmpla sau ce va auzi. (*Docum. I. 2, 274, 275*.)

107) În a. 1374 localitățile *Vineția* și *Apele-Calde* în țeara Făgărașului, dăruite în 1372 de Vladislav Voevod lui Ladislav de Doboca și numite atunci ca fiind «in terra Fugaras», sunt arătate ca aparținând «*părților transilvane*» și fără legătură cu Țeara Românească. (*Docum. I. 2, 222—223*.) În 1383 «*possessio regalis Omlas*», care, întocmai ca și teritoriul cedat în 1366 lui Vladislav Voevod, se hotăreă cu posesiunile lui «*Johannes dictus Tompa de Echellew*» și cu posesiunile «*Ffeketevyz et Waraliafalu*» ale lui «*Johannes de Dyznoyo*» (sau «*Gyznoyo*»), se dăruiește de Maria, regina Ungariei, episcopului Goblin și rudelor lui. (*Zimmermann - Werner-Müller II, 575, 577—584*.)

108) *Docum. I. 2, 236*: *Johannis Trewtyl Bani de Zewrino*. Cf. *Pesty I, 263*: *Trentul*.

109) Dela Dan, numit în chrisoavele lui Mircea ca frate și predecesor în domnie, este cunoscut un chrisov cu data 3 Octobrie 6894 (=1385) pentru Tismeana, păstrat în traducere română în condica Tismenei (*Hașdeu, Ist. crit. a Rom. I, 127 squ.*) și menționat în chrisoavele dela Mircea și alți domni. Din domnia lui mai

avem o inscripție cu data 6893 (= 1385) pe un clopot dela Cotmeana (*Hașdeu*, Ist. crit. a Rom. I, 128) și o monetă descrisă de d. D. Sturdza (*Hașdeu*, Etymologicum magnum Romaniae III, 2443). In chrisovul seu, Dan zice: «Pentru că ... am aflat in pământul domniei-mele, la locul ce se numește Tismeana, o mănăstire cu toate lucrurile nesăvârșită, pre carea răposatul întru fericire blagocestivul Radul voevod, părintele domniei-mele, din temelie au înălțat-o, și, scurtându-i-se vieța, nu s'au săvârșit; pre aceasta bine am voit domnia-mea... a înnoi pomenirea părintelui domniei-mele și a zidi și a întări cu toate adăogirile și veniturile». Anul morții lui Radul, a cărui mănăstire o săvârșește fiul seu Dan în 1385, este, după indiciile ce avem, 1384 (= 6892). Acest an, scris **SW CB**, a fost transcris greșit **SWKB** (6822 = 1314) ca anul morții lui Radul Negru, confundându-se **C** (= 90, mai târziu scris **Ч**) cu **K** (= 20). Deci începutul domniei lui Dan trebuie pus la 1384.

Despre acest domn, *Anonimul românesc* citat de Șincai (a. 1258) zice: «Al treilea vodă au fost Dan, fiul lui Radul vodă Negru. La mănăstirea Câmpulungului, unde este zugrăvit, se numește *fiul Radului vodă Negru*; iar la letopiseț este pus cu greșeală anul 1333, unde se numește; că fiul Radului vodă Negru (pus la 1215 după inscripția lui Mateiu Bîsarab dela Câmpulung) nu putea fi la acest veleat.» Iar mai în urmă (a. 1366) el zice: «Tot întru acel chrisov (al lui Mircea Vodă, *fiul lui Radul Vodă*, pentru mănăstirea Tismeana) arată că *au avut Mircea Vodă și frate pre Dan Vodă*, ale căruia chrisoave găsindu-se s'au așezat după veleatul lor.» (Cf. *Clain* la *Engel* I, 96—97. *Tunusli* p. 243 și 246.) Deci după această socoteală, Dan și Mircea eră frați; totuși Dan eră fiul lui Radul Negru cel pus la

1215, iar Mircea fiul lui Radul cel pus la 1366—1383. Eată cum din Radul, tatăl lui Dan și Mircea, autorul face aci doi domni Radul.

Folino II, 9 squ. și 20—23, basându-se și pe această «Chronologie» și pe chrisoave, face o încurcătură și mai rea, scoțând la iveală și doi Dani din unul. El zice: «Dan I Basarab. Acesta eră *fiul lui Radul Vodă Negru*, precum se arată și în mănăstirea Câmpulungului, unde se află portretul seu. Dar cronologia țerii greșește și la data aceasta; căci pe tată il are la anul 1215, iar pe fiu la 1333, și prin urmare nu este cu puțință ca după 118 ani dela venirea tatălui să fi domnit fiul. Însă din cronica istoriei serbești se vede că el a domnit pe la capătul seculului XIII, în urma unchiului seu Mihaiu; căci se zice că pe atuncea, având resboiu Mihail craiul Bulgariei cu Sisma (Σίσυα) despotul Serbiei, a chiebat în alianță pe Dan Vodă, și în resboiul acela fu ucis de cătră Serbi la anul 1298.» (Trad. *Sion*, București 1859. II, 7 squ.) Pe Dan, fiul lui Radul și fratele lui Mircea al chrisoavelor, identic cu Dan I al cronicelor, Fotino il face «Dan II Basarab.» Despre acesta el zice: «Mircea Vodă, într'un chrisov ce se află la mănăstirea Tismeana, vorbește despre *tatăl seu Radul Vodă* și despre un *frate al seu Dan Vodă*. Cât despre Mircea, cronica țerii spune că a domnit în anul 1383, iar despre tatăl seu Radul și despre fratele seu Dan nimica nu spune(!) . . . Acesta (Dan) a încheiat și mănăstirea Tismeana, începută de tatăl seu, despre carele vorbind în chrisovul hărăzirilor mănăstirii il numește *Radul Vodă Negru*. După aceasta, unii din domnii următori lui Radul I și-au însușit cuvintul de Negru ca titlu sau ca epitet; de aceea în câteva chrisoave vechi unde este numele de Radul, urmează și numele de Negru. De aicea a venit și nepotrivirea cronologiei

domnilor; căci cronografi, luându-se după chrisoave, au socotit pe Radul II drept Radul I.» (ibid. II, 14.) Pe temeiul știrii lui Fotino din «cronica istoriei serbești», și d. *Hașdeu* (Negru Vodă p. CLII squ.) admite pe un *Dan Vodă, care cade în luptă cu principele bulgar Șişman dela Vidin în anul 1298*. Probe istorice pentru această părere nu găsim.

În *cronica bulgărească*, scrisă curând după 1413 (cu care an se încheie) și păstrată într'un manuscris moldovenesc din secolul XVI, se află, la mențiunea despre prinderea și moartea tsarului bulgar Șişman (1365—1393), următoarea glossă marginală: «Șişman, tsarul bulgăresc, ucise pe Dan voevod, fratele lui Mircea voevod, în anul 6902 (= 1393), luna Septembrie 23». (ed. *Bogdan*, în *Archiv für slavische Philologie* XIII, 530.) Cronica lui *Mihail Moxa*, scrisă pe la 1620, zice între evenimente dela 1372—1389: «Pre acea vreme ucise și Șuşman, domnul Șcheilor, pre Dan voevod, domnul rumânesc». (ed. *Hașdeu*, *Cuvente den bătrâni* I, 402.) *Cronica anonimă a Țerii Românești* zice: «Dan Voevod au domnit ani 23. Acesta au fost frate cu Mircea Vodă Bătrânul și l-au ucis Șisman Vodă, domnul Sărbilor, când eră cursul anilor 6864» (= 1356). (ed. *Ioanid* p. 3. *Mag. ist.* IV, 233.) Cronica lui *Constantin Căpitanul* zice: «Domnia lui Dan Vodă, 6841 (=1333)—6864 (=1356). Acesta au stăut domn în Țara Rumânească după Mihaiu Vodă, aveă și frate pre Mircea. Însă ce să fie făcut în 23 de ani ai domniei lui, nu se pomenește, fără numai scrie că l-au ucis Șuşman, voevodul Sărbilor; dar pentru ce și cum, nu se știe». (*Mag. ist.* I, 91.) Despre moartea lui Dan mai găsim știre la Athenianul *Laonicos Chalcondyles*, care zice: «Pe acest Mircea, născut din vechiul neam al domnilor lor, ei (Românii) și-au ales domn, omorînd pe

Dan, care mai înainte domnea peste dinșii.» (ed. Bonn. pag. 78: Μόρξαν μέντοι τοῦτον, ἄρχοντα τοῦ γένους τοῦδε τὸ παλαιὸν γενόμενον, ἐπικαλεσάμενοι τύραννον σφίσι κατεστήσαντο, συνελόντες Δᾶνον [trad. «occiso Dano»] τὸ πρόσθεν τυραννεύοντα αὐτῶν.)

Interpretarea dată acestei știri a lui Chalcondyles (scriitor din a doua jumătate a secolului XV), anume că Mircea, care în chrisoavele sale pomenește cu pie amintire pe «sfint-răposatul frate al domniei-mele Io. Dan Voievod», ar fi fost *fratricid* (*Xenopol*, *Istoria Românilor* II, 85, și *Histoire des Roumains* I, 211, ceva mai atenuat *Hașdeu*, *Negru Vodă* pp. CLIV, CCXLVIII), este cea mai nejustificată învinuire pe marea umbră a marelui voievod. Știrea istoriografului grec nu se află, în înțelesul ce i s'a dat în contrazicere cu unanima mărturie a cronicelor române și a celei bulgărești, adevărită nicăiri (nici la *Thurocz*, cum afirmă d. *Hașdeu* l. c., dând textului neîndoios al cronicarului unguresc, ed. *Schwandtner* I, 231, unde e vorbă de lupta lui Mihail [numit Mircea], fiul lui Mircea, cu Dan II, un înțeles ce nu-l are nici cât de departe). Spusele lui Chalcondyles nu pot fi interpretate altfel decât că *Dan a fost omorît*, și nimic mai mult. De cine și când a fost omorît, arată cronicile noastre, ca și cea bulgărească, mai exact *Mihail Moxa*, care pune uciderea lui Dan de cătră «Șușman, domnul Șcheilor», între evenimente dela 1372—1389. Din 1387 sunt cele dintâi chrisoave ale fratelui și succesorului seu Mircea.

Data 6902 (= 1393) Septembrie 23 din cronica bulgărească nu se poate raporta la uciderea lui Dan, ci de bună seamă la prinderea lui Șușman de cătră Baiazit, menționată aci. În 17 Iulie 1393 căzu Târnova, capitala imperiului lui Șușman, în mânil Turcilor; tsarul

nu se află atunci în capitală, ci în altă parte a țării. După căderea Târnovei, căzù și ultimul ei tsar Șișman în mânilor lui Baiazit, care-l aruncă în închisoare, unde muri apoi. (*Jireček*, *Gesch. der Bulg.* pp. 347, 350.) Despre acest eveniment, cronica bulgărească zice :

БАЗИТЬ . . . ЕМЪ ОУВО БАЗГАРСКОГО ЦАРЪ ШИШМАНА И ОУБИТЬ ЕГО ВЪ ЛЪТО „СЦГ МЪСАЦА ТШНІА Г.» (Baiazit prinse deci pe tsarul bulgăresc Șișman și-l ucise în anul 6903 = 1395 luna Iunie 3.) Ca adaus la numele Șișman se află următoarea glossă marginală: **ШИШМАНЪ ЦАРЪ БАЗГАРСКИ ОУБИТЬ ДАНА ВОЕВОДЪ, БРАТА МИРЧЪ ВОЕВОДЪ, ВЪ ЛЪТО „СЦВ МЪСАЦА СЕПТЕМВРІА КГ.** (Șișman, tsarul bulgăresc, ucise pe Dan Voevod, fratele lui Mircea Voevod, în anul 6902 = 1393 luna Septembrie 23.) În această glossă trebuie să deosebim doue părți, fiecare în altă legătură cu textul la care se raportă, neavând nimica comun una cu alta. Înțelesul ei în legătură cu textul cronicei nu poate fi decât următorul: «Baiazit prinse deci pe tsarul bulgăresc Șișman (Glossă: în anul 6902 luna Septembrie 23) și-l ucise în anul 6903 luna Iunie 3. (Glossă: Șișman, tsarul bulgăresc, ucise pe Dan Voevod, fratele lui Mircea Voevod.)» Este deci învederat că data 6902 (= 1393) Septembrie 23 n'are a face nimica cu moartea lui Dan, ci ea se raportă la prinderea lui Șișman, urmată după căderea Târnovei din 17 Iulie 1393.

Remarcabilă este data morții lui Dan 6864 (= 1356) din cronica anonimă a Țerii Românești, care se află și în traducerea lui *Filstich* (*Engel*, *Gesch. d. Moldau u. Walachei* I, 60), și care, după anii de domnie, se vede că eră cunoscută și lui *Constantin Căpitanul*. Scris „SWĶA (6864), acest an nu poate fi decât o transcriere greșită în loc de „SW CA (6894), făcându-se și aci atât de deasa confundare a vechii cifre cirilice A (=90), pen-

tru care cronicarul Radul Greceanu în transcrierile sale de date (*Revista Română* I, 578. II, 250 squ.), cum și alte transcrieri de acest fel ne dau numeroase exemple. În tot cazul, anul morții lui Dan, dela al cărui următor Mircea avem cel dintâiu chrisov cu dată întreagă din 27 Iunie 6895 (=1387), trebuie pus la 6894 (=1386). Iar cât despre anul 1298, dat de *Fotino* după o «cronică a istoriei serbești», azi necunoscută și deci necontrolabilă, și admis de d. *Hașdeu* ca data morții unui voevod cu acest nume nu se adeverește pentru acel timp prin nici o mărturie istorică. Dan, fratele lui Mircea și fiul lui Radul, pus în cronică anonimă și în cronică lui Constantin Căpitanul la 1333—1364 cu 23 ani de domnie, iar în *Chronologia* ce începe cu anul 1215 (la Șincai, Clain și Tunusli) chiar înainte de 1300 ca fiu al lui Radul Negru, a domnit în realitate la 1384—1386 prin vr'o 23 luni (în loc de 23 ani ai cronicelor). Înainte de dînsul, istoria nu cunoaște un voevod român numit Dan. El cade în luptă cu tsarul bulgar Șişman.

Relațiunile domnilor români cu Șişman eră ostile încă dela Vladislav, care avu un resboiu cu tsarul dela Târnova, cum spune în diploma sa din 1372. (*Doc.* I, 2, 199. *Zimmermann-Werner-Müller* II, 386: exercitum validum contra Torcos infideles et imperatorem de Tyrna in Bulgaria proclamare fecimus . . . cum exercitu nostro viriliter contra saevissimos et infideles Thorcos et imperatorem de Tyrna ipsosque invadendo properavit . . .) La aceste lupte se rapoartă și scrisoarea papei Urban V din 8 Aprilie 1370 către Vladislav. (*Docum.* I, 2, 159: impios Turchos catholice fidei hostes pro dei et prefate sedis reverentia persequeris et tuos reputas inimicos.) După poesii populare ale

Bulgarilor și Serbilor, ostilitățile cu Șișman continuă și sub Radul. (*Hașdeu*, Columna lui Traian 1877 p. 251 squ. 261 squ. *Negru Vodă* p. CCXLVIII squ.) Aceste ostilități par a fi fost provocate mai ales prin continua ceartă dintre Șișman și fratele seu vitreg Sracimir dela Vidin, vărul și totdeauna cumnatul lui Vladislav și Radul. (*Jireček*, *Gesch. d. Bulg.* pp. 320 squ. 338 squ.) In complicațiunile urmate de aci, domnii români, luând parte pentru ruda lor Sracimir, intrară în luptă cu Șișman, care și ca vasal turcesc eră în opoziție cu principii creștini vecini. Așa Dan a găsit moartea într'un resboiu cu Șișman. In legătură cu acest resboiu trebuie să căutăm cucerirea Silistriei cu alte puncte pe malul drept al Dunării, stăpânite de Mircea și puse în titlul lui dejă in chrisovul din 1387 pentru Cozia. Deasemenea și ducatele de Amlaș și Făgăraș, care împreună cu bănatul Severinului se află în titlul lui Mircea din același chrisov, se pare că au fost recâștigate de Dan in urma resboiului ce-l avu cu Ungurii, năvălind «cu puternică oaste» in Bănat, cum arată o diplomă a regelui Sigismund din 1390. (*Docum.* I. 2, 331 : tempore quo Dan wayvoda cum valido exercitu dictas tenutas castri nostri Myhald invaserat . . .) Scurta domnie a lui Dan, distinsă prin faptele păcii, ca și ale resboiului, poartă timbrul unui domn bun și viteaz.

110) Mihail, asociat la domnie de tatăl seu Mircea încă de pe la 1391 (*Docum.* I. 2, 342; *Venelin* p. 19; *Miletič-Agura* pp. 118, 120), a urmat acestuia in domnie in 1418. (*Cronica lui Mihail Moxa* ed. *Hașdeu*, Cuvente den bătrâni I, 404: Ani 6926 [= 1418] muri Mircea voevod, domnul rumânesc. Cf. *Analele serbești* ed. *Stojanović*, Spomenik III. p. 133: a. 6927 Februarie 4; p. 140: a. 6927 Ianuarie 31; p. 151: a. 6927;

p. 155: a. 6926. Anul **SWK3** [=6827] nu poate fi decât o transcriere greșită în loc de **SWKS** [=6826], confundându-se **S** cu **3**.) Din anul 1418 sunt doue documente dela Mihail, unul din 5 Iunie pentru locuitorii din Cisnădia în Ardeal (*Docum.* I. 2, 502), altul din 22 Iunie pentru mănăstirile Cozia și Cormeana (*Miletič-Agura* p. 121); alte doue documente pentru Brașoveni (*Miletič* p. 48) sunt fără dată. O monetă dela acest domn este descrisă de d. D. Sturdza (*Hașdeu*, *Etymologicum magnum Romaniae III*, 2444). Combătut de Turci, care ajută pe Dan II, fiul lui Dan I, Mihail este silit să se refugieze în Ungaria; întorcându-se cu ajutor unguresc spre a lua iar domnia, el cade în luptă cu Dan. (*Thurocz* IV, 17 ed. *Schwandtner* I, 231, unde Mihail este numit Merche [=Mircea]. *Ducas* ed. Bonn. pag. 201—202.) Lupta aceasta, în care Ungurii ajută pe Mihail în contra Turcilor, s'a întâmplat pe când oastea ungurească eră concentrată în Bănat, din toamna anului 1419 până în primăvara anului 1420, pentru expedițiunea proiectată (dar nu făcută) în contra Turcilor, și înainte de armistițiul încheiat apoi de regele Sigismund cu sultanul Mohammed I (mort 1421), deci nu mai târziu decât pe la începutul anului 1420. Astfel domnia lui Mihail, însemnată în cronică cu *19 ani*, se vede a fi durat (până la refugiarea lui în Ungaria) vr'o *19 luni*.—Cum transcrierea greșită a *lunilor* ca *ani* la Dan și Mihail, așa la Mircea cei 29 ani ce-i dă cronică, în loc de 32, ar găsi o plausibilă explicație ca transcriere greșită a numărului **AK** (=32), confundat după un manuscris defectuos cu **KQ** (=29).

III) Vieța preacuviosului Părintelui nostru Nicodim Sântitu¹, archimandritul lavrei din s. mănăstire Tismana, ed. *Iosif Bobulescu*, București 1883.

112) *Venelin* pp. 5, 9. *Hașdeu*, Archiva istorică a României III, 191 squ.; Ist. crit. a Rom. I 127 squ.; Negru Vodă, chrisovul fotolitografiat al lui Vladislav I. Cf. *Stefulescu*, Mănăstirea Tismana. Târgu-Jiu, 1896.

113) *Miletič-Agura* p. 121. Chrisovul lui Mihail din 22 Iunie 1418 pentru Cozia și Cotmeana: «Dat-am domnia-mea această poruncă amânduror mănăstirilor ce sunt făcute de bunul domniei-mele și de părinții domniei-mele, dela Cozia a sfintei și făcătoarei de vieață Troițe și a sfintei Bunei-vestiri dela Codmeana.» Cf. *Hașdeu*, Ist. crit, a Rom. I, 130 squ: chrisovul lui Mircea din 20 Maiu 1388 pentru Cozia și Cotmeana, după condica Coziei.

114) Vechea biserică a mănăstirii dela Câmpulung și biserica domnească dela Curtea-de-Argeș sunt cunoscute ca cele mai vechi zidiri bisericesti în partea din resărit de Olt. Ca biserică mai veche a țerii e considerată, după o tradiție care nu se găsește adeverită înainte de *Tunusli* și *Fotino*, numai biserica s-lui Dumitru dela Craiova, a cărei origine acești autori o pun în timpul Asaneștilor ca fundațiune a lor. Bisericile dela Câmpulung și Argeș fiind situate în partea din resărit de Olt, ele au fost atribuite de tradiție, ca tot ce eră mai vechiu în această parte a țerii, lui *Negru Vodă*, iar de cronicari lui *Radul Negru*. Se pare însă că nu fără motiv Radul al istoriei a fost confundat aci cu *Negru Vodă* al tradiției, încât trebuie să admitem oarecare legătură între acest domn și ambele biserici mai vechi decât dînsul.

Despre biserica dela Câmpulung știm că ea există în domnia lui Alexandru, care e înmormîntat acolo. Inscricțiia la ctitorii zugrăviți în biserica restaurată de Mateiu

Basarab arată ca ctitori ai bisericii vechi pe «Io. Nicolae Alexandru» și pe «Radul Negru» (v. n. 89). Acest din urmă este numit și în inscripția deasupra ușii bisericii, pusă la restaurarea ei în 1636. Inscripția (publicată de d. Hașdeu, Ist. crit. a Rom. I, 134) zice că biserica «s'au început și s'au zidit și s'au săvârșit de bătrânul și preamiloslivul creștin Radul Negru Voevod, carele au fost din început descălecător Țerii Românești și din început au fost zidit această sfântă dumnezească biserică, când au fost cursul anilor dela Adam 6723» (= 1215). Această inscripție a fost invocată mai întâiu de Radul Greceanu, în tabloul seu cronologic «după pisanii, după chrisoave și după letopiseț» (*Revista Română* I, 577), în contra datei descălecatului 6798 (= 1290) din cronică. El zice: «6723 Radul Voevod Negrul, care pisania mănăstirii Câmpulungului arată cum-că o zidise Măria Sa în domnie biserică de mir, și surpându-se, Mateiu Voevod o au prefăcut, arătând și în chrisovul Mării Sale ce este acolo la mănăstire dela leat 7155 (= 1647) April 1 (chrisov necunoscut până acum) cum-că au fost zidirea dintâiu la leat 6723, care este 75 de ani mai nainte zidirea mănăstirii decât veleatul ce scrie letopisețele de descălecarea țerii.» — După Radul Greceanu urmează și autorul *Chronologiei* traduse grecește la *Tunusli*, din care *Clain* a tradus un fragment în latinește, iar *Șincai* ne dă mai multe citate după textul original sub numele de *Anonimul românesc*. Acesta zice: «Chronica cea veche se dă a greși cu 75 de ani, fiind-că fără de nici o dovadă face începere dela anul 1290 și după anii aceștia pune sireoa domnilor, dară începerea cea adevărată se dovedește din pisania mănăstirii: Aceasta o au zidit întâiu domn Radul vodă Negru în anul 1215. . . . Radul vodă Negru eră vodă în Ardeal și

herțeg pre Amlaș și Făgăraș și au coborit la Țeara Românească pre apa Dâmboviței la Câmpulung, unde și-au făcut curți și mănăstire la acest an». . . . (*Șincai* a. 1215. Cf. *Ctăin* la *Engel* I, 95 squ. *Tunusli* p. 242 squ.)

Anul 6723 (= 1215) din inscripția lui Mateiu Basarab e în contradicere nu numai cu cronica țerii, care pune descălecatul lui Radul Negru în anul 6798 (=1290), dar și cu chrisoavele lui Mateiu Basarab însuși. În două chrisoave pentru Câmpulungeni, unul din 12 Aprilie 7144 (= 1636), altul din 3 Maiu aceluiași an, Mateiu Basarab zice: «Pentru-că am văzut domnia-mea multe chrisoave bătrâne și vechi, făcute tot pentru așezămîntul orașului: întâiu *chrisovul strămoșului domniei-mele prealuminatului și blagocestivului și de Christos iubitor reposatului Io. Radul Negru Vv. leat 6800*, și chrisovul lui Mihail Vv. leat 6900, și chrisovul Vladului Vodă leat 6947, și chrisovul lui Vladislav Vv. leat 6960, și încă multe chrisoave și cărțile tuturor domnilor. Și încă după acestea, când bine au voit domnul Dumnezeu de m'au dăruit cu domnia pre scaunul moșilor și al strămoșilor domniei-mele și cinstitul împărat cu schiptrul stăpânirii Țerii Românești, am văzut domnia-mea *biserica strămoșului domniei mele Io. Radul Negru Vv. stricată și derăpănată*; deci am gândit pentru Dumnezeu ca să nu fie pomana strămoșului domniei-mele în deșert, și iarăși am redicat-o pre dînsa domnia-mea și o am făcut al doilea din temelie, ca să fie și domniei-mele, și părinților domniei-mele, și moșilor pomenire în veci. Drept aceea am înnoit și am întărit acele chrisoave și cărți cu această carte a domniei-mele, și am așezat pre dinșii însumi domnia-mea, ca să fie în pace toți orașenii și de vama pârcașabilor de oraș și de vama pităriei dela soborul St. Ilie, ca să nu aibă voie să ia lor vamă nimic, ori ce vor vrea

Basarab arată ca ctitori ai bisericii vechi pe «Io. Nicolae Alexandru» și pe «Radul Negru» (v. n. 89). Acest din urmă este numit și în inscripția deasupra ușii bisericii, pusă la restaurarea ei în 1636. Inscripția (publicată de d. Hașdeu, Ist. crit. a Rom. I, 134) zice că biserica «s'au început și s'au zidit și s'au săvârșit de bătrânul și preamilostivul creștin Radul Negru Voevod, carele au fost din început descălecător Țerii Românești și din început au fost zidit această sfântă dumnezească biserică, când au fost cursul anilor dela Adam 6723» (= 1215). Această inscripție a fost invocată mai întâiu de *Radul Greceanu*, în tabloul seu cronologic «după pisanii, după chrisoave și după letopiseț» (*Revista Română* I, 577), în contra datei descălecatului 6798 (= 1290) din cronică. El zice: «6723 Radul Voevod Negrul, care pisania mănăstirii Câmpulungului arată cum-că o zidise Măria Sa în domnie biserică de mir, și surpându-se, Mateiu Voevod o au prefăcut, arătând și în chrisovul Mării Sale ce este acolo la mănăstire dela leat 7155 (= 1647) April 1 (chrisov necunoscut până acum) cum-că au fost zidirea dintâiu la leat 6723, care este 75 de ani mai nainte zidirea mănăstirii decât veleatul ce scrie letopisețele de descălecare a țerii.» — După *Radul Greceanu* urmează și autorul *Chronologiei* traduse grecește la *Tunusli*, din care *Clain* a tradus un fragment în latinește, iar *Șincai* ne dă mai multe citate după textul original sub numele de *Anonimul românesc*. Acesta zice: «Chronica cea veche se dă a greși cu 75 de ani, fiind-că fără de nici o dovadă face începere dela anul 1290 și după anii aceștia pune sireoa domnilor, dară începerea cea adevărată se dovedește din pisania mănăstirii: Aceasta o au zidit întâiul domn Radul vodă Negru în anul 1215. . . . Radul vodă Negru eră vodă în Ardeal și

herțeg pre Amlaș și Făgăraș și au coborit la Țeara Românească pre apa Dâmboviței la Câmpulung, unde și-au făcut curți și mănăstire la acest an». . . . (*Șincai* a. 1215. Cf. *Ctain* la *Engel* I, 95 squ. *Tunusli* p. 242 squ.)

Anul 6723 (= 1215) din inscripția lui Mateiu Basarab e în contradicție nu numai cu cronică țerii, care pune descălecatul lui Radul Negru în anul 6798 (=1290), dar și cu chisoavele lui Mateiu Basarab însuși. În două chisoave pentru Câmpulungeni, unul din 12 Aprilie 7144 (= 1636), altul din 3 Maiu aceluiași an, Mateiu Basarab zice: «Pentru-că am văzut domnia-mea multe chisoave bătrâne și vechi, făcute tot pentru așezământul orașului: întâiu *chrisovul strămoșului domniei-mele prealuminatului și blagocestivului și de Christos iubitor reposatului Io. Radul Negru Vv. leat 6800*, și chrisovul lui Mihail Vv. leat 6900, și chrisovul Vladului Vodă leat 6947, și chrisovul lui Vladislav Vv. leat 6960, și încă multe chisoave și cărțile tuturor domnilor. Și încă după acestea, când bine au voit domnul Dumnezeu de m'au dăruit cu domnia pre scaunul moșilor și al strămoșilor domniei-mele și cinstitul împărat cu schiptrul stăpânirii Țerii Românești, am văzut domnia-mea *biserica strămoșului domniei mele Io. Radul Negru Vv. stricată și derăpănată*; deci am gândit pentru Dumnezeu ca să nu fie pomana strămoșului domniei-mele în deșert, și iarăși am redicat-o pre dînsa domnia-mea și o am făcut al doilea din temelie, ca să fie și domniei-mele, și părinților domniei-mele, și moșilor pomenire în veci. Drept aceea am înnoit și am întărit acele chisoave și cărți cu această carte a domniei-mele, și am așezat pre dînșii însumi domnia-mea, ca să fie în pace toți orașenii și de vama pârçalabilor de oraș și de vama pităriei dela soborul St. Ilie, ca să nu aibă voie să ia lor vamă nimic, ori ce vor vrea

să vînză sau ce vor cumpăra la târg, ci numai să ia dela alți oameni de țeară, cum au fost legea și mai denainte vreme, după cum scrie și în piatra care o am pus domnia-mea deasupra porții bisericii». . . . (Mag. ist. V, 337 squ. 345 squ.) În piatra deasupra porții bisericii scrie că biserica «o au zidit răposatul Negru Voevod când au fost veleatul dela Adam 6723,» și apoi: «După aceea și acesta ce se zice Dolgopol (= Câmpulung) să fie iertat de vamă de pâne, să nu dea vamă domnească; așisderea și orășenii să nu dea vamă de ce vor vinde, după cum iertați au fost de răposatul Radul Negru Voevod și cum scrie în cărțile cele bătrâne, așisderea să fie iertați și de domnia-mea.» (Hașdeu, Ist. crit. a Rom. I, 135.)

Ambele chrisoave, cum și inscripția, pusă la restaurarea bisericii în 7144 (= 1636), sunt din unul și același an. Inscripția pune pe Radul Negru la 6723 (= 1215), iar chrisoavele la 6800 (= 1292), data chrisovului lui Radul Negru citat în ele. Căreia din aceste două mărturii contrazicătoare, ambele din același timp și dela același domn, să dăm crezare? Cu bună seamă, și una și alta se întemeează pe o dată autentică, dar într'un cas sau altul, mai probabil în amândouă, greșit transcrisă. Înainte de toate, anul 6800 al chrisovului lui Radul Negru (menționat și în alte patru chrisoave dela domni următori, Mag. ist. V, 348—357, care însă nu fac decât reproduc chrisovul lui Mateiu Basarab) trebuie aprețiat ca și anul 6900 al chrisovului lui Mihail Vv., citat alături cu cel al lui Radul Negru. În 6900 (= 1392) nu domnea Mihail, ci Mircea; iar Mihail, fiul lui Mircea, domnește la 6926/1418—6928/1420. Învederat că în chrisoavele lui Mateiu Basarab, ca și în celelalte care citează acest chrisov al lui Mihail, se omit, la anul chrisovului lui

Mihail, cele doue cifre din urmă (fiind probabil nelegibile sau șterse), rămând „**su** (= 6900). Tot așa e și la anul 6800 al chrisovului lui Radul Negru. In mod analog trebuie să admitem și aci ca dată autentică un an ce începea cu „**sw** (= 6800). La 6881/1373—6892/1384 domnea Radul, tatăl lui Dan și Mircea, zis și *Radul Negru*. Un alt Radul nefiind constatat înainte prin mărturii autentice, chrisovul lui Radul Negru cu data „**sw** (= 6800) urmează deci să fie al acestui Radul, fiind omise cifrele (sau cifra) din urmă, ca și la chrisovul lui Mihail. In acest cas, omiterea ar fi cu atât mai explicabilă, cu cât cifra după „**sw** putea să fie **℄** (= 90), care, neintrebuințată mai târziu și nemai fiind înțeleasă, adeseori se găsește confundată cu altă cifră sau chiar omisă la transcriere.

Pe asemenea lectură greșită pare să se întemeieze și inscripția lui Mateiu Basarab dela Câmpulung, unde putea să fie o inscripție anterioară și deteriorată a vechii biserici surpate. Așa s'ar fi putut confunda prea lesne anul „**sw℄r** (6893=1385), dacă nu „**sw℄R** cu **R** deteriorat (6892=1384, probabil ultimul an de domnie al lui Radul), cu „**svkr** (6723 = 1215). Dar admitând chiar anul 1215, când existența unei biserici la Câmpulung n'ar fi deloc lucru imposibil, fără indoeală Radul Negru, numit in inscripția lui Mateiu Basarab ca fundator al mănăstirii, este același Radul Negru care da Câmpulungenilor chrisovul citat de Mateiu Basarab cu data incompletă „**sw** (= 6800), domn identic cu Radul dela 6881/1373—6892/1384. Acest Radul, fundatorul Tismenei și primul ctitor al mănăstirilor dela Cozia și Cotmeana (înființate ca mănăstiri la biserici existente mai denainte), urmează că a fost și ctitorul mănăstirii dela Câmpulung la biserica ce există acolo înainte de dînsul, fundatorul bisericii fiind tatăl

seu Alexandru, înmormintat acolo și zugrăvit ca ctitor alătura cu Radul. Că biserica mănăstirii dela Câmpulung eră mai întâiu «biserica de mir», spune și Radul Greceanu.

Dar Radul Greceanu aduce în sprijinul «pisaniei» și altă mărturie. El zice: «6730 Radul Voevod Negrul, întru care arată într'un pomelnic de lemnu care este făcut iar de Radul Voevod Negru la sfinta mănăstire Câmpul-lung, pre când eră biserica de mir, și se află acolo, care îl avem și acesta de mărturie». Acest pomelnic eră cunoscut și autorului *Chronologiei* ce incepe cu anul 1215; dar cel mai vechiu nume de domn ce el a aflat într'insul este *Basaraba Voevod* (1310—1338), tatăl ctitorului Alexandru. (*Clain la Engel* I, 96. *Raicevich* ibid. 151. *Șincai* a. 1329. *Tunusli* p. 244. *Fotino* II, 15.) Deci data pomelnicului 6730 (= 1222) este învederat eronată; ea nu poate fi explicată decât ca transcriere greșită a anului **sw C** (6890=1382), confundat cu **sw A** (6730). Astfel pomelnicul lui Radul Negru dela 6730 se vede a fi din domnia lui Radul dela 1373—1384. După toate indiciile, numai pe acest Radul îl putem admite ca ctitor al mănăstirii Câmpulungului, fundată la biserica ce fusese zidită de tatăl seu Alexandru ca «biserica de mir.»

În asemenea fel pare să existe oarecare legătură între Radul, ctitorul mănăstirii Câmpulungului, și biserica domnească dela Curtea-de-Argeș, atribuită aceluiași Radul Negru. Curtea-de-Argeș fiind constatată ca reșidență domnească în 1330, fără îndoială eră pe atunci acolo și o biserică domnească. Dacă această veche biserică, atribuită de tradiție, ca și biserica lui Neagoe Basarab, legendarului Negru Vodă, eră vechea catedrală a mitropoliei înființate de Alexandru în 1359, care surpându-se a fost restaurată de Neagoe Basarab, sau dacă

ea este biserica Sân-Nicoară (= s. Nicolae), numită până azi *domnească*, nu putem decide în lipsă de date suficiente. Dar în biserica domnească Sân-Nicoară se arată încă azi *mormîntul lui Radul Negru*. Despre acest mormînt, *Anonimul românesc* citat de *Șincai* (a. 1215) zice: «Iară după aceasta au mutat Radul Vođă Negru scaunul la Curtea din Argiș, și făcându-și curți, au făcut și biserica în care după moartea lui s'au îngropat, și i-au făcut și statul de piatră, adecă chipul lui, care este în slona acei biserici». (Cf. *Clain* la *Engel* I, 96: et curavit fieri etiam statuam effigiei suae de lapide, quae est collocata in repositoio ejusdem templi.) În adevăr, pe piatra mormîntului din «slona bisericii,» despre care se zice că este al lui Radul Negru, se cunosc încă conturile șterse ale unui chip de om și *motivul florii de crin* în ornamentațiune.

Floarea de crin e marca casei de Anjou, care a dat Ungariei pe regii Carol Robert (1308—1342) și Ludovic I (1342—1382). Ea se affă și pe moneda lui Radul, în scutul dinastiei de Anjou a Ungariei pe reversul monetei, pe când pe partea din față este vulturul, marca țerii. Acest scut, fără floarea de crin și cu sau fără alt semn, se găsește la cele mai multe tipuri de monete vechi ale Țerii Românești, ca și ale Moldovei. (Cf. *D. Sturdza*, Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien, și în *Etymologicum magnum Romaniae III* la art. *ban.*) Scutul unguresc simbolizează din început suzeranitatea Ungariei, dar continuă a figura pe monetele noastre și când această suzeranitate nu este recunoscută. În Țeara Românească el se găsește, fără floarea de crin, mai întâiu pe moneda lui Vladislav, sub care domn în 1366 se restabili suzeranitatea pierdută de Carol Robert în 1330. Probabil tot sub Vladislav s'a introdus și floarea de crin ce o găsim pe moneda succe-

sorului seu Radul, care se făcù iarăși independent de Ungaria. Numai acest Radul, singurul domn român cu *floarea de crin* pe monetele cunoscute până acum, ar putea deci să fie acel Radul Negru căruia se atribue mormîntul cu floarea de crin în ornamentațiune. Probabil pe această piatră acum ștersă s'a citit și anul morții lui: ***SWKB** (6822=1314) în loc de ***SWCB** (6892=1384), confundându-se **С** (=90) cu **К** (=20). În mormîntat în biserica domnească dela Curtea-de-Argheș și glorificat ca fundator de mănăstiri și biserici, Radul putea să treacă de ctitor al acestei biserici și fără a fi fundatorul ei, mai ales fiind confundat cu Negru Vodă al tradiției. Însă dacă nu ca fundator, în tot cazul un raport între dînsul (probabil ca unul din ctitori) și biserica în care e înmormîntat există.

115) Partea mai veche a croniciei anonime până la Mihaiu Viteazul a fost scrisă mai întîiu, ca și vechile cronice ale Moldovei, negreșit slavonește, pe atunci la noi limbă literară, ca și oficială și bisericească. În redacțiunea slavonă a croniciei, putem afirma cu siguranță că nu se află narațiunea descălecatului în forma desvoltată din cronica anonimă. Proba cea mai învederată pentru aceasta este titlul slavon al domnului, pus aci în *dativ* în loc de *nominativ* ca în românește. (Cf. n. 1.) Titlul slavon, luat cu forma dativului dintr'un text unde această formă avea înțelesul seu, a intrat în cronică abia în redacțiunea ei românească și după traducerea croniciei, într'un timp când scriitorul nu mai știe să distingă bine casurile slavonești, spre a putea transcrie titlul în nominativ. Pe la 1620 cronicarul Mihail Moxa din Oltenia încă nu avea știre de o cronică a Țerii Românești cu tradiția descălecatului, cum are știre de tradiția descălecatului din cronicile Moldovei. Iar tradiția cunoscută

Ragusanului Luccari pe la 1600 despre Negru Vodă se deosebește de cea a cronicelor noastre.

116) Ambele chrisoave sunt publicate în facsimile fotografice de d. *Hașdeu* în Negru Vodă. Constatându-se prin aceste chrisoave, în modul cel mai neîndoios, că Radul, fondatorul Tismenei, a fost identificat cu Negru Vodă al tradiției, nu mai poate încăpea nici o îndoială asupra identității lui Radul Negru al cronicelor cu Radul zis Negru dela 1373—1384. Contopirea lui Radul cu Negru Vodă fiind îndeplinită până la 1569, data primului chrisov în care se constată identificarea amândurora, se poate că și *Negru Vodă* din tradiția cunoscută lui Luccari să fie *Radul Negru* al cronicelor noastre. *Luccari* (Copioso Ristretto degli annali di Rausa, Venetia 1605, pag. 49) zice: «Negro Voevoda di natione Ungaro padre di Vlaico nel 1310 s'era impadronito di quella parte di Valachia, la quale, secondo Tolomeo, Eustachio, Suida, et Stefano Brochiero, fù l'antica Dacia: dove (come s'ha in Giornando Alano) habitavano Gothi, e Daci, da Greci chiamati Geti, e Davi. E trovando il paese risoluto in campagne, tagliato da grosse fiumare, e laghi pieni di pescagione, e l'aria molto sana, per ritener l'acquisto nella fede, fabricò la città in Campolongo, e tirò alcune cortine di matoni cotti in Bucuriste, Targoviste, Floc, e Busa. Il quale morendo fu sepolito in Argis.» (Să notăm că Luccari citează aci mai mulți autori pentru Dacia antică, dar *nici unul* pentru Negru Vodă).

Prin *Vlaico* (numele lui Vladislav, fratele și predecesorul lui Radul) sau *Vulaico*, cum îl mai scrie, autorul înțelege aci pe *domnul român de pe timpul resboiului serbo-bulgar din 1330*, când domnește *Basarab*, având asociat la domnie pe fiul seu *Alexandru*; iar în alt loc (pag. 60)

el numește pe Vulaico ca *socru al principelui serbesc Uroș, fiul lui Dușan*, socru adevărit în persoana lui *Alexandru*, care avea o fiică regină a Serbiei. (Cf. n. 83.) Confundarea cu *Vlaico* (=Vladislav) a ambilor domni anteriori lui Vladislav (mai probabil însă numai a lui *Alexandru*, asociat la domnie de tatăl seu Basarab), explicabilă din confundarea calificativului *Vlacco* (= Român) cu asemănătorul nume personal, ne dă măsura pentru aprecierea lui «*Negro Voevoda di natione Ungaro*» al lui Luccari. Originar din Ungaria, fondator al orașului Câmpulung și înmormintat la Argeș, Negru Vodă al lui Luccari are aceste criterii comune cu *Radul Negru* al cronicelor noastre. Ca tată și predecesor al socrului lui Uroș cel Tânăr (va să zică al lui Alexandru, numit Vlaico = Vlacco) și începând să domnească pe la 1310, Negru Vodă al lui Luccari mai este și identic cu *Basarab, tatăl lui Alexandru*, pe care tată al lui Alexandru îl găsim numit «*Negrul Voevod Basaraba*» și în chrisovul lui «*Nicolae Alexandru Basaraba*» citat de Radul Greceanu (*Revista Română* II. 252), probabil după un chrisov posterior, cum sunt chrisoavele lui Mateiu Basarab relative la Radul Negru.

Eată legendarul întemeietor al statului, numit în tradiția populară *Negru Vodă*, confundat și cu *Radul* dela 1373—1384, care părăsește ducatele de Amlaș și Făgăraș și se distinge prin fundațiunile sale religioase, și cu *Basarab* dela 1310—1338, primul domn independent al principatului Țerii Românești și ca atare întemeietor al dinastiei suverane. În *Vieața lui Nicodim dela Tîsmeana*, Negru Vodă, identificat în această tradiție monastică cu «*Radul, fratele lui Vladislav și tatăl lui Dan și Mircea*», este arătat și ca cel întâiu Basarab Oltean ce cuprinde partea din resărit de Olt, scoțând de aicea pe Tătari, și o unește cu Oltenia într'un

stat: o vagă amintire despre *Lytuon* (sau *Lython*) dela 1247—1279, voevodul Olteniei, care pe la 1272, când puterea Tătarilor la Dunăre să găsește în decadență, unește voevodatul din stânga Oltului, ce devenise tributar Tătarilor, cu voevodatul oltenesc al Basarabilor într'un singur principat al Țerii Românești. Aceștia sunt singurii domni Basarabi la care întâlnim câte unele din criteriile leghendarului Negru Vodă, ei fiind confundați cu dînsul. Însă în afară de acești trei Negri Voevozi Basarabi, elementele mai esențiale ale tradiției despre Negru Vodă arată, în partea din resărit de Olt a Țerii Românești, numită *Vlachia Neagră* încă înainte de Tătari, un *Negru Vodă anterior domniei Basarabilor în stânga Oltului, căruia Basarabii din Oltenia se închină*. Acest legendar întemeietor al statului român în Țeara Românească, propriu zisul Negru Vodă, nu este decât o personificare mitică a originilor politice la *România Negri* în *Vlachia Neagră*, unde înainte de Basarabi s'a pus prima temelie a statului român. Epoca acestor origini, caracterisată prin urme de incontestabilă proveniență transdanubiană în organizațiunea și instituțiunile statului, coincide cu domnia Asaneștilor în Țeara Românească (= *Vlachia* imperiului lor compus din *Bulgaria și Vlachia*), singura stăpânire arătată aci în timpul dela 1186 până la 1241. Această domnie mai ales a dat cele dintâi elemente pentru mitul lui Negru Vodă ca personificare a originilor statului, cărui personagiu mitic s'au atribuit în urmă și unele fapte memorabile de ale Basarabilor în partea din resărit de Olt, ca reminiscențe sau resturi mai vechi în această parte a țerii numită *neagră*.

R E S U M A T

asupra succesiunii domniilor până la 1420

(Numerele însemnate cu * sunt aproximative)

Asaneștii, 1186—1241, domnie reprezentată în tradiție prin *Negru Vodă* ca personificare mitică a originilor în *Vlachia Neagră* (partea din răsărit de Olt), când Țeara Românească se compunea din două părți deosebite: vechiul bănat al Basarabilor în Oltenia (*Basarab-Ban* 1241), și voevodatul mai nou în stânga Oltului (*Mișlav* 1241 = *Semeslav* sau *Szeneslaus* 1247).

Lytouon sau Lython (confundat cu *Negru Vodă*), 1247—1279, mai întâiu numai voevod al Olteniei în dependență de Ungaria (1247), apoi și al părții din răsărit de Olt liberate de Tătari, unind (pe la 1272) ambele voevodate într'un singur principat; cade în luptă cu Ungurii pentru independență.

Barbat, 1279—*1290, fratele lui Lython, căruia îi urmează în domnie ca voevod dependent de Ungaria.

Tugomir, *1290—*1310, străbunul dinastiei Basarabilor (probabil din familia lui Lython și Barbat), domnește ca voevod dependent de Ungaria.

Io. (=Ioan) Basaraba (confundat cu *Negru Vodă*), *1310—1338, fiul lui Tugomir și primul domn independent al principatului Țerii Românești după resboiul cu Ungurii din 1330; are rezidența la *Curtea-de-Argeș*.

Io. Nicolae Alexandru (numit mai pe scurt *Alexandru*), 1338—1364 (pus în cronică la 1356—1383), fiul lui Basaraba, continuă a domni ca domn independent și ocupă, după retragerea Tătarilor din Moldova (pe la 1343—1345), *părțile tătărăști* de lângă gurile Dunării (puse în titlul domnilor următori înainte de Amlaș și Făgăraș și anexate apoi la Moldova cu numele de

Basarabia); fondatorul mitropoliei de *Argeș* (1359) și al bisericii dela *Câmpulung*, unde e înmormintat.

Io. Vladislav I, 1364 — 1372, fiul lui Alexandru, recunoaște suzeranitatea regelui Ungariei pentru partea oltenească a bânatului unguresc de *Severin*, cu ținutul *Amlașului* în Ardeal, și pentru ducatul de *Făgăraș*, posesiuni cedate lui de regele Ungariei ca feude ungurești (1366); fondatorul mănăstirii *Vodița* și al mitropoliei *Severinului* (1370).

Io. Radul I (*cel Înțelept*, confundat cu *Negru Vodă*), 1373 — 1384 (pus în cronică cu numele *Radul Negru* la 1290 — 1314), fratele lui Vladislav, se face iarăși independent de Ungaria și părăsește posesiunile ardelenesti, fapt interpretat apoi ca *descălecat din Amlaș și Făgăraș*; fondatorul mănăstirilor dela *Tismeana*, *Cozia*, *Cotmeana* și *Câmpulung*, înmormintat la *Argeș*.

Io. Dan I, 1384 — 1386 (pus în cronică la 1333 — 1356 cu 23 ani în loc de 23 luni), fiul lui Radul, are lupte cu Ungurii, după care *ducatele de Amlaș și Făgăraș* se găesc iarăși în posesiunea domnilor români; cade în luptă cu tsarul bulgar *Șişman*, de la care Români iau *Silistria* cu alte puncte pe malul drept al Dunării.

Io. Mircea I cel Bêtrân, 1386 — 1418 (pus în cronică la 1383 — 1412), fratele lui Dan, căruia îi urmează în domnie ca «mare voevod și domn singur stăpânitor a toată țeara Ungro-Vlachiei și al părților transalpine încă și al părților tătarești, și al *Amlașului* și *Făgărașului* herțeg, și al bânatului *Severinului* domn, și al amânduror malurilor Dunării până la marea cea mare și al cetății *Dârstorului* stăpânitor.»

Io. Mihail I, 1418 — 1420 (pus în cronică la 1314 — 1333 cu 19 ani în loc de 19 luni), fiul lui Mircea, combătut de Turci și sprijinit de Unguri, cade în luptă cu *Dan II*, fiul lui Dan I, pe lângă care se redică mai

ca pretendenți la domnie *Radul II Praznaglava* (nu se știe al cui fiu) și *Alexandru*, un fiu (natural) al lui Mircea.

Nefastele certe pentru domnie între urmașii lui Dan și Mircea, înteleșite și de Turci și de Unguri, urmează să sfâșie apoi Țeara Românească până la stingerea Basarabilor legitimi din linia Dăneștilor (cu moartea lui Teodosie, fiul lui Neagoe Basarab, în 1522), nimeriți în luptă cu Drăculeștii (urmașii lui Vlad Dracul, fiu natural al lui Mircea): luptă nenorocită, ce sdruncină Statul, desființează Dinastia, și ingenunche Țeara. Mai rău decât dușmanul din afară lovește dușmănia din lăuntru.

II

ORIGINILE MOLDOVEI

1) *Letopisețul dela Bistrița și letopisețul dela Putna* (în textul medio-bulgar), descoperite de colegul meu *I. Bogdan*, sunt publicate, împreună cu studii asupra lor și cu traducere română, cel întâiu în «Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor», București 1895, celalt în «Vechile cronicе moldovenеști până la Ureche», București 1891. *Traducerea polonă a letopisețului dela Putna*, făcută în 1566 la Iași de *Nicolae Brzeski* (cu un adaus al traducătorului), s'a publicat mai întâiu, după o copie din secolul XVIII, de *Wojcicki* în *Biblioteka starozytna pisarzu polskich VI*, Varșovia 1844. Proveniența putneană a cronicеi originale a demonstrat-o *d. Hașdeu*, făcând o nouă ediție după o copie mai corectă, cu traducere română și cu un studiu asupra ei, în *Archiva istorică a României III*, 5 squ., București 1867. (Reprodusă la *Cogălniceanu*, *Cronicele României III*, 471 squ.) În urmă, *d. I. Bogdan*, descoperind chiar autograful traducătorului, a editat textul polon autentic, în «Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor» pag. 119 squ. (Traducere română în «Vechile cronicе moldovenеști până la Ureche» pag. 223 squ.) *Cronica anonimă*, păstrată în *Voskresenskaja létopisъ* (o adunare de cronicе

rusești, din secolul XVI), s'a editat ca parte din această cronică în *Polnoe sobranie russkichъ létopisei* VII, 256 squ.; reprodusă cu traducere română la *Bogdan*, Vechile cronicе moldovenești pag. 185 squ.

2) *Bogdan*, Cronicе inedite pag. 34; Vechile cronicе moldovenești pag. 143.

3) *Bogdan*, Cronicе inedite pag. 119.

4) *Bogdan*, Vechile cronicе moldovenești pag. 185 squ.

5) *Cogălniceanu*, Cronicеle României I, 131—133.

6) *Cogălniceanu*, Cronicеle României I, 1 squ. 31 squ.

7) *Jordanes* (scriitor pe la 550) arată partea dintre Nistru și Carpați ca locuită pe timpul seu de «Sclaveni» (=Șchiai, Sloveni). ed. *Mommsen*, Monum. Germ. Auct. antiqu. V. 1, 62—63 : introrsus illis (fluminibus, i. e. Tisia, Danubius, Flutausis [=Olt]) Dacia est, ad coronae speciem arduis Alpibus emunita, iuxta quorum sinistrum latus, qui in aquilone vergit, ab ortu Vistulae fluminis per inmensa spatia Venetharum natio populosa consedit. quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutentur, principaliter tamen Sclaveni et Antes nominantur. Sclaveni a civitate Novietunense et laco qui appellatur Mursiano usque ad Danastrum et in boream Viscla tenus commorantur: hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes vero, qui sunt eorum fortissimi, qua Ponticum mare curvatur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum, quae flumina multis mansionibus ab invicem absunt. — *Tabula Peutingeriană*

(copie din secolul XIII după o chartă romană din secolul III) arată pe Slavi (Venedi, Venadi) între Nistru și Dunărea de jos, alătura cu Geții nomazi (Gaete vagae), și în nordul Carpaților, alătura cu Sarmatații, chiar unde îi găsim și la Jordanes. (*Desjardins*, La Table de Peutinger, Paris 1874, segment VII). De altfel, pe teritoriul Daciei Traiane, Slavii nu sunt constatați în timpul dominațiunii romane, nici la scriitori, nici prin alte mărturii. Spre gurile Dunării, unde-i arată tabula Peutingeriană, ei par a fi înaintat pe atunci numai sporadic, împinși fiind prin venirea Goților în nordul mării Negre. Abia pe timpul stăpânirii Hunnilor în Dacia, partea dintre Nistru și Carpați, înainte de invasiunca Hunnilor locuită de Goți, a putut să fie ocupată de Slavi ca populațiune compactă, precum îi arată aci Jordanes după retragerea Hunnilor.

8) *Dlugosz* (cronicar polon din secolul XV) zice: «quorum (Walachorum) maiores . . . veteribus dominis et colonis Ruthenis primum subdole, deinde abundante in dies multitudine per violentiam expulsis, illam (Moldaviam) occuparunt.» (ed. *Przedziecki*, Opera omnia XI, 277.) O reminiscență despre existența Ruthenilor în Moldova la descălecatul țerii de cătră României din Maramureș o păstrează și tradiția cunoscută interpolatorilor cronicei lui Ureche (*Cogălniceanu*, Cron. Rom. I, 379), cum și lui Miron Costin (Opere complete ed. V. A. Urechia II, 116) și lui Nicolae Costin (*Cogălniceanu*, Cron. Rom. I, 84), unde se zice că Dragoș a găsit lângă apa Sucevei pe un prisăcar *Rus*, numit *Iatsco*, care tot atunci a descălecat satul *Ieșcanii* și alte sate pe Suceavă și Siret cu oameni aduși din Pocuția și țeara Leșească. În nomenclatura topografică de origine slavă a țerii e reprezentat, pe lângă elementul *mai vechiu slavon*, și

elementul *rus* sau *ruthean*, provenit dela o admigrare mai târzie din părțile rusești.

9) *Cinnamus* ed. Bonn. p. 7 squ. a. 1144; p. 93 squ. a. 1148. *Nicetas Choniates* p. 103 squ. Anul 1152 din tabla cronologică la Nic. Chon. (ed. Bonn. pag. 895), admis de *Stritter* (*Memoriae populorum olim ad Danubium, Pontum Euxinum etc. incolentium* III. 2, 926) ș. a., trebuie rectificat în 1148; expedițiunea în contra Scyților (=Cumanilor) de care se face mențiune aci este cea relatată de mai bine informatul *Cinnamus* între evenimente din 1148. Cf. *Muralt*, *Essai de chronographie byzantine* II, 157.

10) *Létopisъ ꙗко Іпатскому списку*, St. Peterburg. 1871. pp. 226 (a. 1144), 234, 237, 239, 335, 341 (a. 1159), 342, 355 (a. 1162).

11) *I. Bogdan*, Diploma Bârlădeană din 1134 și principatul Bârladului. *Analele Academiei Române* t. XI s. II. București 1889. De atunci s'a mai pronunțat în contra autenticității acestei diplome și *Prof. Karski*, *Izъ lekciі slavjanskoі kirillovskoі paleografii*, Varșovia 1897, pag. 138. Cf. *Hașdeu*, *Limba slavică la Români: Diploma Bârlădeană*, în jurnalul *Traian*, București 1869, pag. 199 squ. *R. Rosetti*, *Statul Bârlădean*, în *Revista Nouă*, București 1889 II, 464 squ.

12) *Cinnamus* ed. Bonn. p. 260—261.

13) *Polnoe sobranie russkichъ létopisei* VII, 240. Lista de orașe, anexată la *Voskresenskaja létopisъ* (din secolul XVI), numește ca «cetăți rusești» următoarele orașe și cetăți ale Moldovei: Kilia, Bêlgorodъ (= Cetatea

Albă), Černъ (?), Askyi torgъ (=Iași), Romanovъ torgъ (=Roman), Nemečъ (=Neamț), Koročjunovъ (=Crăciună), Kamenъ (=Piatra), Sočava (=Suceava), Seretъ (=Siret), Banja (=Baia), Nečjunъ (Cečjunъ = Țețin, cu ruine de o veche cetate lângă Cernăuți); iar Hotinul este numit ca «oraș bulgăresc și românesc». Părerea că aceste orașe numite «rusești» aparțineă principatului de Haliciu (*Šaranevič*, *Istoriia Galicko-Volodimirskoi Rusi*, Leov 1863, pag. 184, ș. a.) e în contradicere chiar cu lista însași: ele sunt puse aci cu totul deosebit de orașele halicene (numite mai în urmă împreună cu cele volyniene), ceea ce arată că nu eră considerate ca fiind sub aceeași stăpânire. Cronicarul rus *Nestor* spune că pe timpul seu (începutul seculului XII) există încă niște cetăți de ale Uglicilor și Tiverților (neamuri rusești) așezați între Nistru și Dunăre. (ed. *Miklosich* pag. 6: **Угличи и Тиверци сѣдяхоу по Дзникстроу, присѣдяхоу кз Доуниѣви... и соуть гради ихъ и до сего дьне...**) Aceste cetăți ar putea fi unele din cele numite în listă. Altele, cum *Nemečъ* (Cetatea Neamțului, făcută de cavalerii Teutoni pe la 1211—1225) și *Askyi torgъ* (târgul Asilor sau Iașilor, neam alan de lângă Caucas, venit în Moldova pe timpul stăpânirii tătare), sunt însă de bună seamă mai târzii și de altă origine.

14) *Docum.* I. 2, 160 squ. a. 1370; p. 168 squ. a. 1371: documentele privitoare la înființarea episcopatului romano-catolic de Siret, unde se zice că Siretul (va să zică acea parte a Moldovei) depindea până atunci de episcopatul de Haliciu. În 1371 numindu-se de patriarhul Constantinopolitan un mitropolit de Haliciu (până atunci episcopat dependent de mitropolia de Kiev), cu autorisațiunea de a institui episcopi sufragani, se dispune

ca, pentru chirotonirea episcopilor, mitropolitul de Haliciu să ceară concursul mitropolitului Ungro-Vlachiei. (*Miklosich-Müller*, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani* I, 579.) Deci între Haliciu și Țeara Românească nu eră pe atunci alt episcopat ortodox. Biserica Moldovei depindea probabil parte de Haliciu (dependență constatată numai în partea superioară, vecină cu diocesa Haliciului), parte de mitropolia Țerii Românești. Cel întâiu episcopat ortodox al Moldovei s'a înființat, după cronica lui Ureche (cap. 3), de Iuga Vodă (domn al Moldovei la 1374 și 1400), cu binecuvîntarea patriarhului de Ochrida; aceasta a fost, după cum rezultă din alte indicii, pe la 1374, în întâia domnie a lui Iuga. Cf. articulele mele despre Iuga Vodă, în *Convorbiri Literare* XVIII, 1 squ. și XX, 266 squ. (Documentul citat de d. *Hașdeu*, *Negru Vodă* p. CCLIX, ca «scris puțin după anul 1340», în care se află numit George Koriatovič [=Iuga al nostru], este după 1352. Cf. *Caro*, *Geschichte Polens* II, 296 n. 2. Prin urmare cade obiecțiunea făcută pe temeiul acestui document, cu privire la etatea lui Iuga, în contra celei de a doua domnii din 1400. În 1377 și 1390 întâlnim în Galiția resăriteană pe un George, numit «voyevoda Woloskyj» și «Voywoda Valachorum». *Jablonowski*, *Sprawy woloskie za Jagiellonów*, *Varșovia* 1878, pag. 155. *Akta grodzkie i ziemskie* VI, 4. Titlul de *voevod român* neaflându-se vr'o altă dată în Galiția, spre a-l putea raporta la niște colonii românești de acolo, trebuie să admitem că acest «voevod român George» nu va fi altul decât George Koriatovici, care, după domnia lui în Moldova din 1374, se va fi retras în Galiția. Cf. *Picot*, *Chronique de Moldavie par Grégoire Ureche*, *Paris* 1878, pag. 593. George sau Iuga Koriatovici moare apoi în Moldova, unde istoricul polon Strykowski vèzù mormîntul lui în 1575. Iuga Koriatovici murînd după 1390 în

Moldova, nimic nu ne împiedecă a-l admite ca domnind a doua oară pe la 1400, unde este pus în cronicile noastre singurul Iuga Vodă cunoscut lor. Situația de atunci a Moldovei și intervenția lui Swidrygiello, fratele regelui Poloniei și vărul lui Iuga Koriatovici, în certele pentru domnie,—când prinde pe Roman, care, scos din domnie în urma unor ostilități cu Polonia în 1393, luase în 1399 a doua oară domnia, după detronarea lui Stefan,—confirmă această concluziune. Ajuns la domnie a doua oară cu ajutorul vărului său Swidrygiello, Iuga Koriatovici este resturnat apoi de Mircea, care intervine pentru Alexandru, fiul lui Roman.)

15) *Miklosich-Müller*, Acta Patr. Const. II, 157—158 a. 1391. Legăturile bisericești ale Maramureșului cu Haliciu, constatate aci, vor fi rezultat mai ales din vecinătatea ambelor țeri; dar și dependența politică de odinioară a principatului de Haliciu de Ungaria (1205—1241) a contribuit a mai stringe aceste legături. Din Maramureș, dependența bisericească de Haliciu s'a continuat și în țeara Moldovei ocupată de Maramureșeni; partea inferioară, unită cu țeara Moldovei mai în urmă (prin Mușătești), depindea probabil de biserica Țerii Românești și, împreună cu aceasta, de arhiepiscopatul de Ochrida, până la recunoașterea jurisdicțiunii patriarhatului Constantinopolitan.

16) *Cinnamus* p. 260—261: οἱ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν δολιχοῦς τινὰς καὶ δυσεμβόλους διαμείψαντες χώρους ἀνθρώπων τε παντάπασιν ἔρημον διελθόντες γῆν ἐμβάλλουσι τῇ Οὐννικῇ. . . .

17) *Constantin Porphyrogenitus*, De adm. imp. cap. 13, 37, 38, 40, 42.

18) *Stritter* op. cit. III. 2. Pacinacica pag. 815 squ.

19) *Stritter* l. c. Uzica pag. 940 squ. Comanica pag. 951 squ.

20) *Nicetas Choniates* pag. 171 spune că Andronic Comnen, vărul împăratului Manuil, scăpând din închisoare și refugiindu-se în Galiția, a fost prins de Vlachi la hotarele Galiției și dat în mâinile împăratului. (τῶν τῆς Γαλιτίας ὀρίων λαβόμενος... συλληφθεὶς γὰρ παρὰ Βλάχων...) Galiția sau Galitza, determinată de acest autor ca «una din toparchiile Rușilor, numiți și Scyți Hyperborei» (pag. 168: ἔστι δὲ ἡ Γαλιτζα μία τῶν παρὰ τοῖς Ρῶς τοπαρχιῶν, οὗς καὶ Σκύθας Ὑπερβορέους φασίν), este principatul de Haliciu. (*Hyperborei* sunt numiți Scyții-Ruși spre deosebire de Scyții-Cumani, așezați mai la mează-zi, lângă Dunăre și marea Neagră.) Părerea d-lui *Xenopol* (Ist. Rom. I, 562) că hotarele de atunci ale Galiției ar fi «aproximativ prin județele Vasluiului, Romanului și a Bacăului», cum și cea a d-lui *R. Rosetti* (Revista Nouă, 1889 II, 472) că Vlachi delă hotarele Galiției ar fi Bârlădenii, sunt lipsite de ori și ce temei. După analele rusești, Andronic s'a refugiat chiar în orașul Haliciu la principele Iaroslav, care îl primi «cu multă iubire». (*Лѣтописъ по Ірпатскому списку* a. 6673: Прибѣже неѣ Царягорода братанѣ царевѣ кюрѣ Андроникѣ къ Ярославу у Галичѣ, и прия и Ярославъ с великою любовью...) Expunerea d-lui *Xenopol*, care înfațișează lucrul ca și cum Andronic ar fi fost prins când «vroiă să fugă cătră ducatul Galiției» și numai ce «ajunsesese la hotarele acestei țeri», e în contradicere și cu știrile byzantine ce le citează, după care Andronic a stat câtva timp în Galiția. (*Nic. Chon.* pag. 168. *Cinnamus* pag. 234 squ.) Oare cum să înțelegem acest mod de interpre-

tare a isvoarelor pe temeiul cărora se clădesc teorii ca cea despre «hotarele Galiției prin județele Vasluiului, Romanului și Bacăului»?...

21) *Lêtopisъ po Іpatskomu spisku* p. 278 a. 1150; p. 376 a. 1172; p. 511 a. 1231; p. 516 a. 1235; p. 526 a. 1241; p. 555 a. 1257: Болеховъ; земля Болеховская; Болеховци. Probe istorice pentru naționalitatea română a Bolochovenilor a adus mai întâiu Prof. E. Kalužniacki în contribuiriile sale pentru scrierea lui *Miklosich*: Ueber die Wanderungen der Rumänen. Viena 1879. (Denkschriften der Akademie der Wissenschaften ph.-h. Cl. XXX.) Originea numelui *Bolochov* dela *Voloch* (=Român) se confirmă prin documente, unde localitatea *Bolechov* în Galiția se află determinată ca «villa Valachorum dicta». (*Akta grodzkie i ziemskie* VII, 127 a. 1472.) În Bucovina, Românii rutenisați din părțile de peste Prut, care vorbesc rău românește, sunt numiți încă astăzi în batjocură *Románi dela Bolechova*.

22) *Kemény*, Ueber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen. Magazin für Geschichte etc. Siebenbürgens, Kronstadt 1846. II, 286 squ. Cf. mai sus pag. 134 squ. n. 23. Un *voevod de Maramureș* se află, în documentele cunoscute, pentru prima oară la 1299. *Wenzel*, Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Monum. Hung. hist. Diplom. X, 202 a. 1299. *Fejér* VIII. I, 147 a. 1303: «Nicolao Vayvodae, filio magnifici Maurittii, Comiti de Ugocsa et Maramarusio.» În 1326 găsim pe «Stefanus, filius Nicolai quondam vaivodae, comes de Maramorisio.» *Zimmermann-Werner*, Urkundenbuch I, 407. Apoi urmează Bogdan.

23) *Lêtopisъ po Іpatskomu spisku* l. c. a. 1231—1257.

24) Numiri geografice derivate din *Bolochov* se află mai ales în Galiția, Volhynia și Podolia (*Kaluźniacki* pag. 26), deci în afară de teritoriul românesc de astăzi, dar mai mult sau mai puțin în vecinătatea lui. Pe teritoriul moldovenesc se găsește numai odată numele «*Bolochowce*», în text polon a. 1557, între Prut și Nistru aproape de Hotin. (*ibid.* p. 52 n. 21.)

25) *Létopisъ po Ipatskomu spisku* pag. 242 a. 1147. *Létopisъ po Lavrentievskomu spisku*, St. Peterburg 1872 pag. 469 a. 1216; p. 472 a. 1216; p. 482 a. 1223.

26) *Th. Uspenski*, *Obrazovanie vtorago bolgarskago carstva*, Odessa 1879. Apendice pag 35.

27) *Docum.* I, 75. *Zimmermann-Werner*, I, 19: Ad dimus etiam postmodum eidem fratribus conferentes castrum quod Cruceburg nominatur, quod fratres praedicti de novo construxerunt, cum pratis circa illud adiacentibus, et a fine terrae Cruceburg terram quae vadit usque ad terminos *Prodnicorum* et ab indaginibus Almayer in parte altera vadit usque ad ortum aquae quae vocatur Burza, et inde progreditur usque ad Danubium... Cf. bulele papale relative la episcopatul cumman din Moldova. *Docum* I, 102 a. 1227: in Cumania et *Brodnic* terra illa vicina... p. 114 a. 1231: in Cumanorum et *Brodnicorum* provinciis sibi vicinis...

28) *Docum.* I, 77: que procedit usque ad terminos *Blacorum*... În edițiunea mai nouă de *Zimmermann-Werner* I, 23: «*Prodnicorum*», ca și în diploma lui Andreiu II. — Pe temeiul acestei bule papale, *Hunfalvy* (die Rumänen und ihre Ansprüche, Wien-Teschen 1883, pag. 83) a emis, cât știu, cel întâiu părerea că *Brodnicii*, conside-

rați de istoricii ruși ca populațiune rusească, eră Români. Naționalitatea lor română a susținut-o apoi mai hotărit d. R. Rosetti într'un articol asupra Brodnicilor (*Revista Nouă*, 1890 III, 55 squ.), pe care îi identifică cu *Bârlădenii* (=Berladnicii analelor rusești). Dar anelele rusești din care cunoaștem pe Berladnici numesc, deosebit de aceștia și pentru același timp, și pe Brodnici. (*Létopisъ po Іpatskomu spisku* pag. 242 a. 1147: Бродничѣ; pag. 341 a. 1159 și pag. 346 a. 1160: Берладники, pëlângă Ivanko Берладникъ a. 1146—1162 l. c. în n. 10). Brodnicii și Berladnicii fiind deosebiți în știrile ce avem despre dinșii, identitatea lor este inadmisibilă; ori și cum însă, ei eră vecini și aveă probabil aceeași organizațiune. Cu privire la naționalitatea Brodnicilor este remarcabil că numele lor se găsește, tot în acel timp, și în Ardeal, unde o posesiune lângă Sibiu se numeă «*terra Borothnik*». (*Docum.* I, 79; *Zimmermann-Werner* I, 27 a. 1223. *Borodnik*=*Brodnik* modificat după fonetica ungurească.)

29) *Létopisъ po Lavrentievskomu spisku* pag. 482.

30) *Cantemir*, *Descriptio Moldaviae*, ed. Academiei Române, București 1872, pag. 123 squ.

31) *Docum.* I, 56. *Zimmermann-Werner* I, 11.

32) *Docum.* I, 82, 91, 94. *Zimmermann-Werner* I, 25, 36 squ.

33) *Docum.* I, 74—77. *Zimmermann-Werner* I, 18 squ. 22 squ. Donațiunea din 1211 fiind înnoită în 1222 și confirmată de papa, cu întindere și asupra părților transalpine ce au fost ocupate de cavalerii Teutoni fără autorisare din partea regelui, trebuie să admitem, după

conflictul ce urmează apoi între rege și cavaleri chiar pentru părțile transalpine, că innoirea donațiunii s'a făcut mai ales spre a afirma prin aceasta dreptul regelui asupra acestor părți, în urma unei disensiuni în chestiune cum cea din urmă.

34) *Docum.* I, 89—100, 114—118, 121—123, 129. *Zimmermann-Werner* I, 36—59.

35) Episcopatul cuman este constatat deja în 1217 și 1218. (*Docum.* I, 60, 65). Cu această dată concordă și documentul episcopului de Milcov, Laurentius, publicat de *Benkő* (*Milkovia* I, 55 squ.) cu data greșită 1096, rectificată în 1396 (*Docum.* I. 2, 375 squ.), unde se face mențiune de o expedițiune cruciată pe timpul când s'a înființat episcopatul, înțelegându-se cruciata regelui Andreiu II al Ungariei din 1217. Vechiul episcopat de Milcov din 1217 nu este altul decât episcopatul cuman, desființat prin invasiunea Tătarilor și reînființat în 1347 cu numele de episcopat de Milcov. (*Docum.* I. 2, 4.) Episcopul cuman, constatat în 1217 și 1218 pe teritoriul cavalerilor Teutoni, este înlocuit în 1224 prin un archipresbiter, posesiunile cavalerilor fiind supuse deadreptul papei. (*Docum.* I, 80—88. *Zimmermann-Werner* I, 24—32). După plecarea cavalerilor Teutoni (1225) se numește iarăși, în urma autorizațiunii date de papa Grigore IX arhiepiscopului de Strigon în 1227, un episcop cuman, mai ales pentru nou încreștinății Cumani, episcopatul fiind pus atuncea sub protectoratul Ungariei. (*Docum.* I, 102, 107—108).

36) *Rogerii Miserabile carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros facta*, ed. *Florianus*, *Historiae Hungaricae fontes domestici* IV, 59: Boche-

tor antem cum aliis regibus fluvium qui Serech (recte *Sereth*) dicitur transeuntes pervenerunt ad terram episcopi Comanorum, et expugnatis hominibus, qui ad pugnam convenerant, coeperunt terram totaliter occupare.

37) *Docum.* I, 109 a. 1228: Quidni etiam Siculum cum Comano et Olachoque. Cf. *ibid.* p. 132 a. 1234.

38) *Docum.* I, 259 squ. Bela IV cătră papa Innocențiu IV a. 1254: Cum regnum Hungarie per pestem Thartharorum pro maiori parte in solitudinem sit redactum, et quasi ovile sepibus sit diversis infidelium generis circumspectum, utpote Ruthenorum, Cumanorum, Brodnicorum a parte orientis regiones que ex parte orientis cum regno nostro conterminantur, sicut Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, que in magna parte nostro dominio antea subiacebant

39) *Chronicon Dubnicense* ed. *Florianus* III, 167 squ. *Chronicon Budense* ed. *Podbradczky* pag. 276. *Thurocz* ed. *Schwandtner* I, 177. Domnia lui Ludovic (1342—1382) din aceste cronice e scrisă de notarul seu Ioan de Küküllö.

40) *Chronicon Dubnicense* pag. 152.

41) *Cogălniceanu*, *Cronicele României* I, 30.

42) *Opisanie ziemie Moldawskiej i Multanskiej*, ed. *V. A. Urechia*, *Miron Costin* II, 102. *Chronika ziem moldawskich y multanskich*, ed. *Bogdan*, *Cronice inedite* pag. 160; în aceasta din urmă, craiul unguresc e numit *Laslew*.

43) *Cogălniceanu*, Cron. Rom. I, 377 squ.

44) *Letopisețul dela Putna* (Bogdan, Vechile cronicе moldovenești pag 143), *cronica moldo-polonă* (Bogdan, Cronice inedite pag. 120) și *Dosofteiu Mitropolitul*, Parimiariu, Iași 1683 (Cipariu, Crestomatia, Blaj 1858, pag. 234) numesc pe Bogdan ca al treilea domn și ca tată și predecesor al lui Latsco. In *letopisețul dela Bistrița* (Bogdan, Cronice inedite pag. 34), în *cronica anonimă* (Bogdan, Vechile cronicе moldovenești pag. 188) și în *cronica lui Ureche* (Cogălniceanu, Cron. Rom. I, 133), Latsco e pus greșit înainte de Bogdan. Documentele, cum și pomelnicul dela Bistrița din anul 1407 (*Analele Academiei Române* VII, 269) arată pe Bogdan ca predecesor al lui Latsco.

45) *Chronicon Dubnicense* pag. 191: Huius (Ludovici) eciam tempore Bogdan voyvoda Vlachorum de Maramorisio, coadunatis sibi Wolachis eiusdem districtus, in terram Moldavie, corone regni Hungarie subiectam, sed a multo tempore propter vicinitatem Tartarorum habitatoribus destitutam, clandestine recessit. Et quamvis per exercitum ipsius regis sepius impugnatus extitisset: tamen crescente magna numerositate Wolachorum in illa terra habitantium, in regnum est dilatata. Cf. *Chronicon Budense* pag. 337 squ. *Thurocz* pag. 196.

46) *Xenopol*, Un document asupra lui Bogdan din 1349. *Revista pentru istorie, archeologie și filologie* 1885, vol. V pag. 166: Ludovicus Dei gratia rex Ungariae fideli suo Johanni, filio Ige, voevodae Olachorum de Maramorisio, salutem et gratiam. Querimonialis relatio Gyula filii Dragus nobis patefecit quod St[ef]anus filius eiusdem Ige, frater tuus, qui nuperrime in notam infidelitatis Bog-

dano quondam voevodae, patruo suo, nostro et regni nostri infideli notorio, adhaerente incidit, ipsum, item Dragus, St[ef]anum, Tatar, Dragomer, Kuszta et Miruszlou filios suos propter eorum fidelitatis constantiam eo quod ipsos a via solitae fidelitatis diuturnae et suo ac ipsius Bogdan quondam Voevodae nostri infidelis notorio contubernio et societati iungere nequiverisset, de possessionibus eorum Gyulafalva juxta fluvium Maramorisii existente et Nyires vocatis, quas olim excellentissimus princeps dominus Carolus Dei gratia inclytus rex Ungariae, genitor noster carissimus bonae recordationis, eidem Gyulae pro fidelissimis et meritoriis suis serviciis contulisset, eiecisset et exclusisset domos suas concremari et comburi faciendo, in ipsius Gyula et filiorum suorum praedictorum praejudicium non modicum et gravamen. . . Datum in Bistricia sancto die festi exaltationis sanctae crucis (= 14 Septembre) anno domini MCCCXL^{mo} nono. (Numele *Stanus* [=Stefan] îl întregesc «St[ef]an» după *Hunfalvy*, Die Rumänen und ihre Ansprüche, pag. 113. In «patefecit» adaug *t* după înțeles. De altminte reproduc textul exact după d. Xenopol.) După acest document, ieșirea lui Bogdan din Maramureș se întâmplase numai *de curând* (nuperrime); și fiind aci vorbă de reclamațiunea lui Gyula pentru paguba suferită cu acea ocaziune, care reclamațiune trebuia să fi fost făcută imediat, trebuie să admitem că trecerea lui Bogdan în Moldova s'a întâmplat chiar în același an.

Intr'un document al regelui Ludovic din 21 Octobrie 1343, publicat în revista *Történelmi Tár*, Budapesta 1887, pag. 406, asupra căruia mi-a atras atenția amicul meu N. Iorga, este numit «*Boghdan quondam voyvoda de Maramorosio noster infidelis*». După această mențiune, editorul documentului crede că Bogdan a trecut în Moldova înainte de data documentului. Această părere este însă

în contradicere cu toate celelalte știri ce avem și despre Moldova de atunci și despre Bogdan. Pe timpul expedițiunii voevodului transilvan Andrei în contra Tătarilor din Moldova (1343), cum și pe timpul înființării episcopatului de Milcov (1347), o domnie a lui Bogdan în Moldova, ca dușman al Ungariei, nu se poate admite. Ostilitatea Moldovenilor în contra Ungariei nu se manifestă decât în 1349, când niște călugări minoriți sunt uciși la Siret. (*Schmidt*, Romano-catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano-catholicae res gestae, Budapesta 1887, pag. 24.) Tot pe atuncea, și episcopatul de Milcov încetează să funcționeze și se restabilește abia în 1371, după trecerea lui Latsco la catolicism. (*Docum.* I. 2, 174. După 1347 până la 1371 se află un singur document din 1348 relativ la acest episcopat. *ibid.* pag. 8; cf. pp. 64, 80 despre un *fost episcop* de Milcov.) Această decădere a propagandei catolice în Moldova coincide cu domnia lui Bogdan, adversarul Ungariei, arătat în documentul din 14 Septembrie 1349 ca *numai de curând* ieșit din Maramureș. Din documentul din 1343 nu putem scoate mai mult decât că Bogdan nu mai era voevod de Maramureș, fiind probabil destituit în urma vreunui act de nesupunere. Chiar pe atunci se revoltă și Sașii din Ardeal din cauza nouelor dări.

47) *Docum.* I. 2, 94 a. 1365: strenuo viro Balk, filio Saax, Moldavo, Wajvodae Maramarusiensi, quod idem adhuc in terra Moldavana regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera, ammissis servitoribus suis, pro rege sustinendo, terrasque proprias et iura ibidem relinquendo, regem in Hungariam secutus fuerit. . . . Cf. *Șincai*, Chronica Românilor a. 1359, traducerea diplomei întregi, publicată în *Docum.* I. c. numai ca extras după *Fejér* IX. 3, 469.

48) Gyula, fiul lui Dragoș, din documentul din 1349 are următorii fii: «Dragus, St[ef]anus, Tatar, Dragomer, Kuszta et Miruszlou». Acești fii sunt numiți și în diploma din 1355 în care este intercalat documentul din 1349. (l. c.) Pe «Dragus, filius Gyulae», îl mai întâlnim într'o diplomă din 1360, prin care regele Ludovic îi confere șese sate românești în Maramureș, ca recompensă pentru serviciile militare ce i le-a făcut în Moldova în contra «Românilor rebeli» de acolo. (*Docum.* I. 2, 61.) În urmă, acest Dragoș, fiul lui Gyula și nepot al lui Dragoș, nu se mai află menționat ca fiu al lui Gyula. Dar în 1365, Ludovic confere lui «Balc, fiul lui Sas, și fraților sei uterini Drag, Dragomer și Stefan» posesiunile voevodului Bogdan în Maramureș, luate dela acesta după trecerea lui în Moldova. (*Docum.* I. 2, 94.) Dela această dată, Balc și Drag sau Dragoș se găsesc numiți împreună ca voievozi români de Maramureș. (*Docum.* I. 2, 211 a. 1373; p. 264 a. 1378; p. 285 a. 1384; p. 314—315 a. 1388; p. 324 a. 1390; p. 327 a. 1390; p. 339 a. 1391; p. 344—345 a. 1392; p. 354 a. 1393; p. 400 a. 1398. *Miklosich-Müller*, *Acta Patr. Const.* II, 156 a. 1391: *Μπαλτατζας και Νδράγος*.) Acest Dragoș, «fratele uterin» al lui Balc, are frați pe Dragomir și Stefan, nume care le au și frații lui Dragoș, fiul lui Gyula. (Ceilalți frați, «Tatar, Kuszta și Miruszlou» din documentele din 1349 și 1355, nu se mai găsesc numiți; după diploma din 1365, niște frați de ai lui Balc au fost omoriți în Moldova.) În urmă, moșiile părintești ale lui Dragoș, fiul lui Gyula, anume Gyulafalva și Nyires, cum și unul din satele conferite lui în 1360, se găsesc în posesiunea urmașilor lui Dragoș, «fratele uterin» al lui Balc. (*Wenzel*, *Kritikai fejtegetések Máramaros-megyé történetéhez* pp. 52, 64.)

Din aceste date pare să reeasă că Dragoș, fiul lui

Gyula, din 1349, 1355 și 1360, și Dragoș, «fratele uterin» al lui Balc, din 1365 ș. u., între care documentele nu arată nici o deosebire ce ar exclude identitatea lor, sunt una și aceeași persoană. Gyula, tatăl lui Dragoș, eră, după documentele din 1349 și 1355, fiu al unui Dragoș; tot ca fiu al lui Dragoș este numit, în cronicile noastre, și Sas, tatăl lui Balc; iar Balc și Drag (Dragoș) sunt numiți în documente «frați uterini.» În latinitatea medievală, *fratres uterini* înseamnă *frați vitregi*, mai ales de la aceeași mamă și diferiți tați, dar și de la același tată și diferite mame. (*Du Canze*, Glossarium mediae et infimae latinitatis: Uterini.) Dar în cazul de față e greu să admitem vreunul din ambele înțelesuri la Dragoș, fiul lui Gyula, și Balc, fiul lui Sas. Căci Gyula și Sas, după deosebirea constantă ce se face între dinșii în documente, nu pot fi considerați ca persoane identice (cui am admis în Conv. Lit. XVIII, 315 și Zur Geschichte der Bukowina, Cernăuți 1887, pag. 25); iar fiii lor, care înainte de 1360 și 1365 luptă în Moldova în contra lui Bogdan, s'au născut înainte de 1349, când nu putem admite ca ei, fiind atunci în viață și Gyula și Sas, să fi avut aceeași mamă. Dar *fratres uterini* ar putea să aibă aci și alt înțeles decât *frați vitregi*. Confundându-se *uter-* din «uterinus» cu vorba *uter*, desemnarea de *fratres uterini* putea să fie întrebuintată în loc de slavonește *dvojurodnye bratija* (=frați de al doilea), adică *veri primari*. În acest cas, Gyula, fiul lui Dragoș, și Sas, deasemenea fiul lui Dragoș, ar fi frați, și Dragoș cel Bêtrân al documentelor identic cu descălecătorul Dragoș al cronicelor. Ce e drept, această coniectură întimpină dificultatea că Balc și Dragoș sunt numiți într'un act al patriarhatului Constantinopolitan (*Miklosich-Müller* II, 156 a. 1391) «αὐτάδελφοι» (= frați drepți), iar într'un act al pre-

positului bisericii din Leles (*Docum. I. 2, 211 a. 1373*) «*filii quondam Szász Wayvode.*» Dar informațiunea acestor mărturii isolate nefiind atât de sigură încât înțelesul dat aci înrudirii arătate prin «*fratres uterini*» să nu prezente indoeală, chestiunea rămâne încă deschisă.

49) *Transilvania*, foaia Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, Brașov 1869: *Seriés vajvodarum Transsilvaniae*, pag. 36.

50) Cronicarul contemporan Ioan de Küküllö nu dă anul expedițiunii. Ea este pusă, ca un capitol deosebit: «*De exercitu contra Tartaros*», imediat după capitolul «*De peregrinatione regine Elisabeth*», care tratează despre călătoria reginei Elisabeta în Italia în Iunie 1343 împreună cu evenimente puse în legătură cu aceasta până la 1345, și înainte de capitolul «*De exercitu contra Croatos*», privitor la expedițiunea în Croația din 1344—1345. În interpolațiunea făcută aci în cronica de Dubnitz, luptele Secuilor cu Tătarii din Moldova, menționate de Ioan de Küküllö după expedițiunea voevodului Andrei (*Post haec eciam Siculi eosdem Tartaros sepius invaserunt*), sunt puse în anul 1345 și confundate cu succesele obținute mai înainte de voevodul Andrei, pe care interpolatorul nu-l numește. (pag. 151—152.) Pe temeiul acestei interpolațiuni, *Podbraleczy*, în edițiunea cronicei de Buda, adaugă la capitolul «*De exercitu contra Tartaros*» următoarea determinare cronologică: «*Tartari anno 1345 et 1346 duplici pugna in Moldavia victi*». După ordinea cronologică observată de cronicarul contemporan, expedițiunea în contra Tătarilor, făcută sub conducerea voevodului transilvan Andrei, fiul lui Latzk, constatat ca voevod în

1343, trebuie pusă la 1343. Această dată este indicată și de cronicar prin cuvintele «*item*» (=deasemenea), cu care începe capitulul «De exercitu contra Tartaros» în raport cu cel precedent, și «*tandem*» (= în urmă), cu care începe capitulul următor despre expedițiunea în Croația din 1344—1345. Anul 1345, dat de interpolatorul din cronica de Dubnitz, nu se poate raporta decât la luptele Secuilor cu resturile tătărăști din Moldova inferioară, urmate după expedițiunea lui Andiei, prin care expedițiune mai ales Moldova a fost liberată de Tătari. Numai după retragerea Tătarilor în urma acestei expedițiuni s'a putut înființa, pe la începutul anului 1347, episcopatul de Milcov, ca restaurare a fostului episcopat cuman. (*Docum.* I. 2, 4 squ. Bula papală prin care se autorisează arhiepiscopul de Kalocsa să ordoneze episcop de Milcov pe călugărul minorit Toma de Nympti, capelanul regelui Ungariei, este dată la Avignon în 29 Mart 1347.)

51) *Ar. Densușianu*, Cronica lui George Brancovici. *Revista Critică-Literară*, Iași 1893. I, 378 — 379. Anul 1342 îl are și copia Naruszewicz a cronicii moldo-polone. (*Bogdan*, Vechile cronice moldovenesti pag. 173.) Autograful lui Brzeski are anul 1352. (*Bogdan*, Cronice inedite pag. 119.) Letopisețul dela Bistrița, letopisețul dela Putna, cronica anonimă și cronica lui Ureche au anul 6867 (=1359), dată cunoscută și în Țeara Românească: cronica lui Mihail Moxa (*Hașdeu*, Cuventen bētrāni I, 405; v. mai sus pag. 112 n. 6) și cronica lui Constantin Căpitanul. (*Mag. ist.* I, 93: Domnia lui Alexandru Vodă l. 6864. . . . Intru vremile acestui domn, după trei ani ai domniei lui, l. 6866 [transcriere greșită în loc de 6867], au venit Dragoș Vodă dela Maramureș în țara Moldovei, de au descălecat țara Moldovei.) Anul 1359 nu concordă cu anii de domnie

ce se dau domnilor în cronicile moldovenești; după cronologia anilor de domnie, descălecatul lui Dragoș ar fi avut loc în 1352, an calculat de Brzeski în traducerea sa polonă a letopisețului dela Putna, cum și de Nicolae Costin. (*Cogălniceanu*, Cron. Rom. I, 83.) Dar la anii de domnie se constată o lipsă de 10 ani, Bogdan fiind pus cu 6 ani în loc de 16. Adăugându-se acești 10 ani, iese anul 1342 pentru descălecatul lui Dragoș, ca și în cronica lui Brancovici și în copia Naruszewicz a cronicei moldo-polone. Anul 1359 al cronicelor moldovenești nu găsește explicare decât ca împrumut posterior din cronicile polone, care la acest an fac cea dintâiu mențiune de principatul Moldovei, dar fără a spune că abia atunci s'ar fi întemeiat principatul. Anul 1342 concordă cu data expedițiunii în contra Tătarilor (1343), în timpul căreia tradițiunea despre Laslău Craiul pune descălecatul lui Dragoș.

52) Despre resboaiele lui Ludovic cu Bogdan, cronicarul *Ioan de Kūküllö* zice: «Et quamvis per exercitum ipsius regis sepius impugnatus extitisset». . . . Iar în alt loc: «Item fere singulis annis, vel in quolibet tercio anno movit exercitum contra emulos et rebelles, et sepius contra Racenses et *Moldavanos*, omnimodo diligenciam adhibendo.» *Chronicon Dubnicense* pp. 188, 191. *Chronicon Budense* pp. 331, 338. *Thurocz* pp. 193. În diploma pentru Dragoș cel Tinăr din 1360, Ludovic zice: «quod nos multimodis fidelitatibus et fidelium obsequiorum preclaris meritis Dragus, filii Gyulae, fidelis Olahi nostri de Maramarussio, in memoriam nostrae Celsitudinis reductis, quae servicia in plerisque nostris negociis et expeditionibus sibi commisis et confisis, specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldavanae, plures Olachos rebellantes a via debitae

fidelitatis deviantes, iuxta suam industriosam virtutem ad constantem fidelitatem regiae coronae observandam vigili cura et indefessa sollicitudine reducendo, iuxta sui status et possibilitatis exigentiam nostrae exhibuisse et impendisse cognovimus Maiestati. . . . *Docum.* I. 2, 61 Despre Balc, fiul lui Sas, v. n. 47.

53) *Docum.* I. 2, 94 a. 1365.

54) *D. Sturdza*, Uebersicht der Münzen und Medailen des Fürstenthums Romanien pag. 7 squ. Legenda: MONeta moldaVIE—BOGDan WAIWO. *Haşdeu*, Etymologicum magnum Romaniae III, 2434. Legenda: BOGDAN VOIEVODA — WD MOLDAVIENSI. — Numele «Bogdania» pentru Moldova găsindu-se la *Laonicos Chalkondyles* (ed. Bonn. II, 72—78), urmează că el a fost dat ţerii după Bogdan I, fondatorul statului, nu după Bogdan III, sub care Moldova a devenit tributară Turcilor, cum spun *Miron Costin* (*Cogălniceanu*, Cron. Rom. I. 26; *Bogdan*, Cronice inedite pag. 161), *Nicolae Costin* (*Cogălniceanu*, Cron. Rom. I, 71) şi *Dimitrie Cantemir*, *Descriptio Moldaviae* pag. 2.

55) *Melchisedec*, O vizită la câteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina. *Analele Academiei Române* 1886, VII, 267. In pomelnicul dela Bistriţa (ibid. pag. 269), Bogdan este numit ca cel întâiu domn, lipsind predecesorii sei Dragoş şi Sas. Deci în 1407, când s'a scris pomelnicul, Dragoş şi Sas nu eră consideraţi ca foşti domni ai ţerii de felul domnilor următori.

56) *Şincai*, *Chronica Românilor* a. 1359. După textul întreg al diplomei din 1365: «care (sate) au venit la mânilor noastre cele crăieşti dela voevodul Bogdan şi

dela fiii lui, adecă dela cunoscuții necredincioșii noștri, . . . luându-se de tot numitele sate dela același Bogdan și de la fiii lui, ca dela niște nevrednici spre pilda altora, ca să nu patre și alții unele ca acestea, stricându-se și chiemându-se inderăpt și toate cărțile câte au fost avut numitul Bogdan și feciorii lui despre zisele sate, le-am dat, dăruit și cinstit numitului voevod Balc». . . . După modul cum Bogdan este numit aice, el trăia încă. Domnia lui trebue deci pusă la 1349 — 1365, cu 16 ani în loc de 6 ai cronicelor, care rectificare este în deplin acord și cu anii de domnie ai celorlalți domni până la Alexandru cel Bun. Cei 4 ani care letopisețul dela Putna (în ambele redacțiuni) îi dă lui Bogdan ar găsi explicare ca transcriere greșită a numărului **ѣс** (=16) confundat cu **Ѧ** (=4), eroare lesne de făcut în scrisoarea cirilică.

SUCCESIUNEA

domniilor până la Alexandru cel Bun

Dragoș, descălecătorul țerii Moldovei, pus în cronice cu doi ani de domnie, probabil 1343—1345.

Sas, fiul lui Dragoș, pus în cronice cu 4 ani, probabil 1345—1349. Sub acești doi voievozi, țeara Moldovei (partea nord-vestică) se constituie ca voevodat dependent de Ungaria.

Bogdan I, 1349—1365, pus în cronice cu 6 sau 4 în loc de 16 ani; întemeiază principatul Moldovei ca stat independent.

Latsco, fiul lui Bogdan, 1365—1373, pus în cronice cu 8 ani; trece la biserica romană și înființează episcopatul catolic de Siret.

Costea Mușat, 1373—1374, numit în pomelnicul dela Bistrița ca urmaș al lui Latsco; prin

căsătoria fiului seu Roman cu Anastasia, fiica lui Latsco, Mușăteștii devin moștenitorii Bogdăneștilor.

Iuga Koriatovici, 1374, chemat la domnie prin o reacțiune a ortodoxismului în contra catolicismului introdus de Latsco și protejat de Costea Mușat (a cărui soție Margareta fundează o mănăstire catolică la Siret); înființează primul episcopat ortodox sub jurisdicțiunea patriarhatalui de Ochrida.

Petru I, fiul lui Costea Mușat, 1375 — 1391, pus în cronice cu 16 ani; recunoaște în 1387 suzeranitatea Poloniei.

Roman I, fratele lui Petru, 1391 — 1393, pus în cronice cu 3 ani; este detronat în 1393 în urma unor ostilități cu Polonia.

Stefan I, numit fratele lui Roman, 1393 — 1399, pus în cronice cu 7 ani (probabil ceva peste 6 ani, 1393/6901 — 1399/6908 după 1 Septembrie); este ucis la Hârlău în o revoltă, după o expedițiune nenorocită în contra Tătarilor, făcută în ajutorul ducelui litvan Witold (bătălia dela Worskla, 12 August 1399).

Roman I a doua oară, 1399 — 1400, cu fiii sei Alexandru și Bogdan asociați la domnie; este detronat și prins de Swidrygiello, fratele regelui polon.

Iuga Koriatovici a doua oară, 1400, pus în cronice cu 2 ani (pentru cele două domnii); ia domnia cu ajutorul vărului seu Swidrygiello și este resturnat de Mircea, care intervine pentru Alexandru (1400 — 1432), fiul lui Roman.

E R A T A

Pag. 24	șir 1: 1152	<i>se suprimă</i>	
» 32	» 15: potică	<i>citește</i>	poetică
» 44	» 23: oare care	»	oarecare
» 55	» 21: vicevoedul	»	vicevoevodul
» 55	» 22 — 23: ambele din Noembre 1369	<i>se suprimă</i>	
» 69	» 8: jumătatea	<i>citește</i>	jumătate a
» 81	» 4: și 1152	<i>se suprimă</i>	
» 81	» 16: 1145	<i>citește</i>	1144
» 81	» 17: 1161	»	1162
» 83	» 25: al	»	adus în sprijinul
» 85	» 1: 1167	»	1166
» 93	» 25: adnexă	»	anexă
» 104	» 12: colonisațiune	»	colonisațiunea
» 109	» 6: [H]	»	[H]
» 131	» 9: Tisa, Bega	»	Tisa, Criș, Mureș, Bega
» 135	» 25—26: români, sunt	<i>citește</i>	români sunt
» 141	» 10: una	»	unul
» 174	» 21: uptele	»	luptele
» 174	» 22: ace	»	face
» 179	» 3: posesiunea	»	posesiunea
» 192	» 5: I, 150	»	I. 2, 150
» 193	» 15: XII, 11	»	XXII, 11
» 200	» 25: în biografia	»	în anelele serbești a. 1373, unde «Radul Voe- vod» este numit ca ginere al cnea- zului Lazar (<i>Glasnik</i> , Belgrad 1883, t. 53 pag. 70—71), și în biografia
» 211	șirul penultim: <i>citește</i>	<i>sw C A</i>	
» 220	» 18:	»	<i>sw C</i>